

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

КАФЕДРА КРИМІНАЛІСТИКИ

Серія «Навчально-методичні посібники»

О. О. ПОДОВНИЙ

**ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ
У ВИЯВЛЕННІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ:
ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ І СУЧАСНА ПРАКТИКА**

Видавничий дім

«Гельветика»

2021

Рецензенти:

Захаров В. П. – професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Юхно О. О. – професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

*Рекомендовано навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»,
протокол № 5 від 30 серпня 2021 р.*

Подобний О. О.

П44 Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика : навч.-метод. посібник / О. О. Подобний. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 258 с.

Навчально-методичний посібник з курсу «Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика» для здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право».

УДК 343.985(075)

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика» присвячений вивченню засад здійснення оперативними підрозділами зазначеного виду державно-правової функції, а також теоретичних положень науки ОРД в умовах дії чинного оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства України.

Завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави. Оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Виявлення та розслідування тяжких і особливо тяжких злочинів, передусім тих, що вчинені в умовах неочевидності, неможливе без застосування оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій. Водночас, у криміналістичній літературі зазначеній проблемі не приділяється належної уваги. Поряд із цим, слідчий згідно Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року повинен не тільки знати можливості оперативних підрозділів, але й уповноважений організовувати проведення всього комплексу негласних слідчих (розшукових) дій, активно взаємодіяти з оперативними працівниками як у досудовому розслідуванні, так ще і на етапі ОРД.

Предметом навчальної дисципліни є теоретичні і правові основи, а також організаційно-тактичний рівень сучасної оперативно-розшукової діяльності. Особлива увага приділяється визначенню історії розшуку (сиску); становленню теорії оперативно-розшукової діяльності; окремій теорії

оперативно-розшукової інформації; системно-структурної та функціонально-компетентнісної характеристики державних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності; характеристики державних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності; сучасним проблемам удосконалення засобів оперативно-розшукової діяльності; системі оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих розшукових дій; участі оперативних підрозділів в організації та проведенні негласних слідчих (розшукових) дій; конфіденційному співробітництву особи з оперативним підрозділом та на досудовому слідстві; теорії оперативного пошуку і оперативного обслуговування; теорії оперативної розробки і негласного розслідування; оперативно-розшуковому забезпеченню кримінального провадження.

Під час вивчення курсу «Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика» використовуються знання студентів, одержані під час вивчення «Криміналістики», «Кримінального процесуального права», «Кримінального права», «Кримінології» та ін.

Мета та завдання навчальної дисципліни. Метою навчальної дисципліни є вивчення основ оперативно-розшукової діяльності в умовах дії чинного кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства.

Завданнями курсу «Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика» є оволодіння студентами знаннями щодо:

- 1) поняття, завдань та принципів оперативно-розшукової діяльності;
- 2) видів та функцій суб'єктів оперативно-розшукової діяльності;
- 3) підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності;
- 4) прав та обов'язків оперативних підрозділів;
- 5) джерел інформації оперативно-розшукової діяльності;

6) особливостей застосування оперативної інформації в розслідуванні злочинів;

7) можливостей використання інформації, здобутої в результаті негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшуковим шляхом, як доказової у кримінальному провадженні;

8) психологічних засад проведення оперативно-розшукової діяльності;

9) гарантій законності здійснення оперативно-розшукової діяльності;

10) теоретичних основ оперативно-розшукової тактики;

11) організаційних засад оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ;

12) методичних рекомендацій щодо участі оперативних підрозділів у виявленні, запобіганні та розслідуванні окремих видів злочинів.

Вимоги до знань та умінь студентів.

Знати:

1) поняття, завдання та принципи оперативно-розшукової діяльності;

2) види та функції суб'єктів оперативно-розшукової діяльності;

3) підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності;

4) права та обов'язки оперативних підрозділів;

5) джерела інформації в оперативно-розшуковій діяльності;

6) особливості застосування оперативної інформації в розслідуванні злочинів;

7) можливості використання інформації, здобутої в результаті негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшуковим шляхом, як доказової у кримінальному провадженні;

8) психологічні особливості проведення оперативно-розшукової роботи;

9) гарантії законності здійснення оперативно-розшукової діяльності;

10) теоретичні основи оперативно-розшукової тактики;

11) організаційні засади оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ;

12) методичні рекомендації щодо участі оперативних підрозділів у виявленні, запобіганні та розслідуванні окремих видів злочинів.

Уміти:

1) використовувати оперативну інформацію для виявлення, попередження, припинення та розслідування злочинів;

2) організовувати та здійснювати взаємодію слідчих і оперативних підрозділів на досудовому розслідуванні;

3) користуватися інформацію, отриману оперативно-розшуковим шляхом, у розслідуванні злочинів, надавати їй належну процесуальну форму і доказове значення.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Тема	Лек	Пр
Тема 1.	Історія розшуку (сиску).	2	2
Тема 2.	Становлення теорії оперативно-розшукової діяльності.	2	2
Тема 3.	Основи окремої теорії оперативно-розшукової інформації.	2	2
Тема 4.	Поняття, завдання та принципи оперативно-розшукової діяльності	2	2
Тема 5.	Системно-структурна та функціонально-компетентнісна характеристики державних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності.	2	2
Тема 6.	Сучасні проблеми вдосконалення засобів оперативно-розшукової діяльності	2	2
Тема 7.	Система оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих розшукових дій: теоретична та практична компаративістика	2	2
Тема 8.	Участь оперативних підрозділів в організації та проведенні негласних слідчих розшукових дій	2	2
Тема 9.	Правові засади конфіденційного співробітництва особи з оперативним підрозділом та на досудовому слідстві	2	2
Тема 10.	Загальні засади теорії оперативного пошуку. Оперативне обслуговування	2	2
Тема 11.	Загальні положення теорії оперативної розробки та негласного розслідування	2	2
Тема 12.	Оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження	2	2
Всього: 48 год.		24	24

№ з/п	Тема	СРС
Тема 1.	Історія розшуку (сиску).	7
Тема 2.	Становлення теорії оперативно-розшукової діяльності.	7
Тема 3.	Основи окремої теорії оперативно-розшукової інформації.	7
Тема 4.	Поняття, завдання та принципи оперативно-розшукової діяльності	7
Тема 5.	Системно-структурна та функціонально-компетентнісна характеристики державних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності.	7
Тема 6.	Сучасні проблеми вдосконалення засобів оперативно-розшукової діяльності	7
Тема 7.	Система оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих розшукових дій: теоретична та практична компаративістика	7
Тема 8.	Участь оперативних підрозділів в організації та проведенні негласних слідчих розшукових дій	7
Тема 9.	Правові засади конфіденційного співробітництва особи з оперативним підрозділом та на досудовому слідстві	7
Тема 10.	Загальні засади теорії оперативного пошуку. Оперативне обслуговування	7
Тема 11.	Загальні положення теорії оперативної розробки та негласного розслідування	7
Тема 12.	Оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження	10
Всього: 75 год.		87

ТЕМИ СПЕЦКУРСУ

ТЕМА 1. ІСТОРІЯ РОЗШУКУ (СИСКУ)

1. Витоки оперативно-розшукової (сискної) діяльності. Сиск античних часів.
2. Сиск епохи феодалізму.
3. Прийоми та засоби розшуку Київської Русі (IX – поч. XIII ст.).
4. Розшук за часів феодальної роздробленості (поч. XIII – XIV ст.).
5. Судочинство на українських землях за часів Великого князівства Литовського (сер. XIV – 1569 р.) та за доби Козацько-Гетьманської держави (XVII – XVIII ст.).

Витоки оперативно-розшукової (сискної) діяльності своїм корінням заглиблюються у далеке минуле, коли наші пращури для забезпечення власної безпеки, добування їжі тощо навчилися отримувати необхідну інформацію, зокрема таємну, використовуючи різноманітні форми маскуванню своїх намірів. Можна з упевненістю припустити, що серед перших об'єктів розвідувально-розшукової діяльності були секрети добування вогню, вичинки шкур, виготовлення зброї тощо. Як підтверджують старовинні джерела, розшук злочинців, викрадених тварин і предметів злочинного посягання здійснювався теж ще за часів общинно-родового ладу. Виділяється кілька етапів розвитку сискної діяльності¹.

По-перше, це сиск античних часів та епохи феодалізму. Про значне поширення у стародавні часи розвідувально-розшукових заходів свідчить

¹ Докладно див.: Водько Н. П. К столетию уголовного розыска. *Вестник МГЭУ*. 2018. № 2. С. 56–59; Історія оперативно-розшукової діяльності / співав.: В. М. Чисніков. Оперативно-розшукова діяльність ОВС : підручник (з грифом «затверджено МОН України»). Загальна частина. Київ : МВС України, 2011. С. 11–44; Основи оперативно-розшукової діяльності в Україні : навч. посіб. / В. В. Аброськін, С. В. Албул, С. О. Єгоров, та ін.; за заг. ред. В. В. Аброськіна. Одеса : ОДУВС, 2020. С. 8–41; Сыскная полиция на Украине во времена Российской империи (1890–1917 гг.). Историко-правовое исследование. Книга 1. Киев : ГНИИ МВД Украины, 2011. 939 с.

найдавніше джерело людської цивілізації – Біблія. В історичних (або міфологічних) текстах окремих книг, що складають Священне Писання, є епізоди, пов'язані зі стародавнім сиском, тобто, говорячи сучасною термінологією, з оперативно-розшуковою діяльністю.

Таємним агентом римлян виступав у стані Ісуса Христа й Іуда Іскаріот, який за допомогою умовного сигналу – поцілунку, дав змогу римлянам впізнати і заарештувати свого вчителя – Ісуса Христа. За цю послугу Іуда одержав тридцять срібних монет. Згодом вислів «тридцять сребрянників» стало синонімом зрадництва.

Одним із перших розробників стратегії і тактики розшукової (розвідувальної) діяльності був прославлений полководець і теоретик військового мистецтва Китаю СуньЦзи. Існуючі джерела містять різноманітну інформацію про нього. За деякими відомостями Сунь-Цзи жив у VI, за деякими IV столітті до н.е. Примітно, що за право вважатися нащадками претендували одразу три династії – Сунь Цзянь, Сунь Це та Сунь Цюань. Єдині біографічні дані про Сунь-Цзи були записані китайським істориком Сима-Цянем у книзі «Історичні записки». Зокрема відомо, що дійсним ім'ям Сунь-Цзи було У (друге ім'я – Чжанцин), народився він у царстві Ци та служив найманим полководцем у князя Хо Люйю. Слід зазначити, що під час військових конфліктів Сунь-Цзи зарекомендував себе як умілий стратег і тактик військової справи. На посаді командувача військами від здобув перемоги над царствами Чу, Ци та Цзинь. Завдяки його військовим перемогам царство У посилило свою могутність та увійшло до числа царств цивілізованого Китаю під владою династії Чжоу.

Говорячи про Сунь-Цзи, як видатного полководця, слід зазначити, що саме його міркування щодо військової, зокрема розвідувальної тактики у подальшому, безсумнівно, стали підґрунтям становлення та розвитку тактики оперативнорозшукової діяльності. На вимогу князю Хо Люйю на початку V ст. до н.е. Сунь-Цзи написав свій трактат з військового мистецтва, відомий на сьогодні як «Мистецтво війни». Сам трактат складається

з тринадцяти глав: I. Попередні розрахунки; II. Ведення війни; III. Стратегічний напад; IV. Форма; V. Потуга; VI. Повнота і порожнява; VII. Боротьба на війні; VIII. Дев'ять змін; IX. Похід; X. Форми місцевості; XI. Дев'ять місцевостей; XII. Вогневий напад; XIII. Використання шпигунів.

За справедливим твердженням сучасних науковців, трактат «Мистецтво війни» був і залишається класичним посібником щодо реалізації агентурного методу у протидії злочинності. Положення цієї пам'ятки військової науки і сьогодні мають суттєве значення для визначення сутності тактики оперативно-розшукової діяльності. Проаналізуємо декілька з них.

Сунь-Цзи зазначав: «Знання наперед не можна отримати від богів і демонів, не можна отримати і в спосіб висування за подобою, не можна отримати і в спосіб усіляких обрахунків. Знання становища супротивника можна отримати лише від людей». За нашим переконанням, саме цей постулат є основою агентурної роботи правоохоронних органів, зокрема оперативних підрозділів Національної поліції. Обґрунтовуючи необхідність агентурної діяльності, Сунь-Цзи класифікував шпигунів на п'ять категорій: шпигуни місцеві, шпигуни внутрішні, шпигуни зворотні, шпигуни смерті і шпигуни життя.

«Місцевими шпигунами» автор називав тих місцевих жителів ворожої держави, які надавали необхідну інформацію під час знаходження там армії. До «внутрішніх шпигунів» належали агенти чужої держави, які були на службі у ворога. «Зворотний шпигун» – це агент ворога, який проник до військового табору, викритий контррозвідкою, переверований і використаний проти держави, яка його спочатку направляла. «Шпигунами смерті» вважалися агенти, яких засилали до стану ворога з такими дорученнями, виконання яких спричиняло смерть ворогу. З цього приводу Сунь-Цзи писав: «коли я пускаю в хід щось оманливе, я даю знати про це своїм шпигунам, а вони передають це супротивникові».

До «шпигунів життя» належали свої агенти, які засилялися до ворога з розвідувальною метою і від яких вимагалось обов'язково принести необхідні

розвідувальні дані. Сунь-Цзи вказував: «Якщо ти дізнався, що в тебе з'явився шпигун супротивника і стежить за тобою, обов'язково вплинь на нього вигодою; веди його до себе і розмісти його в себе. Бо ти не зможеш надбати зворотного шпигуна і користуватися ним. Через нього ти знатимеш усе. І тому зможеш надбати місцевих шпигунів, і внутрішніх шпигунів та користуватися ними. Через нього ти знатимеш усе. І тому зможеш, вигадавши якийсь обман, доручити своєму шпигуну смерті ввести супротивника в оману. Через нього ти знатимеш усе. І тому зможеш змусити свого шпигуна життя діяти згідно із твоїми припущеннями».

Сунь-Цзи докладно викладає і основи конспірації. Зокрема, він зазначає: «...шпигуни працюють, і не можна знати їхніх шляхів. Це називається незбагненною таїною. Вони – скарб...». Продовжуючи, він вказує, що «...нема нічого ближчого, ніж шпигуни; нема більших нагород, ніж для шпигунів; нема справ секретніших, ніж шпигунські. Не володіючи досконалими знаннями, не зможеш користуватися шпигунами; не володіючи гуманністю і справедливістю, не зможеш застосовувати шпигунів; не володіючи тонкістю і проникливістю, не зможеш отримати від шпигунів справжній результат. Тонкість! Тонкість! Нема нічого, в чому не можна було би користуватися шпигунами». При цьому, «...мудрі полководці вміють робити своїми шпигунами людей високого розуму і в такий спосіб неодмінно здійснюють великі справи. Користування шпигунами – найсуттєвіше на війні; це те опертя, спираючись на яке діє армія». Цікавим є й поради Сунь-Цзи щодо тактики дій, що, за нашим переконанням, у повній мірі притаманні й сучасній оперативно-розшуковій діяльності у протидії злочинності. Зокрема, «...коли хочеш ударити армію супротивника, напасти на його фортецю, обов'язково спершу довідайся, як звуть воєначальника у нього на службі, його помічників, начальників охорони, воїнів його сторожі. Доручи своїм шпигунам обов'язково вивідати все це». Так само, як: «Пізнай супротивника як самого себе, і ти його переможеш».

Слід згадати й видатного китайського мислителя ШанЯна, який ще у IV–III столітті до н.е. пропонував для управління державою систему розподілу населення на певні групи родин, члени яких були б зобов'язані стежити один за одним та повідомляти владі про порушення закону. Шан-Ян запевнював, що введення такої тотальної системи спостереження та збирання відомостей буде сприяти стримуванню громадян від вчинення злочинів.

Охорона публічного порядку і боротьба зі злочинністю завжди були пріоритетними напрямками діяльності держави з моменту її виникнення. У Стародавньому Римі розшук злочинців і попереднє дізнання проводив слідчий – квестор з кримінальних справ, який призначався царем. У розпорядженні квестора був фахівець з тортур – квестіонарій, послуги якого застосовувалися у разі відмови злочинця розповідати про свої лиходійства.

У Стародавній Греції функції з охорони публічного порядку і боротьби зі злочинністю виконували наглядачі за дотриманням правил торгівлі, збирачі податків, митники, міська варта, наглядачі за публічними жінками тощо. При цьому, діючи відкрито і офіційно, вони користувалися конфіденційними джерелами для збирання необхідної інформації щодо скоєних злочинів і розшуку злочинців.

У Київській Русі (IX – поч. XIII ст.) не було спеціалізованих органів охорони правопорядку з чіткими функціями боротьби зі злочинністю. Захист правопорядку офіційно належав князеві та його дружині, тивунам, тисяцьким, посадникам (намісникам) та волосним, вотчинникам та сільській громаді-общині.

За княжої доби існували певні прийоми та засоби розшуку злодіїв, які своїми діями завдавали шкоди сородичам або «гостям» (іноземцям). Перші згадки про це зустрічаються за часів князів Олега та Ігоря (перша половина X ст.), у договорах з Візантією. У них чітко прописані дії сторін стосовно вбивства греком слов'янина, розшук винуватця, компенсація за вбитого з майна вбивці тощо.

Різні форми розшуку пізніше знайшли своє правове закріплення в законодавчих актах. Так, у «Руській Правді» (XI ст.) згадуються такі види розшуку як «звід» і «гоніння сліду». Сутність «звіду» полягала в ініціативному розшуку потерпілим передбачуваного злочинця і викраденого майна, шляхом «заклича» – публічної заяви про злочин в громадських місцях і зводин (очної ставки) різних людей для з'ясування походження майна, на яке претендує потерпілий. Другим видом розшуку було «гоніння сліду», суть якого полягала в розшуку злочинця по залишених ним слідах.

За часів феодальної роздробленості Київської Русі (поч. XIII – XIV ст.) на землях сучасної України, поряд із панівним змагальним (позовно-обвинувачувальним) судовим процесом починають зароджуватися елементи розшукового (інквізиційного) процесу, відповідно до якого у справах про злочини проти княжої влади розшукові, слідчі й судові функції виконували князі та уповноважені ними особи.

Судочинство на українських землях за часів Великого князівства Литовського (сер. XIV – 1569 р.) в основних рисах мало чим відрізнялося від судочинства Київської Русі. Формами розшуку тут залишалися давньоруські «звід» і «гоніння сліду», а «заклич» називався «поволанням». Коли ж опитування населення та обшук («трус») не давали бажаних результатів, а сам потерпілий не міг вийти на слідів злочинця, то вдавалися до «прослуху» – більш широкого розголошення про факт злочину. Судово-розшукові функції покладалися як на сільську копу, так і державних службовців – вижа, возного, діцького, а також сока – особу, яка за певну винагороду надавала відомості про злочинця, викрадені речі або збіглих селян. Говорячи сучасною мовою, це був приватний детектив. Його наймав потерпілий у справах про крадіжки з осіб, що заслуговували довіру і не були представниками уряду. Головне завдання сока – розшук злочинця, викрадених речей та збирання доказів. На суді він виступав як свідок – обвинувач.

За доби Козацько-Гетьманської держави (XVII – XVIII ст.) слідство, в тому числі і розшукові функції, покладалися на потерпілого (позивача),

судові органи і органи адміністрації. В практиці сотенних і полкових судів існували так звані «розищики», а також «осавули», які проводили слідчорозшукові дії, а потім виступали на суді офіційними свідками. У процесі розшуку проводилися опитування населення, обшуки («трус села»), установлювалися довірчі стосунки з особами, які володіли інформацією, а також здійснювалося зовнішнє і внутрішнє спостереження за козаками.

По-друге, сиск періоду станово-представницької монархії в Російській імперії та абсолютизму. У період російської держави (XV – поч. XVI ст.) розшук і затримання злочинців покладаються на представників державної влади – «особливих обищиків» (сищиків), яких відряджали «у разі множення в якійнебудь місцевості розбоїв і татей (крадіжок)». Саме з того часу виникає свого роду державна розшукова служба, а «особливих обищиків» треба вважати першими сищиками в Росії. Центральною поліцейсько-судовою установою в Російській державі з 1539 р. став Розбійний приказ, діяльність якого була тісно пов'язана з губними органами. У Москві і московському повіті (XVI ст.) поліцейські функції здійснював Земський приказ, який не тільки відав збором податків, наглядом за порядком і впорядкуванням столиці, але і переслідував злочинців («лихих людей»).

У 1669 р. була створена посада сищика і регламентувалася вона Указом Сенату від 12.10.1711 р. «Про безперешкодний розшук, переслідування сищиками лиходіїв, розбійників і їх спільників», сищикам було наказано «за тими злодіями і розбійниками в погоню гоняти і таких розбійників і лиходіїв ловити». У спеціальній інструкції сищикам, зокрема, дозволялося «оглядати, чи не має у кого фальшивих паспортів», а також застосовувати тортури. Разом з тим, їм заборонялося страчувати злочинців і «вступати в приватні і неналежні їм справи». Діяльність інституту сищиків припинилася за часів імператора Петра III. Їх функції були передані місцевим поліцейським органам – губернським, провінційним і воєводським канцеляріям.

Заслужують на увагу методи, якими користувалися сищики і губні старости в розкритті злочинів. Так, зокрема, перед початком розшуку

проводився так званий «великий повальний обшук», мета якого полягала в отриманні відомостей про осіб, які займалися в даній місцевості крадіжками і розбоєм. Названі при поголовному обшуку «лихі люди» (злочинці) доставлялися в губну хату або вживалися заходи щодо їх затримання. Окрім губних старост і сищиків, розшук злочинця міг проводити і сам потерпілий. Якщо злочинець був йому відомий, то потерпілому видавалася «погонна грамота», яка надавала право вимагати у місцевої влади допомоги при затриманні злочинця. Для розшуку власників викраденого майна складалися і публікувалися списки вилучених у злочинців речей. Під час допитів підозрюваних дуже широко застосовувалися тортури до повного особистого визнання, що вважалося «царицею доказів». Для отримання необхідної інформації про злочинців застосовувалися також такі заходи, як таємне вивідання, використання таємних підсильщиків. Так, царським указом (1695 р.) воєводам наказувалося «про злодіїв і розбійників провідати таємно всякими засобами».

За часів царювання Петра I розшукові функції виконували різні урядові установи: Петербурзька поліцейська канцелярія (з 1715 р.), яка поклала початок створенню в Росії регулярної поліції, Таємна канцелярія розшукових справ (з 1718 р.) – у політичних справах, Контора розшукових справ (з 1724 р.) тощо. У 1719 р. губернаторам наказувалося «тримати таємних підсильщиків, щоб між людьми не було якого-небудь пустування».

У 1763 р. в Петербурзі була встановлена Розшукова експедиція (1763 р.), яку можна вважати першою спеціальною кримінально-розшуковою установою в Росії. Їй доручалося вести «справи татейні, розбійні і убивчі». Проте діяльність цієї експедиції була недовгою, і вже у 1782 р. її функції перейшли частково до Палати кримінальних справ, а частково до слідчого відділення Управи благочинія.

Єдина система розшуку, слідства і суду в губерніях була встановлена законодавчими актами імператриці Катерини II. Розшукові обов'язки у кримінальних справах в повітах покладалися на капітана-справника,

а в містах – на городничих і підпорядковану їм поліцію. Прийнятий у 1782 р. Статут благочинія або поліцейський, остаточно відокремив судову владу від слідчо-розшукової і передав останню у ведення загальної поліції.

По-третє, сиск XIX – початку XX століть. Значне зростання злочинності у великих містах в середині XIX ст. і відсутність дієвих заходів щодо боротьби з нею, примусило уряд створити у 1866 р. сискну частину при канцелярії Петербурзького градоначальника. Її особовий склад був невеликим і складався з начальника, його помічника, 4 чиновників з особливих доручень, 12 поліцейських наглядачів (сищиків) і 20 вільнонайманих агентів. Першим керівником Петербурзької сискної поліції став І.Д. Путілін, який за довгі роки служби зарекомендував себе талановитим організатором сиску. Основою організації роботи сискної частини став територіальний принцип: чиновники з особливих доручень закріплювалися за поліцейськими частинами (відділеннями), а поліцейські наглядачі – за ділянками. У результаті уся територія міста перебувала під наглядом сискних агентів.

Слідом за Петербургом сискні частини почали створюватися і в інших великих містах – Києві, Одесі, Ризі, Тифлісі, Баку, Москві, Ростові-на-Дону, але єдиної загальнодержавної кримінально-розшукової системи не існувало.

Структурно сискні відділення склалися із чотирьох підрозділів – столів: 1) особистого затримання; 2) спостереження; 3) розшуку; 4) довідково-реєстраційного бюро, яке було головною частиною внутрішньої організації сискної поліції.

Організація роботи чинів сискної поліції будувалася, як правило, за територіальним (районним) принципом, незважаючи на те, що Інструкція чинам сискної поліції від 09.08.1910 р. рекомендувала лінійний принцип, тобто спеціалізацію з окремих видів професійної злочинності. Встановлювалося три категорії спеціалізації:

- 1) вбивства, розбої, грабежі і кримінальні підпали;
- 2) крадіжки і професійні злочинні організації (зломщики, конокради, кишенькові, магазинні, залізничні та інші);

3) шахрайства, фальшивомонетництво, підробка документів, різного роду афери, контрабанда, продаж жінок в публічні будинки і за кордон.

У сискних відділеннях великих міст, створювалися так звані «летючі загони». На них покладалися обов'язки з несення постійних чергувань на вокзалах і ринках, у театрах і ломбардах, інших місцях скупчення громадян, а також проведення обходів і облав на злочинців.

Основними методами діяльності розшукової поліції були використання таємної агентури і зовнішнє спостереження. Один із параграфів вищеназваної Інструкції свідчив, що «чини сискних відділень мають систематичний нагляд за злочинними і розбещеними елементами шляхом таємної агентури і зовнішнього спостереження». Таємна агентура (негласні працівники) вербувалися серед злочинного світу, повій, скупників краденого, власників злодійських кубел. Департамент поліції наказував мати агентів не тільки при місцевому сискному відділенні, але й у містах повітів, а також у місцях значного скупчення людей – вокзалах, ринках, готелях, розважальних закладах тощо. Головне їх завдання – «проводити негласний розшук за гарячими слідами, не чекаючи прибуття чинів поліції». Про роль таємної агентури зі злочинного середовища в розкритті неочевидних злочинів згадував і колишній начальник Харківської сискної поліції В. В. ФонЛанге. У своїх спогадах він, зокрема, писав: «...Найбільшу користь у справі розшуку можуть дати ті ж злочинці, які виявляються на стороні агентів і які, знаходячись у колі своїх товаришів, дізнаються про вчинені ними злочини і збут краденого, повідомляють відомості працівникам сискного відділення. Таких агентів необхідно старанно приховувати...».

Винагороду за надану оперативну інформацію агенти могли отримувати або окремо за кожне виконане завдання, або у вигляді щомісячної оплати. Останню форму рекомендувалося використовувати тільки відносно осіб, які не належали до злочинного елементу і заслуговували повної довіри. Але навіть у цих випадках пропонувалося віддавати перевагу відрядній формі оплати. Пояснювалося це тим, що постійний дохід через певний час породжує

в агентів-інформаторів спокусу видавати себе за осіб, що перебувають на поліцейській службі.

Після падіння самодержавства у лютому 1917 р. сискні відділення, на відміну від загальної і політичної поліції, не були ліквідовані новою владою.

В Україні перша спроба створити спеціалізований підрозділ по боротьбі з кримінальною злочинністю була зроблена у березні 1873 р. При Київській міській поліції було сформовано сискну частину у вигляді експерименту, за рахунок коштів міської Думи. Проте, не дивлячись на позитивні результати і набутий досвід, цей підрозділ через рік був ліквідований у зв'язку з припиненням фінансування. Через сім років, розпорядженням Київського губернатора від 14 (26).06.1880 р. при міській поліції знов було створено сискну частину, особовий склад якої налічував 17 осіб і складався головним чином із городових, відряджених із міських поліцейських частин.

До кінця XIX століття Київське сискне відділення, як зазначалося в одному з архівних документів, «ледь животіло». Діловодство відділення складалося з двох книг: настольного реєстру для запису «темних осіб» і розшукового алфавіту, а єдиним технічним засобом був фотоапарат, якого придбали в кінці 90-х років. Підняття авторитету київської сискної поліції багато в чому сприяв завідувач сискною частиною Г. М. Рудий (1901–1907 рр.) – один з новаторів розшукової справи. Після призначення на цю посаду він здійснив службове відрядження до Лондона і Парижу, де ознайомився з організацією й діяльністю кримінальних поліцій Англії та Франції. Повернувшись до Києва, він реорганізував міську сискну поліцію за західноєвропейським зразком: створив при сискній частині антропометричний, фотографічний та довідковий відділи; організував постійні чергування чинів поліції і агентів з метою прийняття заяв й повідомлень про пригоди та проведення розшуку по «гарячих слідах»; запровадив карткову систему нагляду за злочинним елементом, а також добився виділення додаткових коштів і збільшення кількості співробітників на 14 осіб та значного розширення приміщення сискної частини. Він також

ставив питання про створення курсів з підготовки фахівців карного розшуку, видання спеціальної поліцейської газети, проведення з'їздів (нарад) сискиних чинів з метою обміну досвідом тощо. Таким чином, уже на початку XX ст. Київська сискна поліція не поступалася за своїм впорядкуванням жодній з правильно організованих у Європі сискиних поліцій.

Восени 1903 р. Г.М. Рудий за дорученням київського поліцмейстера В. І. Цихоцького відвідав Дрезденську виставку благоустрою міст, поліцейські управління Дрездена, Берліна та Відня, де ознайомився з найважливішими вдосконаленнями у сфері кримінальної поліції (дактилоскопією, слідчою валізою, застосуванням собак-шукачів тощо), а також постановкою розшукової справи в цих містах. Після повернення він підготував для керівництва доповідну записку, в якій виклав власний проект організації дактилоскопічних бюро. Як прихильник нового методу ідентифікації особи, Г. М. Рудий, у січні 1904 р. вперше запровадив при антропометричному кабінеті дактилоскопічне бюро. Він першим у Російській імперії почав застосовувати «валізу сищика» для виявлення і дослідження слідів злочину, знайдених на місці пригоди, а також був ініціатором закупки в Німеччині службоворозшукових собак, які вперше у вітчизняній поліцейській практиці почали застосовуватися для розшуку злочинців.

Цей видатний діяч поліції став автором Інструкції чинам Київської сискної поліції (1905 р.) – першого нормативноправового акту, який не тільки регламентував загальні аспекти організації і діяльності сискиного відділення, але й був універсальним практичним посібником криміналіста. В Інструкції підкреслювалося, що сискині чини зобов'язані завжди діяти «цілком таємно і надто обачливо, ...все знати, все бачити» і водночас намагатися не бути ніким поміченими, зберігати ввірену їм службову таємницю і нікому з сторонніх осіб не розповідати про цілі і плани своїх службових дій і «взагалі бути надто стриманими і тактичними».

Відзначаючи роль таємної агентури щодо попередження, виявлення і розкриття злочинів, Інструкція, зокрема, вимагала: «Необхідно пропустити

через фільтр дізнання всякі одержувані по справі агентурні відомості, якими б вони дивними не здавалися і ті з них, які виявляться достовірними, покласти в основу дізнання». Зазначимо, що департаментська Інструкція чинам сискиних відділень (1910 р.) з'явилася на п'ять років пізніше за Київську і за своїм обсягом і змістом набагато поступалася останній. Таким чином, Г. М. Рудий не випадково вважається «батьком» вітчизняної дактилоскопії, службового собаківництва, «слідчої валізи», першої Інструкції чинам сискиної поліції, а також родоначальником експертнокриміналістичної служби.

Заслуговують на увагу і новації щодо організації розшукових підрозділів в Катеринославській губернії (нині м. Дніпро). Саме тут ще до видання закону про організацію сискиної частини вперше почали створювати сискині команди у повітах. Досвід Катеринославської губернії щодо створення розшукових команд у повітах був запозичений земством Полтавської губернії, та поширився на інші повіти губерній.

Адміністрація Катеринославської губернії першою стала ініціатором ще однієї новації в розшуковій справі – створення єдиної централізованої системи кримінального розшуку в губернському масштабі. У 1913 р. в Катеринославі було організовано губернське розшукове відділення. На території України сискині відділення існували у Києві, Одесі, Харкові – 1-го розряду, Катеринославі, Севастополі, Миколаєві – 2-го розряду, Житомирі, Кам'янці-Подільському, Полтаві, Кременчуці, Севастополі, Херсоні, Бердичеві, Єлисаветграді (нині м. Кропивницький), Керчі, Ялті – 3-го розряду і в Чернігові – 4-го розряду. Після Лютневої революції 1917 р. вони продовжували діяти під різними назвами – кримінальнорозшукова міліція, судова міліція, кримінально-розвідувальні відділення, кримінально-розшукові комісаріати тощо. Ці підрозділи були децентралізовані і підпорядковувалися різним органам влади на місцях.

По-четверте, у травні 1918 р. Міністерство юстиції підняло питання про створення кримінальної міліції. 9 серпня 1918 р. Рада міністрів України ухвалила Закон про статус Української державної варти, згідно з яким

у губерніях, отаманствах і повітах створювалися карно-освідомчі відділи, тимчасово підпорядковані МВС. Міністр внутрішніх справ І. О. Кістяківський своїм Циркуляром від 13.08.1918 р. дозволяв губернським старостам і міським отаманам видавати з державних коштів винагороду особам, згодним за гроші повідомляти цінну інформацію для боротьби з кримінальними злочинцями та повстанцями.

Карно-освідомчі відділи були автономними, їх начальники призначалися за згодою прокурора відповідного окружного суду і безпосередньо підпорядковувались у губерніях губернському старості, в отаманства – міському отаману, у повітах – повітовому старості. Загальне керівництво здійснював інспекторський відділ Державної варти, у функціональні обов'язки якого було включено також реєстрацію злочинців, організацію антропометричних, фотографічних і дактилоскопічних кабінетів, нагляд за ними на місцях тощо. За підрахунками дослідників, загальна чисельність карно-розшукової варти в Українській Державі становила близько 4 тис. осіб.

За часів Директорії УНР карно-розшукові відділи увійшли до складу народної міліції, а загальне керівництво ними здійснював Адміністративно-політичний департамент МВС.

По-п'яте, правовою базою організації карного розшуку радянської України став декрет Ради Народних Комісарів УРСР «Про організацію судово-карного розшуку» від 16 квітня 1919 р., який не тільки юридично закріпив правове положення вже діючих у деяких містах карно-розшукових установ, а й визначив їх єдину на території республіки організацію. На відміну від РРФСР та інших радянських республік в Україні ця організація мала свої особливості: карний розшук УРСР був підпорядкований НКЮ і складався із судово-карного розшуку, в обов'язки якого входило застосування оперативнорозшукових заходів, та судово-карної міліції, на яку покладалося здійснення дізнання.

Першим відомчим нормативним актом, який сконцентрував у собі правові, організаційні і тактичні засади діяльності агентурного апарату карного розшуку, була Інструкція з організації таємної агентури в установах карного розшуку, затвердженій НКВС УРСР 02.01.1922, в якій зокрема, зазначалося, що таємна агентура складається з таємних розвідників та негласних інформаторів. Інструкція розкривала поняття «таємний розвідник» і «негласний інформатор», визначала коло осіб, які можуть бути залучені до конфіденційного співробітництва, регламентувала їх функціональні обов'язки, указувала на різноманітні форми конспірації, забороняла співробітникам таємних частин застосовувати провокацію тощо. До Інструкції додавалися анкета і підписка-зобов'язання інформатора.

За способом діяльності розвідка поділялася на зовнішню і внутрішню. У боротьбі з бандитизмом, наприклад, зовнішня розвідка полягала у збиранні розвідниками оперативної інформації як серед населення, так і по можливості, від самих учасників банд. Внутрішня розвідка здійснювалася, як правило, у тих випадках, коли інформація, добута зовнішньою розвідкою, вимагала повноти і уточнення. З цією метою розвіднику давалося завдання зблизитися з бандою або увійти до її складу, робити все необхідне, щоб сприяти скорішій її ліквідації. З цією метою вони повинні були своєчасно повідомляти озброєному загоні, що переслідував банду, про розташування останньої, її озброєння, боєздатність, про способи і можливості її несподіваного захоплення.

У липні 1922 р. в результаті подальших організаційних пошуків карний розшук було виділено зі складу міліції у самостійний орган, що безпосередньо підпорядковувався НКВС УРСР за повної адміністративно-господарської автономії. Але в серпні 1923 р. Укрцентррозшук і Головміліцію знову було об'єднано в Головне управління міліції і розшуку УРСР. Після цього карний розшук став складовою частиною міліції і більше як самостійний орган не існував. Основними напрямками діяльності карного розшуку в цей період були боротьба з бандитизмом, дезертирством, фальшивомонетництвом,

конокрадством, самогоноварінням, дитячою безпритульністю тощо. Серед основних методів оперативно-розшукової діяльності, якими користувалися працівники карного розшуку, були: обходи, облави, засідки, обшуки, особистий пошук, внутрішнє (агентурне) і зовнішнє спостереження тощо.

У період Другої світової війни діяльність апарату карного розшуку була направлена головним чином на охорону тилу, боротьбу з бандитами, дезертирами, мародерами та іншими злочинцями; оперативне обслуговування установ виконання покарань, а також надання допомоги органам державної безпеки у боротьбі з ворожою агентурою та диверсійними групами, що діяли в радянському тилу.

У післявоєнні часи основні напрями діяльності карного розшуку визначалися оперативною обстановкою, яка склалася на той час у державі. Зокрема, на нього, як і раніше, покладалися функції щодо попередження, припинення і розкриття злочинів; боротьба з бандитизмом, дитячою безпритульністю; вилучення зброї у населення; розшук осіб, які втратили зв'язок зі своїми родичами під час війни; надання допомоги іншим міліцейським службам в охороні громадського порядку, державної власності та приватного майна громадян; у дотриманні паспортної і дозвільної систем, а також у виконанні інших завдань щодо зміцнення правопорядку.

Значне зростання у післявоєнний період бандитських проявів зумовило керівництво МВС СРСР здійснити реформування оперативних підрозділів. Циркуляром від 03.12.1946 р. працівники карного розшуку районної ланки в оперативному відношенні підпорядковувалися створеним управлінням (відділам) боротьби з бандитизмом. Їх основним завданням було розслідування злочинів, розшук і затримання злочинців, які скоїли вбивства, розбої, збройні і групові грабежі, а також оперативна робота щодо запобігання цим злочинам.

Наступна серйозна реорганізація карного розшуку була здійснена в 1949 р., коли провідні міліцейські служби були передані з МВС до Міністерства державної безпеки (МДБ) з метою розширення функцій міліції

щодо забезпечення державної безпеки. У складі Головного управління міліції МДБ було організовано три управління: міліцейської служби; карного розшуку; боротьби з розкраданням соціалістичної власності і спекуляцією, а також створені політичний відділ і НДІ криміналістики. В апаратах карного розшуку було запроваджено інститут сищиків, покликаний підвищити ефективність боротьби зі злочинними елементами, які активізувалися у воєнні та післявоєнні роки. Карний розшук перейменовувався на карний сиск, а його діяльність регламентувалася наказом МДБ СРСР «Про перебудову карного розшуку і заходи щодо посилення боротьби з кримінальною злочинністю» від 19 січня 1951 р.

У 1953 р. союзні і республіканські Міністерства державної безпеки і внутрішніх справ були об'єднані в єдине союзно-республіканське міністерство внутрішніх справ. Карний розшук у 1954 р. отримав свою попередню назву, а інститут сищиків було ліквідовано.

Першою спробою легалізувати поняття оперативнорозшукової діяльності на законодавчому рівні (до цього вона регламентувалася виключно відомчими нормативними актами) стало прийняття Верховною Радою СРСР 25.12.1958 р. Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік, де ст. 29 визначала органи міліції органом дізнання і надавала їм право застосовувати необхідні оперативно-розшукові заходи з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили. Ця норма Основ, хоча і мала обмежене та непевне формулювання, була запозичена Кримінально-процесуальними кодексами союзних республік, прийнятими у 1960–1961 роках. Зокрема, в КПК УРСР можливість проведення оперативно-розшукової діяльності органами дізнання закріплювалося у ст. 103, яка передбачала, що «на органи дізнання покладається вжиття оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили».

Друга половина 60-70-х років XX століття характерна для апаратів карного розшуку значною роботою щодо перебудови їх діяльності

з урахуванням завдань, які стали перед державою і органами внутрішніх справ в умовах проголошення курсу на демократизацію суспільного життя. Незважаючи на те, що рівень злочинності в державі у порівнянні з 50-ми роками значно знизився, проблема боротьби зі злочинністю залишалася досить гострою. Особливу турботу суспільства викликали хуліганські прояви і злочинність неповнолітніх, а також значна кількість злочинів, учинених рецидивістами та особами, які ніде не працювали і не навчалися. Напрямки роботи карного розшуку, організація і тактика його практичної діяльності, розстановка сил і засобів, правові основи служби були визначені низкою законодавчих і відомчих нормативних актів, виданих у цей період.

За період незалежності України оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ, а наразі й Національної поліції, з урахуванням досвіду минулого ефективно сприяє інтересам протидії злочинності в умовах розбудови демократичного суспільства. Таким чином на всіх історичних етапах розвитку країни оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ та Національної поліції була та залишається дієвим засобом боротьби зі злочинністю, ефективним інструментом захисту прав та інтересів людини, власності, суспільства і держави.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Витоки оперативно-розшукової (сискної) діяльності. Сиск античних часів.
2. Сиск епохи феодалізму.
3. Прийоми та засоби розшуку Київської Русі (IX – поч. XIII ст.).
4. Розшук за часів феодальної роздробленості (поч. XIII – XIV ст.).
5. Судочинство на українських землях за часів Великого князівства Литовського (сер. XIV – 1569 р.). та за доби Козацько-Гетьманської держави (XVII – XVIII ст.).

ТЕМА 2. СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Розвиток вітчизняної оперативно-розшукової науки у XX ст.
2. Об'єкт, предмет та методи теорії ОРД. Визначення теорії ОРД.
3. Міждисциплінарні зв'язки теорії ОРД з кримінальним і кримінальним процесуальним правом, криміналістикою, кримінологією, психологією та ін.
4. Система теорії оперативно-розшукової діяльності.

Оперативно-розшукова діяльність як суспільно корисна державно-правова функція ґрунтується на наукових засадах, що складаються з правових концепцій, теорій, системи поглядів і наукових положень².

Свого часу в рамках кримінально-процесуальної науки виникла наука криміналістика, а потім з останньої виділилася теорія оперативно-розшукової діяльності. Незважаючи на те, що як вид правоохоронної діяльності розшук з'явився значно раніше криміналістики, тим не менше, формування останньої в самостійну науку відбулося раніше теорії оперативнорозшукової діяльності. Криміналістика як наука сформувалася в XIX ст., а теорія оперативно-розшукової діяльності як самостійна галузь знань була визнана завдяки зусиллям вчених радянського періоду розвитку країни, а також нинішнього покоління.

² Докладно див.: Подобний О. О. Теорія оперативно-розшукової діяльності. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 20 Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол. В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. Наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. цн.-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 811.; Теория оперативно-розыскной деятельности : учебник / (коллектив авторов). Москва : Изд. ИНФРА, 2006. 832 с.; Водько М. П. Становлення теорії оперативно-розшукової діяльності як самостійної галузі наукових знань. Оперативно-розшукова діяльність ОВС : підручник (з грифом «затверджено МОН України»). Загальна частина. Київ : МВС України, 2011. С. 45–66.; Основи оперативно-розшукової діяльності в Україні : навч. посіб. / В. В. Аброськін, С. В. Албул, С. О. Єгоров, та ін.; за заг. ред. В. В. Аброськіна. Одеса : ОДУВС, 2020. С. 8–41.

Основи майбутніх наукових досліджень і узагальнень у галузі оперативно-розшукової діяльності, контррозвідки і розвідки закладалися в 20–30-х роках XX ст. Поряд із питаннями кримінального розшуку в ці роки було розпочато поглиблену розробку організації і тактики оперативнорозшукової діяльності по боротьбі з розкраданнями державного і громадського майна, пов'язана з утворенням в системі міліції виділених із карного розшуку апаратів по боротьбі з розкраданням соціальної власності (БРСВ) (1937 р.).

До першої половини 50-х років у зв'язку з воєнним періодом і обстановкою підвищеної секретності представники правових наук були позбавлені можливості брати участь у дослідженнях оперативно-розшукових проблем. Поштовхом до самостійного розвитку теорії оперативно-розшукової діяльності та визнання її як самостійної навчальної дисципліни послужив післявоєнний розвиток кримінально-процесуального законодавства, науки кримінального права, кримінального процесу і криміналістики.

Вирішальний внесок у справу становлення теорії оперативно-розшукової діяльності зробила створена в 1954 р. Вища школа МВС СРСР, а в 1956 р. – її самостійна кафедра оперативної роботи. Під керівництвом першого начальника кафедри ОРД професора А. Г. Лєсаря на потужній науковій теоретичній основі з'явилися глибокі теоретико-прикладні роботи, що поклали початок подальшим науковим дослідженням, втіленим у навчальних посібниках, методичних рекомендаціях, підручниках і монографіях у сфері оперативнорозшукової діяльності. Великий внесок у розвиток теорії оперативно-розшукової діяльності зробили наукові співробітники Всесоюзного науково-дослідного інституту МВС СРСР, провівши в 70-ті роки XX століття низку фундаментальних досліджень проблем оперативно-розшукової діяльності.

Відчутним доказом визнання оперативно-розшукової діяльності як самостійної галузі знання, безсумнівно, стало видання у 1965 р. першого в історії СРСР підручника «Основи оперативно-розшукової діяльності органів

міліції УРСР», а також у 1966 р. видання Вищою школою МОГП СРСР фундаментального підручника – «Основи оперативнорозшукової діяльності органів охорони громадського порядку» під редакцією комісара міліції А. Я. Кудрявцева. У подальшому зусиллями видатних вчених у сфері оперативно-розшукової діяльності (В. М. Атмажитов, І. І. Басецький, В. П. Бахін, А. Ф. Возний, Д. В. Гребельський, В. А. Лукашов, А. Г. Лекарь, С. С. Овчинський, П. А. Олійник, В. Г. Самойлов та ін.) було проведено ряд глибоких фундаментальних досліджень у сфері оперативно-розшукової діяльності, що забезпечили не тільки вдосконалення її організації і тактики, але і перше в історії її законодавче регулювання.

У період незалежності України суттєвий внесок у розвиток теорії оперативно-розшукової діяльності в Україні зробили К. В. Антонов, О.М. Бандурка, В. І. Василичук, М. Л. Грібов, Е. О. Дідоренко, В. П. Захаров, В. А. Іщенко, А. М. Кислий, Я. Ю. Кондратьєв, О. Є. Користін, І. П. Козаченко, М. В. Корнієнко, С. І. Мінченко, Д. Й. Никифорчук, В. Л. Ортинський, Ю. Ю. Орлов, М. А. Погорецький, В. Д. Пчолкін, М. Б. Саакян, О. П. Снігерьев, В. Є. Тарасенко, Р. В. Тарасенко, І. Ф. Хараберюш, В. В. Шендрик, О. М. Юрченко, О. О. Юхно та інші науковці.

Прийняття Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а також результати багаторічних теоретичних досліджень у цій сфері, інтереси практики боротьби зі злочинністю створили на теперішній час основу єдиної для всіх українських правоохоронних органів і спецслужб науки про ОРД. Сформована оперативно-розшукова теорія – галузь наукових знань, яка покликана озброювати практику боротьби зі злочинністю всіх оперативно-розшукових органів системою наукових висновків і рекомендацій, необхідних для ефективної організації та здійснення оперативно-розшукових заходів, створення правових, організаційних, інформаційних, методичних, кадрових та ресурсних передумов і умов їх успішної діяльності.

Як і будь-яка наука, теорія оперативно-розшукової діяльності має свій предмет, об'єкт і методи дослідження.

Предмет теорії оперативно-розшукової діяльності становлять певні закономірності об'єктивної дійсності, які вивчає юридична наука в цілому. Його зміст складають:

- закономірності, які проявляються в системі відносин (правових, інших), що складаються у сфері ОРД;
- характеристики заходів боротьби зі злочинністю, що здійснюються із застосуванням оперативно-розшукових сил, засобів і методів;
- дослідженні правових основ ОРД, вивченні оперативно-розшукової практики (закономірний зв'язок між таємним характером вчинюваних злочинів і необхідністю використання для їх попередження і розкриття, негласних оперативно-розшукових засобів і методів), закономірності, що виникають і проявляються в організації ОРД;
- закономірності, які проявляються в процесі отримання, перевірки, фіксації та використання оперативно-розшукової інформації.

Діалектичний взаємозв'язок існує між способами дій злочинців з підготовки, учинення злочинів, приховування слідів протиправних дій і тактичних прийомів їх виявлення і розкриття. Проте методи виявлення, попередження і розкриття злочинів розробляються не тільки теорією оперативнорозшукової діяльності, але й кримінальним процесом, криміналістикою, кримінологією та іншими юридичними науками.

Теорія оперативно-розшукової діяльності досліджує такі організаційні форми діяльності оперативних підрозділів, як вивчення і оцінка оперативної обстановки; підбір, розстановка і використання негласних працівників в аспекті ОРД з точки зору їх відповідності висновкам про стан оперативної обстановки; фінансове та матеріально-технічне забезпечення; внутрішню і зовнішню взаємодію суб'єктів ОРД та ін. Ґрунтуючись на емпіричних даних, теорія оперативнорозшукової діяльності розробляє науково обґрунтовані

рекомендації щодо підвищення ефективності ОРД з метою виявлення, попередження і розкриття злочинів.

Об'єкт пізнання теорії оперативно-розшукової діяльності становлять: злочинність як соціально-правове явище; оперативно-розшукова діяльність як один із видів суспільної практики боротьби зі злочинністю; правове регулювання оперативно-розшукової діяльності.

Метод теорії оперативно-розшукової діяльності – це система пізнавальних прийомів, що використовуються як для побудови самої теорії, так і для застосування теорії в практиці пізнання її предметної галузі – оперативно-розшукової діяльності. У сучасній системі юридичних наук сформульовано таке визначення теорії ОРД.

Теорія оперативно-розшукової діяльності – це наука, що досліджує закономірності механізму вчинення злочинів та протидії кримінального середовища, виникнення інформації про злочин і його учасників, збору, оцінки та використання фактичних даних про них, розробляє правові, організаційні, методичні та тактичні основи ефективного застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів по боротьбі зі злочинністю. Результати теоретичних досліджень у цій сфері та інтереси практики боротьби зі злочинністю створили на теперішній час основу єдиної для всіх українських правоохоронних органів і спецслужб науки про ОРД.

Оперативно-розшукова теорія – галузь наукових знань, яка покликана озброювати практику боротьби зі злочинністю всіх оперативно-розшукових органів системою наукових висновків і рекомендацій, необхідних для ефективної організації та здійснення оперативно-розшукових заходів, створення правових, організаційних, інформаційних, методичних, кадрових та ресурсних передумов і умов їх успішної діяльності.

Теорія ОРД склалася як самостійна галузь наукового знання в результаті диференціації системи наук кримінального циклу. Розвиваючись у рамках криміналістики, теорія ОРД почала формувати специфічну систему знань, що вивчають таємні дії злочинців, типові ознаки латентних злочинів і найбільш

ефективні (переважно негласні) сили, засоби та методи, які застосовуються оперативними підрозділами для виявлення злочинів, їх попередження та розкриття, забезпечення невідворотності покарання винних у їх скоєнні.

Як наука, теорія оперативно-розшукової діяльності вивчає:

- механізм вчинення злочинів і дії осіб, які їх замислюють, підготовляють і здійснюють, а також які переховуються від слідства і суду, відбування покарання;
- усе типове, що повторюється, стійке і характерне для застосування негласних сил, засобів та методів боротьби з неочевидними злочинами, розкриття яких іншими засобами неможливо;
- номативно-правове регулювання оперативно-розшукової діяльності;
- організацію і тактику діяльності оперативних підрозділів.

Узгоджене наукове осмислення названих елементів предмета теорії ОРД зумовлено наявністю взаємозв'язку і взаємозалежності між способами вчинення злочинів, поведінкою злочинців і тактикою застосування оперативнорозшукових сил, засобів і методів по їх викриттю. Наприклад, отримання інформації про задуми і злочинні наміри, плани організованої групи або злочинної організації може бути забезпечене тільки засобами ОРД.

Дослідження місця теорії оперативно-розшукової діяльності в системі правових наук дозволяє констатувати таке:

- зародившись у межах кримінальної, кримінально-процесуальної і криміналістичної наук, теорія ОРД під впливом суспільних, природничих та технічних наук, досягнення і знання яких вона творчо осмислювала для вирішення своїх завдань, сформувалася в юридичну науку;
- об'єкт і предмет пізнання теорії ОРД визначається таким соціальним явищем, як злочинність. Її службова функція, вирішувати нею завдання належать до правової сфери діяльності державних органів, до правових процесів і правовідносин, що виникають при здійсненні діяльності з виявлення, попередження, розкриття та розслідування злочинів;

– рекомендації, що розробляються теорією оперативно-розшукової діяльності для практики, мають правову основу, спрямовані на вирішення завдань кримінального судочинства, сприяючи ефективному, об'єктивному розслідуванню, судовому розгляду в кримінальних справах;

– юридичний характер теорії ОРД проявляється в нормативно-юридичній функції, властивій їй як галузі правознавства, у силу чого її наукові рекомендації враховуються в нормотворчій діяльності законодавця, в міжнаукових дисциплінарних дослідженнях кримінально-правових наук.

Оскільки в ході оперативно-розшукової діяльності здійснюється пошук і фіксація фактичних даних, що відображають і відтворюють юридично значущі риси певних подій і фактів, така діяльність, безсумнівно, являє собою процес пізнання. Пізнання в цій сфері вимагають високої професійної майстерності працівників оперативних підрозділів і подолання труднощів, зумовлених особливостями вчинення злочинів, а також поведінкою і тактикою злочинців.

У зв'язку з тим, що ознаки злочинних діянь об'єктивно відображаються у зовнішньому середовищі в різних формах і зумовлюються закономірностями виникнення фактичних даних як джерел доказів, виявляючи їх у ході оперативно-розшукової діяльності, працівники оперативних підрозділів забезпечують процес встановлення істини у кримінальному провадженні, а також набувають певні знання про ознаки та мотиви злочинів, їх способи та причетних до них осіб. Отже, пізнання об'єктивної дійсності наповнює весь зміст оперативнорозшукової діяльності.

Наукові знання в теорії оперативно-розшукової діяльності за часи її становлення як науки у своїй сукупності являють собою певну систему. Систему теорії ОРД становлять:

- загальна теорія ОРД;
- оперативно-розшукова тактика;
- оперативно-розшукова методика;
- оперативна техніка.

Теорія оперативно-розшукової діяльності має свої принципи, понятійний апарат, визначення і теоретичні концепції, а також методи пізнання і прогнозування розвитку оперативно-розшукової діяльності як процесу.

Розвиваючись від загального до конкретного і від конкретного до загального, теорія оперативно-розшукової діяльності концентрує свою увагу на окремих наукових напрямках (теорія документування, вчення про оперативно-розшукові версії, вчення про оперативно-розшукову інформацію та ін.), що являють собою окремі оперативно-розшукові теорії, перелік яких поповнюється відповідно до рівня розвитку науки та вдосконалення практики боротьби зі злочинністю.

У системі правових наук теорія оперативно-розшукової діяльності тісно пов'язана з кримінальним правом, кримінальним процесом, криміналістикою, кримінологією, психологією та іншими галузями наукових знань, що справляють суттєвий вплив на її подальший розвиток.

Теорія оперативно-розшукової діяльності розробляє методики дій працівників оперативних підрозділів, спрямованих у першому випадку – на запобігання злочину, у другому – на виявлення і викриття винних, отримання та фіксацію фактичних даних, які можуть бути доказом їхньої провини.

У своєму розвитку теорія оперативно-розшукової діяльності використовує досягнення, положення і концепції кримінально-виконавчого права, науки державного управління та адміністративного права, міжнародного права, економічних наук, природничих наук у сфері високих технологій, забезпечення інформаційної безпеки та інших галузей знань.

Наукові знання теорії оперативно-розшукової діяльності в сукупності утворюють певну систему.

Система теорії оперативно-розшукової діяльності на сучасному етапі розвитку може бути представлена таким чином: загальна теорія оперативно-розшукової діяльності; засоби оперативно-розшукової діяльності; оперативно-розшукова тактика; оперативно-розшукова методика.

До змісту загальної теорії оперативно-розшукової діяльності входять основні ідеї, принципи, поняття, категорії, визначення, терміни і теоретичні концепції, а також методи їх пізнання і розвитку. Як структурні розділи вона включає в себе ряд окремих оперативно-розшукових теорій:

- вчення про пізнавальний, діяльнісний та організаційний елементи оперативно-розшукової діяльності;
- теорія наукових методів оперативно-розшукової діяльності;
- вчення про мову і систематику оперативно-розшукової діяльності;
- вчення про оперативно-розшукову інформацію;
- вчення про оперативно-розшукові версії;
- теорія оперативного обслуговування;
- теорія документування;
- вчення про оперативні комбінації і тактичні операції.

При здійсненні досліджень щодо проблем ОРД та отримання відповідних знань використовуються підходи: гуманістичний, антропологічний, аксіологічний, психологічний, генетичний, системний та інші.

З огляду на те, що всі явища та процеси відбуваються у тісному взаємозв'язку й взаємозалежності, методологічною основою пізнання у сфері ОРД є діалектичний принцип, а також принципи об'єктивності, науковості, системності, комплексності, логічності.

Як загальнонаукові використовуються методи: концептуально-порівняльний, системно-структурний, аналітико-синтетичний, програмно-цільовий.

З міждисциплінарних методів слід назвати методи моделювання, історико-соціальний, статистичний, соціологічний, психологічний.

Використовуються, звичайно, і специфічні методи пізнання проблем оперативно-розшукової діяльності: оперативно-евристичний, ознайомчо-документальний, а також інтерв'ювання та анкетування працівників оперативних підрозділів.

Відомо, що право на самостійне функціонування науки набуває така система знань, яка своїм зосередженням має свої специфічні закономірності, які відрізняють її від інших наук. Теорія оперативно-розшукової діяльності сформувалася в самостійну галузь наукового знання під одночасним впливом загальнонаукових принципів інтеграції і диференціації системи юридичних наук.

Отже, розвиваючись у рамках юридичних наук, теорія оперативно-розшукової діяльності сформувала власну систему специфічних знань, що вивчають закономірності прихованих дій злочинців і проблемні ситуації, пов'язані із застосуванням і використанням оперативно-розшукових засобів і методів при виявленні, попередженні та розкритті злочинних діянь, а також розшуку злочинців і осіб, зниклих без вести. Це й зумовлює самостійне місце теорії оперативно-розшукової діяльності в системі правничих наук.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Розвиток вітчизняної оперативно-розшукової науки у XX ст.
2. Об'єкт, предмет та методи теорії ОРД. Визначення теорії ОРД.
3. Міждисциплінарні зв'язки теорії ОРД з кримінальним і кримінальним процесуальним правом, криміналістикою, кримінологією, психологією та ін.
4. Система теорії оперативно-розшукової діяльності.

ТЕМА 3. ОСНОВИ ОКРЕМОЇ ТЕОРІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

1. Поняття оперативно-розшукової інформації.
2. Визначення інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності.
3. Джерела оперативно-розшукової інформації.
4. Критерії класифікації оперативно-розшукової інформації.
5. Вимоги, що висуваються до оперативно-розшукової інформації.

Значна кількість злочинів відбувається замасковано, завуальовано чи в умовах неочевидності. Злочинці використовують при цьому різного роду хитрощі, щоб уникнути відповідальності за вчинене, через що викрити такі злочини або одержати відомості про причетних до них осіб гласним шляхом буває вкрай важко чи взагалі неможливо. Це викликає необхідність здійснення оперативних заходів для добування даних про підготовку чи вчинення кримінальних правопорушень, а також про місця ймовірного перебування розшукуваних злочинців тощо. Для ефективної боротьби зі злочинністю оперативним підрозділам необхідно мати відповідну інформацію відносно діяльності кримінальних структур та процесів, що відбуваються у злочинному середовищі³.

³ Докладно див.: Водько М. П., Воронов І. О. Оперативно-розшукова діяльність в умовах інформатизації суспільства / співав.: І. О. Воронов. Оперативно-розшукова діяльність ОВС : підручник (з грифом «затверджено МОН України»). Загальна частина. Київ : МВС України, 2011. С. 66–81; Подобний О. О., Цехан Д. М. Юридико-економічна модель визначення ціни оперативно-розшукової інформації. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 3. С. 208–218.; Подобний О. О., Слатвінська В. М. Основні завдання інформатизації правоохоронної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9. 2021. С. 180–182.; Подобний О. О. Дезінформація. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 20 Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол. В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. Наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. цн.-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 158.

Термін «інформація» є фундаментальним науковим поняттям і походить від латинського слова «information», що означає «відомості, роз'яснення, виклад». Інформація – це відомості про об'єкти та явища навколишнього середовища, їх параметри, властивості і стан, які сприймають інформаційні системи (живі організми, керуючі машини та ін.) в процесі життєдіяльності та роботи. У свою чергу, відповідно до чинного законодавства, інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

За тлумачним словником української мови «інформація» – це відомості про які-небудь події, чиясь діяльність тощо. Оперативно-розшукова інформація – це фактичні дані, що мають безпосереднє або потенційне значення для виконання стратегічних, тактичних і організаційних завдань оперативнорозшукової діяльності, одержувані оперативними підрозділами гласними і негласними методами з різноманітних джерел або ж отримані під час аналітичного опрацювання первинних даних. За такого підходу оперативно-розшукова інформація, як правило, охоплює відомості про економічні, демографічні та інші умови, що враховуються під час вивчення оперативної обстановки та організації боротьби зі злочинністю. Кінцевий інформаційний продукт – інформація, як результат творчої інтелектуальної діяльності, має передбачати конкретні рекомендації до подальших дій або описувати декілька варіантів імовірного розвитку подій у майбутньому.

Термінологічно, у літературі використовуються такі поняття, як «інформаційно-аналітичне забезпечення», «інформаційно-аналітична робота». При цьому, автори наукових праць не дають розгорнутих визначення цих понять. У зв'язку з цим, досить часто у літературі поняття «інформаційно-аналітичного забезпечення» підмінює поняття «інформаційного забезпечення» та використовується у його значенні. За нашим переконанням, ці поняття не можна ототожнювати у зв'язку з тим, що вони є різними за своєю сутністю та співвідносяться між собою як загальне і часткове. Для розуміння сутності інформаційно-аналітичної роботи та інформаційно-аналітичного забезпечення

необхідно звернутися до самих понять аналізу, аналітики. Так, у тлумачному словнику В.І. Даля під «аналітикою» розуміється «спосіб вирішення питання від дії або явища до причин». У свою чергу, С.І. Ожегов під «аналізом» визначав «метод наукового дослідження шляхом розгляду окремих сторін, властивостей, складових частин чого-небудь». Інформаційне ж забезпечення є діяльністю, що гарантує створення інформаційної основи для такого аналізу. Таким чином, очевидно, що інформаційноаналітичне забезпечення є поняттям більш ширшим та важливішим для управління складними соціальними системами.

Відповідно до чинних нормативних актів, інформаційноаналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності – це передбачена законодавством України система запроваджених заходів, спрямованих на збір, узагальнення, аналіз, зберігання та використання інформації, у тому числі обмеженого доступу, що має значення для вирішення завдань цієї діяльності в інтересах досудового слідства, безпеки громадян, суспільства і держави. При цьому, інформаційноаналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності має на меті:

- підвищення ефективності протидії злочинності;
- створення умов для оперативної обізнаності працівників, які безпосередньо займаються профілактикою та виявленням злочинів;
- формалізацію необхідної взаємодії між службами та підрозділами Національної поліції;
- своєчасне реагування та вжиття попереджувальних заходів, спрямованих на недопущення вчинення кримінальних правопорушень певним колом осіб;
- отримання відомостей для оперативного реагування на заяви та повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення, інші події, у яких убачаються їх ознаки;
- профілактичну роботу з криміногенною категорією громадян та особами, які перебувають на обліках Національної поліції України;

– контроль за оперативно-службовою діяльністю служб і підрозділів Національної поліції України.

Основними завданнями інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності є:

– надання можливості оперативного одержання інформації в повному, систематизованому і зручному для використання вигляді для розкриття, розслідування, попередження злочинів та розшуку злочинців;

– збирання, опрацювання, узагальнення та аналіз оперативної, оперативно-розшукової, оперативно-довідкової, аналітичної, статистичної і контрольної інформації для оцінки ситуації і прийняття обґрунтованих оптимальних рішень на всіх рівнях управління Національної поліції України;

– інтеграція і систематизація оперативних обліків Національної поліції України на всіх рівнях;

– створення умов для ефективного функціонування оперативних обліків, забезпечення їхньої повноти, вірогідності та актуальності;

– забезпечення комплексного захисту інформації та розмежування доступу до інформації.

Необхідно відмітити, що аналітична робота не може здійснюватися окремо від інформаційної. В процесі аналізу інформації постійно виникають нові обставини та необхідність додаткового отримання інформації. Інформація є основою, фундаментом для аналітики та подальшого прогнозування.

Основною категорією інформаційно-аналітичного забезпечення є інформація, за відсутності якої неможливо правильно і цілеспрямовано реалізовувати управлінський процес. Чинний Закон України «Про інформацію» у ст. 1 визначає такою документальні або публічно оголошені відомості про події та явища, які відбуваються в суспільстві, державі й навколишньому природному середовищі. Одержання інформації, її аналіз і синтез складають основу будь-якої діяльності людини. Найчастіше термін «інформація» використовують у значенні первинних відомостей, які

передаються людьми усно, письмово або іншим способом (за допомогою умовних сигналів, технічних засобів тощо). В теорії оперативно-розшукової діяльності сформульовані різні підходи до визначення категорії оперативно-розшукової інформації. Зокрема, до неї відносять:

- будь-які відомості, що враховуються на різних стадіях управління;
- фактичну інформацію, а саме відомості, що характеризують оперативно-тактичну обстановку, психологічні риси підозрюваних злочинців, поточні профілактичні та оперативно-розшукові заходи, види і способи здійснення злочинів, прикмети злочинців, про обставини, що мають значення при плануванні й здійсненні оперативно-розшукових заходів, проведенні оперативно-аналітичної роботи, а також надання сприяння у кримінальному провадженні;

- сукупність первинних та вихідних даних про осіб, причетних до підготовки злочинів, стану оперативно-розшукових сил і засобів, а також умов, у яких відбувається діяльність підрозділів Національної поліції у боротьбі зі злочинністю;

- на законних підставах отримані оперативними підрозділами Національної поліції відомості із застосуванням гласних та негласних заходів, сил та засобів, що мають значення для встановлення обставин вчинення злочину і викриття винних осіб шляхом використання їх органами досудового розслідування;

- інформація, яка характеризує оперативну обстановку в певному районі чи на території всієї країни, і містить відомості, отримані в ході спеціальних заходів по боротьбі зі злочинністю.

До оперативно-розшукової інформації висуваються певні вимоги щодо її цінності. Інформаційна цінність – це властивість, яка встановлюється наявністю можливого впливу на прийняття відповідного рішення. Критерії оцінювання інформації мають базуватися на адекватності завданням, які постають у кожному конкретному випадку та мають стратегічний характер. Загальними критеріями такої оцінки можуть виступати наступні:

– *актуальність*. Інформація може стосуватися різноманітних галузей. Така інформація має бути не застарілою, адже інформаційний продукт є річчю «швидкопсувною»;

– *важливість*. Інформація буде відповідати критерію важливості, якщо вона є релевантною, змістовною, тобто відповідає завданню, має зв'язок зі стратегічним напрямом роботи. Важливість інформації може бути визначена трьома категоріями: а) відомості, які потребують негайного реагування; б) відомості, які не потребують негайного реагування, але мають суттєве значення для прийняття подальших стратегічних рішень; в) відомості, які на даний момент безпосередньо не впливають на прийняття рішень, але мають довідковий характер та при належному підході можуть бути використані для вирішення проміжних завдань;

– *достовірність*. Це критерій, який визначає об'єктивність інформації, тобто її відповідність дійсності. Цей факт визначається за принципом верифікації, тобто осмислення можливості його існування взагалі. Достовірність може встановлюватися пошуком відповідей на такі запитання: чи можливий є факт взагалі?; чи не суперечить отримана інформація самій собі?; як співвідноситься нова інформація із тою, що вже відома?; якщо нова інформація не співвідноситься з існуючою, то яка з них є достовірною? Достовірність залежить від надійності джерела здобутої інформації;

– *корисність*. Такий критерій визначає прийнятність інформації для вирішення конкретних завдань. Зрозуміло, що отримана інформація може мати довідковий, загальний характер. Але таке узагальнення завжди стосується головного об'єкту впровадження;

– *своєчасність*. Інформація повинна бути корисною саме у теперішній час, якщо вона потребує негайного реагування;

– *повнота (комплектність)*. Такий критерій визначатиме наскільки інформація з'ясовує та описує проблему, подію чи явище. Він окреслює, чи встановлено вичерпний перелік складових, наявність яких є достатньою для прийняття відповідного рішення;

– *безперервність*. Інформація не може бути дискретною, разовою. Висвітлення тих чи інших процесів та подій має носити постійний, безперервний, циклічний характер;

– *прогностичність*. Це комплексний критерій. Він передбачає властивість інформації сприяти визначенню ймовірних тенденцій та перспектив розвитку ситуацій. В свою чергу, прогнозування є процесом неоднорідним та охоплює: а) прогнози, як імовірнісні твердження про майбутні події та процеси з відносним великим ступенем ймовірності; б) передбачення, як самоочевидні (не імовірнісні) твердження про майбутні події та процеси, що ґрунтуються на абсолютній достовірності; в) антиципації, як логічно сконструйовані моделі майбутнього з досі не визначеним ступенем ймовірності; г) сценарії, які не передбачають майбутнього, а лише формують його варіанти.

Відповідно до чинних відомчих нормативно-правових актів, інформаційно-аналітичне забезпечення оперативнорозшукової діяльності – це передбачена законодавством України система запроваджених заходів, спрямованих на збір, узагальнення, аналіз, зберігання та використання інформації, у тому числі обмеженого доступу, що має значення для вирішення завдань цієї діяльності в інтересах досудового слідства, безпеки громадян, суспільства і держави. У наукових джерелах інформаційно-аналітичне забезпечення трактується як пізнавально-дослідницька функція, яка в цілому здійснюється спеціалізованими підрозділами правоохоронних органів за допомогою інформаційних технологій, системи організаційних заходів і методичних прийомів при вивченні явищ, що становлять оперативний інтерес.

Інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності Національної поліції починається з вивчення, аналізу та оцінки оперативної обстановки, яка склалася. Оперативна обстановка, яка складається, являє собою комплекс взаємопов'язаних явищ і процесів, підпорядкованих об'єктивній причинно-наслідковій залежності та

закономірному розвитку. За наявності результатів такого вивчення та аналізу здійснюється визначення цілей (тактичних та стратегічних). І лише потім, коли цілі визначені, починається етап планування.

Планування – це процес вибору рішень, необхідних для досягнення визначених цілей, це заздалегідь прийняте рішення про те, хто, що, коли і як буде робити; це процес підготовки на перспективу рішення про те, що, ким, як і коли повинно бути виконано. Залежно від проблем, які потребують вирішення, та мети, що має бути досягнутою, у практиці організації оперативно-розшукової діяльності застосовується стратегічне (перспективне), організаційно-оперативне та організаційно-тактичне планування. Під час планування слід враховувати оперативну ситуацію, наявні сили і засоби.

Збір (здобування) оперативно значущих відомостей здійснюється працівниками оперативних підрозділів як гласними, так і негласними. Отримані відомості збагачуються та трансформуються оперативно-значущу інформацію після її аналізу та опрацювання, дослідження ступеню достовірності тощо. Під час отримання первісних оперативно значущих відомостей можливим є уточнення або надання додаткових завдань, прийняття рішення про залучення нових сил та засобів тощо.

Отримані оперативно значущі відомості аналізуються, опрацьовуються (у тому числі із використанням інформаційно-аналітичних технологій) та трансформуються у нову, раніше невідому інформацію, яка певним чином оформлюється. Лише після належного оформлення результати надаються уповноваженим керівникам для ознайомлення, прийняття відповідних рішень та здійснення прогнозування можливого розвитку ситуації або встановлення певних тенденцій. Під прогнозуванням слід розуміти визначення ймовірних шляхів і результатів майбутнього розвитку явищ, процесів та подій, оцінки показників, що характеризують ці явища та процеси для порівняно віддаленого майбутнього.

В системі інформаційно-аналітичного забезпечення оперативних підрозділів за ознаками новизни і періодичності надходження необхідно

розрізняти два види оперативно-розшукової інформації: первинні дані, тобто раніше невідома інформація, що становить оперативний інтерес; інформація, що перевірена, накопичена, врахована внаслідок здійснення оперативно-розшукових заходів і пристосована для використання в боротьбі зі злочинністю. Ці два види інформації, знаходячись у постійному взаємозв'язку, відображають послідовні етапи інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності. Зважаючи на це, працівники оперативних підрозділів Національної поліції першочергово мають справу саме з первинною інформацією. Потім, після перевірки та надання уточнюючих цільових завдань, отримується більш конкретизована інформація, яка відповідно знову перевіряється і накопичується. Первинна інформація має накопичуватись завдяки попередній якісно проведеній аналітичній роботі. В подальшому ця первинна інформація сприяє здійсненню оперативно-розшукових заходів, негласних слідчих (розшукових) дій, в результаті яких отримується більш повна інформація, яка також підлягає аналізу. Отже, рух інформації у даному випадку є циклічним, а тому інформація має властивість часткового оновлення після кожного циклу.

Аналіз наукової літератури дозволяє класифікувати оперативно-розшукову інформацію наступним чином:

- за джерелом виникнення інформація може бути зовнішньою та внутрішньою. При цьому зовнішня інформація надходить безпосередньо під час здійснення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, а внутрішня – є результатом проведеної аналітичної роботи;
- у залежності від середовища, яке вона характеризує: інформація, що характеризує об'єкти оперативно-розшукової діяльності; інформація про сили, засоби і заходи, що використовуються під час протидії злочинам і результати їхнього застосування;
- за ступенем обробки та аналізу: первинна; проміжна; кінцева;
- за функціональним призначенням: інформація, що характеризує об'єкти оперативної уваги; що забезпечує управління процесами протидії

злочинам та удосконалення їх нормативно-правового регулювання; що визначає мету, завдання, основні напрями вдосконалення протидії злочинам;

- у залежності від кінцевого призначення: орієнтуюча; тактична; стратегічна; доказова;

- за формою існування: ідеальна (у свідомості людини); матеріальна (текстовий документ; магнітний носій; річ тощо);

- за тривалістю виникнення і опрацювання: оперативна; поточна; про минулі або майбутні події;

- за можливістю використання: одноразового або багаторазового використання;

- за обсягом фіксації: повністю або частково зафіксована;

- за етапом і способом отримання: первинна інформація про об’єкти оперативної уваги; інформація, отримана в процесі перевірки первинних відомостей; результати аналітичних висновків на основі цих видів інформації.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Розкрийте поняття оперативно-розшукової інформації?
2. Надайте визначення інформаційно-аналітичному забезпеченню оперативно-розшукової діяльності.
3. Що є джерелами оперативно-розшукової інформації?
4. За якими критеріями класифікується оперативно-розшукова інформація?
5. Які основні вимоги висуваються до оперативно-розшукової інформації?

ТЕМА 4. ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ ТА ПРИНЦИПИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Поняття та зміст оперативно-розшукової діяльності.
2. Завдання оперативно-розшукової діяльності.
3. Принципи оперативно-розшукової діяльності.

Поняття та зміст оперативно-розшукової діяльності. Стаття 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає її як систему гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Оперативно-розшуковій діяльності, передусім, притаманні такі риси:

по-перше, соціальна зумовленість, оскільки орієнтована на виконання соціально корисних завдань і є одним із різновидів правоохоронної функції держави. Лише Україна в межах компетенції законодавчої, виконавчої та судової влади може наділяти правом здійснювати цей вид діяльності певних суб'єктів;

по-друге, притаманність ОРД специфічних, оперативно-розшукових відносини. Вони відрізняються від інших правовідносин насамперед суб'єктами. Як такі виступають спеціально уповноважені державою органи та їх посадові особи. При цьому характерною рисою розглянутих відносин є особливий правовий статус суб'єктів. Специфіка в реалізації їх прав та обов'язків полягає в застосуванні оперативних та оперативно-технічних засобів боротьби зі злочинністю;

по-третє, законодавче регулювання, що містить правове забезпечення дій оперативно-розшукових підрозділів⁴.

⁴ Див.: Водько М. П. Поняття, зміст та завдання оперативно-розшукової діяльності. Оперативно-розшукова діяльність ОВС: підручник (з грифом «затверджено МОН України»). Загальна частина. Київ : МВС України, 2011. С.100–119.; Притула А. М., Халимон С. І, Митрофанов І. І. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»: науково-практичний коментар / за заг. ред. Доктора юрид. наук, професора А. М. Притули. Хмельницький : Видваництво НАДПСУ, 2021. С.16–23; Podobnyi O. O. Synergy of operational-search activities and pre-trial investigation. Juridical scholarly discussions as a factor for the sustainable development of legal doctrine and legislation : collective monograph. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2019. P. 176-193.

Отже, оперативно-розшукова діяльність – це один із видів юридичної діяльності, що має державно-правовий характер, оскільки здійснюється винятково в інтересах і за велінням держави спеціально уповноваженими на це державними органами, має чітко виражену правову основу і спрямованість, проводиться в точній відповідності з правовими приписами держави та вимогами законності.

Державно-правовий характер оперативно-розшукової діяльності як виду юридичної практики підтверджується і тим, що вона безпосередньо здійснюється спеціальною категорією працівників, які перебувають на державній службі і є, як і інші правоохоронці, представниками влади.

Це визначає становище оперативно-розшукової діяльності в системі державних заходів боротьби зі злочинністю. Сучасну боротьбу зі злочинністю, в якій беруть участь оперативні підрозділи, не можна уявити тільки як сукупність конкретних заходів щодо запобігання і розкриття злочинних проявів. Зазначений процес становить складний комплекс соціально-економічних, правових, спеціальних та інших заходів, що проводяться всіма державними органами і громадськими організаціями. До їх кола належать і ті заходи, які здійснюються оперативно-розшуковими засобами і методами. Розглянутий вид діяльності має об'єктивний характер і являє собою систему організаційно-управлінських та оперативно-розшукових заходів, що проводяться відповідно до закону, підзаконних нормативних актів і здійснюються в межах повноважень оперативних підрозділів. Під повноваженнями розуміється компетенція і правовий статус оперативного підрозділу і його посадових осіб. Згідно з наданими повноваженнями оперативний підрозділ має право проводити ОРЗ і приймати юридично значущі рішення. Повноваження мають відповідну межу, що визначається законодавчими актами.

Оперативно-розшукова діяльність проводиться у двох взаємодоповнюючих формах – гласній і негласній. Залежно від ситуації, що складається, і конкретної мети посадові особи оперативних підрозділів мають

право гласно (офіційно) представляти інтереси відповідного державного органу або виступати від його імені. Водночас, працівник оперативного підрозділу або негласний працівник, що сприяє проведенню ОРД, можуть здійснювати свої правомочності, надані законом, негласним шляхом.

У розглянутій діяльності комплексно використовуються як гласні, так і негласні форми, проте перевага віддається негласним. Це зумовлено тим, що припинити та розкрити низку неочевидних, замаскованих злочинів за допомогою тільки слідчих дій або гласних заходів неможливо, а тому вкрай важко забезпечити невідворотність кримінальної відповідальності для осіб, які їх учинили.

Оперативно-розшукова діяльність проводиться з цілком визначеними соціально корисними цілями, що знайшли відображення в Конституції України. Мета ОРД – припинення правопорушень в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки суспільства і держави.

Завдання оперативно-розшукової діяльності. Досягнення цілей, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», забезпечується за допомогою успішного вирішення оперативно-розшукових завдань. Завдання оперативно-розшукової діяльності можна поділити на загальні та конкретні.

Загальні завдання органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, випливають зі змісту ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Серед них пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

Безпосередні завдання ОРД можуть бути конкретизовані через визначення обов'язків оперативних підрозділів, передбачених ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»:

Підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані:

1) попередження, своєчасне виявлення і припинення кримінальних правопорушень та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, здійснення профілактики правопорушень;

2) виконання письмових доручень слідчого, вказівок прокурора та ухвал слідчого судді суду і запитів повноважних державних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів;

3) виконання у межах своєї компетенції запитів правоохоронних органів інших держав або міжнародних правоохоронних організацій відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна;

4) інформування відповідних державних органів про відомі їм факти та дані, що свідчать про загрозу безпеці суспільства і держави, а також про порушення законодавства, пов'язані з службовою діяльністю посадових осіб;

5) здійснення взаємодії між собою та іншими правоохоронними органами, в тому числі відповідними органами іноземних держав та міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого і повного попередження, виявлення та припинення кримінальних правопорушень;

6) забезпечення із залученням інших підрозділів безпеку працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу, сприяння оперативно-розшуковій діяльності, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб;

7) участь у здійсненні заходів щодо фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, а також у проведенні спеціальної перевірки щодо допуску до особливих робіт.

Ці напрями діяльності оперативних підрозділів, сформульовані як їх завдання, додатково закріплюються у положеннях ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», що визначає *підстави для проведення ОРД*:

1) наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про:

- кримінальні правопорушення, що готуються;
- осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення;
- осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання;
- осіб безвісно відсутніх;
- розвідувально-підбивну діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України;
- реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду і правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя; співробітників розвідувальних органів України у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб, їх близьких родичів, а також осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей з метою належного здійснення розвідувальної діяльності;

2) запити повноважних державних органів, установ та організацій про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної таємниці і до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках, а також осіб, яким надається дозвіл на перебування без супроводу в контрольованих та стерильних зонах, зонах обмеженого доступу, що охороняються, та критичних частинах таких зон аеропортів;

2¹) необхідність перевірки осіб у зв'язку з призначенням на посади в розвідувальних органах України або залученням до конфіденційного співробітництва з такими органами, доступом осіб до розвідувальної таємниці;

3) випадки, передбачені статтею 17 Закону України «Про розвідку»;

4) наявність узагальнених матеріалів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, отриманих в установленому законом порядку.

Окреслені завдання оперативно-розшукової діяльності взаємопов'язані, але кожне має характерний зміст, тому їх слід розглядати як цілком самостійні.

Запобігання злочинам та їх припинення полягає у превентивному впливі на умови та причини, які сприяють учиненню злочину, або на поведінку конкретної особи (групи осіб) з метою недопущення суспільно небезпечного діяння. Головними напрямками цієї діяльності є:

- активна участь оперативних підрозділів у загальних профілактичних заходах (рейди, спільні комплексні перевірки);
- організація та цілеспрямоване здійснення індивідуальних профілактичних заходів щодо осіб, від яких, судячи з їх антигромадської поведінки, можна очікувати вчинення злочинів;
- організація та безпосереднє проведення оперативно-розшукових та інших заходів, що забезпечують недопущення вчинення замислених і злочинів, що готуються, а також припинення замахів на злочин.

Припинення злочинів передбачає активне втручання оперативних працівників у діяльність особи, позбавлення її реальної можливості продовжити вчинення умисного злочину на стадії готування або замаху.

Методи можуть бути найрізноманітнішими: затримання особи на стадії готування злочину; вилучення предметів, пристроїв, речей, знарядь, приготованих для вчинення злочинів; проведення раптових інвентаризацій (за оперативними даними) та ін.

У разі використання оперативно-розшукових сил, засобів і методів запобігання злочинам особливе значення надається оперативно-розшуковій

профілактиці – системі цілеспрямованих оперативно-розшукових та інших передбачених законом заходів, які проводяться щодо осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, з метою справляння на них профілактичного впливу, запобігання замисленим і злочинам, що готуються.

У зміст оперативно-розшукової профілактики включаються спеціальні засоби збирання, перевірки, зберігання і використання гласної і негласної інформації щодо профілюваних осіб, яка зосереджується у відповідних справах оперативного обліку, картотеках, інформаційних системах оперативно-розшукового, профілактичного та довідкового призначення. Зібрана таким чином вона може використовуватися для цілеспрямованого оперативно-профілактичного впливу на осіб, які негативно зарекомендували себе вчиненням антигромадських дій.

Виявлення і розкриття злочинів, а також встановлення осіб, які їх готують, вчинюють або вчинили, є найважливішим завданням оперативно-розшукової діяльності, що забезпечує невідворотність покарання.

Виявлення кримінальних правопорушень означає встановлення наявності в події чи діях певних осіб ознак складу того чи іншого кримінального правопорушення з кола перерахованих в Особливій частині КК України. При цьому в завдання органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, не входить встановлення наявності всіх елементів складу кримінального правопорушення, оскільки це завдання слідства.

Самостійним завданням оперативно-розшукової діяльності є розшук осіб, які переховуються від органів розслідування й суду, ухиляються від відбування кримінального покарання. Виконання цього завдання здійснюється за допомогою комплексу оперативно-розшукових і спеціальних заходів, окремі з яких провадять оперативні підрозділи спільно з органами слідства. У загальному плані розшук злочинців, які переховуються, – це діяльність, спрямована на виявлення відомого підозрюваного. Якщо особу, яка підлягає притягненню як підозрюваний, не встановлено, то заходи щодо її встановлення не входять у поняття розшуку, а складають зміст процесу

розслідування і розкриття злочинів. У процесі розшуку злочинців оперативні підрозділи вживають заходів з вивчення та усунення умов, що сприяють їх переховуванню від органів розслідування й суду, ухиленню від відбування кримінального покарання.

За масштабом розшукових дій виділяють такі види розшуку:

- початкові розшукові заходи щодо встановлення розшукуваних осіб на території області, району, міста;
- державний розшук на території України;
- міждержавний розшук на території країн СНД;
- міжнародний розшук з участю правоохоронних органів зарубіжних країн з використанням можливостей Інтерполу.

Розшук безвісно зниклої особи як завдання оперативно-розшукової діяльності полягає у здійсненні пошукових заходів, спрямованих на виявлення осіб, зниклих з постійного місця перебування з невідомих для оточуючих і родичів причин. Підставою для початку розшукових заходів є заява зацікавлених громадян (родичів).

До кола ознак, які дають підстави вважати, що розшукуваний зник унаслідок вчиненого щодо нього злочину, належать:

- відсутність причин від'їзду;
- наявність пояснень опитаних осіб, які вказують на можливість здійснення стосовно нього злочину;
- наявність за місцем проживання документів (паспорти, посвідчення), особистих речей, без яких йому неможливо обійтися тривалий час;
- наявність погроз на його адресу.

Зникнення громадян не завжди пов'язано з кримінальними діями. Причинами зникнення особи можуть також бути: настання смерті внаслідок нещасного випадку, хвороб чи стихійного лиха; втрата орієнтації в просторі у зв'язку з похилим віком або психічним захворюванням; небажання сплачувати борги, податки або аліменти, незадоволеність сімейним життям.

Діти найчастіше тікають з дому через жорстоке поводження з ними батьків; мають місце випадки викрадення дітей з метою продажу в бездітні сім'ї.

У процесі провадження розшукових дій оперативні працівники мають можливість отримати інформацію про місцеперебування і рід занять безвісно зниклих осіб, ідентифікувати їх, здійснювати контроль за діяльністю та пересуванням осіб, які переховуються від правоохоронних органів.

Персоніфікація особистості невідомих трупів також належить до завдань оперативно-розшукової діяльності, що дозволяє не тільки своєчасно повідомити родичам і близьким про смерть особи, а й сприяє розкриттю злочину в разі насильницької смерті.

Принципи оперативно-розшукової діяльності. Принципи оперативно-розшукової діяльності – це керівні ідеї, основоположні начала, вироблені розшуковою практикою, виражені в нормах законодавчих актів, що регулюють суспільні відносини у галузі ОРД і відображають політичні, економічні й соціальні закономірності розвитку сучасного українського суспільства, також моральні й правові уявлення громадян щодо суті, цілей, завдань і процедур здійснення цієї діяльності.

Принципи ОРД будуються на трьох рівнях: ті, що визначені Конституцією, законодавчо визначені та спеціальні.

До першої із цих гру належать всі керівні положення розділу 2 Конституції України: ст. 27 – кожна людина має невід'ємне право на життя; ст. 28 – кожен має право на повагу до його гідності; ст. 29 – кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність; ст. 30 – кожному гарантується недоторканність житла; ст. 31 – кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; ст. 32 – ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України; ст. 33 – кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України,

за винятком обмежень, які встановлюються законом; ст. 55 – права і свободи людини і громадянина захищаються судом; ст. 56 – кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень; ст. 57 – кожному гарантується право знати свої права і обов'язки; ст. 59 – кожен має право на професійну правничу допомогу; ст. 60 – ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; ст. 61 – ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; ст. 62 – особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду; ст. 63 – особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» ОРД як вид державно-правової функції ґрунтується на принципах верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини. Зазначені принципи знайшли своє докладне тлумачення у положеннях розділу 2 Закону України «Про Національну поліцію».

Так, відповідно до ст. 6 цього нормативно-правового акту принцип *верховенства права* полягає у тому, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Законність згідно зі ст. 8 полягає у тому, що поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України. Правоохоронцям заборонено виконувати злочинні чи явно незаконні розпорядження та накази. Накази, розпорядження та доручення

вищих органів, керівників, посадових та службових осіб, службова, політична, економічна або інша доцільність не можуть бути підставою для порушення Конституції та законів України.

У свою чергу принцип *дотримання прав і свобод людини* згідно із ст. 7 Закону України «Про Національну поліцію» полягає в тому, що під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації. Обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції. Здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування. Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів щодо їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування. У разі приховування фактів катування або інших видів неналежного поводження поліцейськими керівник органу протягом доби з моменту отримання відомостей про такі факти зобов'язаний ініціювати проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності. У разі виявлення таких дій поліцейський зобов'язаний повідомити про це орган досудового розслідування, уповноважений на розслідування відповідних кримінальних правопорушень, вчинених поліцейськими. У діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками.

Крім зазначених законодавчо визначених принципів, практикою оперативно-розшукової діяльності напрацьовано спеціальні принципи: взаємодії з органами управління і населенням; конспірації; поєднання гласних і негласних методів та засобів тощо.

Принцип взаємодії з органами управління і населенням, дотримується на всіх етапах ОРД під час проведення не лише гласних, а й негласних оперативно-розшукових заходів.

Найважливішим професійним принципом ОРД, що відображає її запобіжно-пошукову спрямованість та особливості її здійснення в процесі виконання завдань захисту від злочинних посягань, є принцип конспірації. Необхідність дотримання конспірації в ОРД зумовлена таємним, замаскованим способом готування, вчинення та приховування низки умисних злочинів, протидією криміналу правоохоронним заходам і необхідністю надійного забезпечення безпеки суб'єктів ОРД, потребою нерозголошення відомостей, що надійшли в процесі її здійснення, які зачіпають честь, гідність і репутацію громадян. Конспірація полягає в тому, що громадяни, стосовно яких проводяться оперативно-розшукові заходи, не повинні знати про це; не повинні знати про це й інші особи, не причетні до проведення оперативно-розшукових заходів.

Належна конспірація в ОРД забезпечується:

- нормативним регулюванням правил конспірації, умов здійснення оперативно-розшукової діяльності, чітко контрольованою процедурою отримання негласної інформації, її зберігання, аналізу та використання, допуску працівників до участі в цій діяльності;
- організаційно-структурною і функціонально побудовою оперативних підрозділів, що створює сприятливі умови для формування та використання негласної інформації, визначення кола осіб, які мають до неї доступ;

- установленням належного режиму функціонування оперативно-розшукових, інформаційних, статистичних, обліково-фінансових та інших підрозділів, які працюють із негласною інформацією;
- професійним навчанням кадрів керівного та оперативного складу правилам і тактичним прийомам конспірації, виявлення та локалізації контрзаходів кримінальної протидії.

Принцип поєднання гласних і негласних методів та засобів відображає сутність оперативно-розшукової діяльності. Зазначений принцип полягає в тому, що виявлення злочинів, запобігання їм та їх припинення й розкриття, розшук злочинця забезпечуються проведенням узгоджених гласних і негласних оперативно-розшукових заходів, набір, обсяг і послідовність використання яких для досягнення результату визначається конкретними умовами та обставинами кожного злочину, узгодженим функціонуванням оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності для досягнення спільних цілей боротьби зі злочинністю.

Таким чином, оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ має всі ознаки особливого, самостійного й необхідного виду державно-правової діяльності України на сучасному етапі її розвитку і, безсумнівно, залишиться такою і в майбутньому.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. У чому полягає соціальна зумовленість і необхідність оперативно-розшукової діяльності та її морально-етичних засад?
2. Що становить поняття, зміст і завдання оперативно-розшукової діяльності?
3. Розкрийте систему принципів оперативно-розшукової діяльності.

ТЕМА 5. СИСТЕМНО-СТРУКТУРНА ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМПЕТЕНТІСНА ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ, УПОВНОВАЖЕНИХ НА ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Система органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність.
2. Загальні обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність
3. Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність
4. Функціонально-компетентнісні характеристики окремих державних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності.
5. Системно-структурна та функціонально-компетентнісна характеристика підрозділів кримінальної поліції

Оперативно-розшукова діяльність здійснюється окремими державними органами в особі оперативних підрозділів і посадовими особами цих підрозділів, яких прийнято іменувати суб'єктами цієї діяльності.

Суб'єкти – це органи, підрозділи чи особи, які виконують певні функції та наділені правами здійснення ОРД. Від суб'єктів слід відрізняти учасників ОРД – негласних позаштатних працівників, спеціалістів, експертів, інших працівників ОВС, слідчих, прокурорів, суддів, які мають права, сприяють цій діяльності, але від імені держави здійснювати ОРД не можуть.

Система органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність.
Відповідно до ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» право здійснювати ОРД надається оперативним підрозділам:

- *Національної поліції* – підрозділами кримінальної та спеціальної поліції;
- *Державного бюро розслідувань* – внутрішньої безпеки, забезпечення особистої безпеки;

– *Служби безпеки України* – контррозвідкою, військовою контррозвідкою, захисту національної державності, спеціальними підрозділами по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічними, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів;

– *Служби зовнішньої розвідки України* – агентурної розвідки, оперативно-технічними, власної безпеки;

– *Державної прикордонної служби України* – розвідувальним органом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону (агентурної розвідки, оперативно-технічним, власної безпеки), оперативно-розшуковими підрозділами відповідно спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону та його територіальних органів, підрозділами з охорони державного кордону органів охорони державного кордону та Морської охорони, забезпечення внутрішньої безпеки, забезпечення власної безпеки, оперативного документування та оперативно-технічними;

– *управління державної охорони* – підрозділом оперативного забезпечення охорони;

– *органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України*;

– *розвідувального органу Міністерства оборони України* – оперативними, оперативно-технічними, власної безпеки;

– *національного антикорупційного бюро України* – детективів, оперативно-технічними, внутрішнього контролю;

– *бюро економічної безпеки України* – підрозділами детективів, оперативно-технічними підрозділами.

Проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється.

Зі змісту цього Закону випливають загальні положення вказаного виду діяльності.

1. Перелік державних органів, що здійснюють ОРД, є вичерпним і може бути змінений або доповнений лише законом України.

2. Керівники зазначених державних органів визначають найменування і призначення оперативних підрозділів, які мають право здійснювати ОРД, їх повноваження, структуру та організацію роботи.

3. Державні органи, що здійснюють ОРД, виконують встановлені законом завдання винятково в межах своїх повноважень.

4. Оперативно-розшукова діяльність здійснюється на території України. Під територією України розуміється сухопутний простір, внутрішні води і територіальне море, повітряний простір над нами, а також 12 морських миль, відлічуваних від лінії найбільшого відливу, як на материку, так і на належних Україні островах. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» діє й на так званій «умовній території», тобто на судах і літаках, що перебувають на міжнародній території під прапором або знаком України, а також військових кораблях і літальних апаратах, незалежно від місця знаходження.

5. Згідно з нормами міжнародного права юрисдикція держави, зокрема й оперативно-розшукова, може бути обмежена в частині неможливості проведення слідчих та оперативно-розшукових заходів на борту іноземного судна, що проходить через територіальне море, у зв'язку з учиненням злочину під час його проходу за винятком випадків:

- якщо наслідки злочину поширюються на українську державу;
- злочин порушує спокій і порядок у країні;
- капітан судна звернеться до місцевої влади з проханням про надання допомоги;

– такі заходи необхідні для припинення незаконної торгівлі наркотиками або психотропними речовинами.

6. Зі змісту Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» випливає, що на території країни не можуть здійснювати оперативно-розшукові заходи правоохоронні органи інших держав. У разі потреби така допомога здійснюється відповідно до міжнародних правових договорів і Статуту Інтерполу. Керівники зазначених державних органів не можуть укласти міжнародні угоди з правоохоронними органами інших держав щодо надання їм права проведення ОРЗ на території України. Водночас Закон і не забороняє зазначеним суб'єктам ОРД проводити оперативно-розшукові заходи поза межами України, але відповідно до законодавства інших країн.

Усі державні органи, як зазначалося вище, виконують визначені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» завдання в межах своїх повноважень.

Зрозуміло, що передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» обов'язки оперативних підрозділів деталізуються і уточнюються в нормативних актах кожного державного органу, уповноваженого здійснювати ОРД. З урахуванням їхньої компетенції та специфіки виконання можливих завдань, вони трансформуються у функціональні обов'язки працівників оперативних підрозділів.

Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність (ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності передбачених ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підстав надається право:

1) опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу;

2) проводити контрольовану поставку та контрольовану і оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу,

у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупок здійснюється згідно з положеннями статті 271 Кримінального процесуального кодексу України у порядку, визначеному нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, Служби безпеки України, погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України;

3) порушувати в установленому законом порядку питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або іншими видами господарської діяльності індивідуально, та брати участь в їх проведенні;

4) ознайомлюватися з документами та даними, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій, вивчати їх, за рахунок коштів, що виділяються на утримання підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, виготовляти копії з таких документів, на вимогу керівників підприємств, установ та організацій – виключно на території таких підприємств, установ та організацій, а з дозволу слідчого судді в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, – витребувати документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів, із залишенням копій таких документів та опису вилучених документів особам, в яких вони витребувані, та забезпеченням їх збереження і повернення в установленому порядку.

Вилучення оригіналів первинних фінансово-господарських документів забороняється, крім випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України;

5) проводити операції із захоплення злочинців, припинення злочинів, розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб;

6) відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин злочину, що готується, а також збирати відомості про протиправну діяльність осіб, щодо яких провадиться перевірка;

7) негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи згідно з положеннями статті 267 Кримінального процесуального кодексу України;

7-1) з метою виявлення та фіксації діянь, передбачених статтями 305, 307, 309, 311, 318, 321, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 Кримінального кодексу України, проводити операції з контрольованого вчинення відповідних діянь.

Порядок отримання дозволу, строк його дії та порядок проведення операції з контрольованого вчинення корупційного діяння визначаються Кримінальним процесуальним кодексом України;

8) виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями статті 272 Кримінального процесуального кодексу України;

9) здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями статей 260, 263-265 Кримінального процесуального кодексу України;

10) накладати арешт на кореспонденцію, здійснювати її огляд та виїмку згідно з положеннями статей 261, 262 Кримінального процесуального кодексу України;

11) здійснювати спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця згідно з положеннями статей 269, 270 Кримінального процесуального кодексу України;

12) здійснювати установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу згідно з положеннями статті 268 Кримінального процесуального кодексу України;

13) мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників;

14) використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями статті 275 Кримінального процесуального кодексу України;

15) отримувати від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, що готуються або вчинені, та про загрозу безпеці суспільства і держави;

16) використовувати за згодою адміністрації службові приміщення, транспортні засоби та інше майно підприємств, установ, організацій, а так само за згодою осіб – житло, інші приміщення, транспортні засоби і майно, які їм належать;

17) створювати та використовувати заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби згідно з положеннями статті 273 Кримінального процесуального кодексу України;

18) створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи;

19) застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю на підставах і в порядку, встановлених законами про Національну поліцію, Службу безпеки України, Державну прикордонну службу України, державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, Митним кодексом України;

20) звертатися у межах своїх повноважень із запитами до правоохоронних органів інших держав та міжнародних правоохоронних організацій відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна.

Прийняття рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, подання та розгляд відповідних клопотань, проведення оперативно-розшукових заходів, фіксація та використання їх результатів, проведення цих заходів до постановлення ухвали слідчого судді та інші питання їх проведення регулюються згідно з положеннями глави 21 Кримінального процесуального кодексу України з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом, щодо мети проведення оперативно-розшукових заходів, суб'єкта ініціювання та проведення цих заходів, обґрунтування клопотання про їх проведення та підстав для його задоволення слідчим суддею, використання результатів оперативно-розшукових заходів та інших питань, обумовлених специфікою мети їх проведення. Прийняття рішень про проведення оперативно-розшукових заходів, які не потребують дозволу слідчого судді або рішення прокурора, здійснюється керівником відповідного оперативного підрозділу або його заступником з повідомленням про прийняте рішення прокурора.

Виключно з метою отримання розвідувальної інформації для забезпечення зовнішньої безпеки України зазначені заходи можуть здійснюватися лише за ухвалою слідчого судді без розголошення третій стороні, а заходи, що не потребують дозволу слідчого судді, – без повідомлення прокурора. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення такого заходу не може перевищувати шести місяців.

До виконання окремих доручень у ході проведення оперативно-розшукової діяльності можуть залучатися працівники інших підрозділів.

Координація дій щодо реалізації прав підрозділів, які проводять оперативно-розшукову діяльність з метою боротьби з тероризмом, здійснюється Службою безпеки України.

Функціонально-компетентнісні характеристики окремих державних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності.

1. *Міністерство внутрішніх справ України.* Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» та Положення про Міністерство

внутрішніх справ України в галузі боротьби зі злочинністю на МВС України покладено такі завдання:

- «попередження» і припинення злочинів та адміністративних правопорушень;
- виявлення і розкриття злочинів;
- захист приватної, державної та інших форм власності;
- розшук злочинців і безвісно зниклих осіб;
- установлення особи (персоніфікація) невідомих трупів.

Боротьбу зі злочинністю в системі МВС України веде кримінальна поліція, яка забезпечує виявлення злочинів, їх запобігання, припинення й розкриття, а також розшук злочинців та безвісно зниклих осіб. Оперативно-розшукову діяльність кримінальна поліція здійснює повним обсягом.

2. *Служба безпеки України.* Основні напрями діяльності органів СБ України:

- контррозвідувальна діяльність;
- боротьба з окремими видами злочинної діяльності.

Під контррозвідувальною діяльністю розуміється виявлення розвідувальної діяльності іноземних держав, спрямованої на заподіяння шкоди безпеці України (порядок використання негласних засобів і методів визначається нормативними актами СБ України), запобігання їй та її припинення.

Крім того, згідно зі ст. 20 Закону України «Про Службу безпеки України» оперативні підрозділи СБ України здійснюють ОРД з виявлення, «попередження», припинення й розкриття тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності в сфері управління й економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України, тобто злочинів, досудове слідство за якими згідно з КПК України, віднесено до їх компетенції.

Отже, органи СБ України під час здійснення контррозвідувальної діяльності керуються Законом України «Про контррозвідувальну діяльність»,

а в боротьбі зі злочинністю – Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та відомчими нормативними актами.

3. *Розвідувальні органи України* відповідно до Закону України «Про Розвідувальні органи України» є складником сил безпеки України, покликаних захистити безпеку особистості, суспільство й державу від зовнішніх загроз.

Розвідувальні органи України здійснюють розвідувальну діяльність у таких сферах:

- Служба зовнішньої розвідки України – у політичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній;
- розвідувальний орган Міністерства оборони України – у воєнній, воєнно-політичній, воєнно-технічній, воєнно-економічній, інформаційній та екологічній;
- розвідувальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону – у сферах прикордонної та імміграційної політики, а також в інших сферах, що стосуються питань захисту державного кордону України та її суверенних прав у виключній (морській) економічній зоні.

4. *Державна прикордонна служба України* відповідно до Закону України «Про Державну прикордонну службу України» виконує завдання із забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні. У цих цілях ДПС України веде розвідувальну, інформаційно-аналітичну, оперативно-розшукову діяльність, а також бере участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидії незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних регіонів.

У здійсненні оперативно-розшукової діяльності підрозділи ДПС України підтримують постійний контакт і взаємодіють з територіальними органами МВС України, СБ України, Управління державної охорони та іншими суб'єктами ОРД.

5. Управління державної охорони України здійснює ОРД з метою гарантування безпеки органів державної влади та вищих посадових осіб держави. Беруть участь у цій діяльності органи СБ України, МВС України, ДПС України, зовнішньої розвідки та МО України.

Згідно зі ст. 4, 5, 6 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» до об'єктів державної охорони належать:

- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- Конституційний Суд України;
- Верховний Суд України;
- Президент України, члени його сім'ї, які проживають із ним і супроводжують його;
- Голова Верховної Ради України;
- Прем'єр-міністр України;
- Голова Конституційного Суду України;
- Голова Верховного Суду України;
- Перший заступник голови Верховної Ради України;
- Перший віце-прем'єр-міністр України;
- Міністр закордонних справ України;
- Генеральний прокурор України;

Державна охорона зазначеним особам забезпечується на строк їх повноважень, а Президенту України – довічно. Головам іноземних держав і урядів державна охорона забезпечується під час їх перебування на території України.

У разі необхідності за рішенням Президента України охорона може бути надана й іншим особам: народним депутатам України, членам Кабінету Міністрів України, суддям Конституційного Суду України та іншим посадовим особам за поданням керівників відповідних державних органів і начальника Управління державної охорони.

На час передвиборної охорони і виборів державна охорона забезпечується також щодо кандидатів у президенти України.

6. *Органи і установи виконання покарань та слідчих ізоляторів.* Згідно зі ст. 104 КВК України ДДПВП України здійснює оперативно-розшукову діяльність, основним завданням якої є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп з метою:

- забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб;
- виявлення, «попередження» і розкриття злочинів, учинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання;
- вивчення причин і умов, що сприяють учиненню злочинів та інших правопорушень;
- надання правоохоронним органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, допомоги в «попередженні», припиненні та розкритті злочинів.

Ці підрозділи здійснюють ОРД не тільки на території УВП, а й поза нею у взаємодії з іншими суб'єктами ОРД, зокрема з підрозділами Національної поліції та СБ України.

7. *Розвідувальний орган Міністерства оборони України* відповідно до окремих нормативно-правовими актами виконує такі функції:

- здійснення розвідувальної діяльності з метою оборони й безпеки країни;
- проведення заходів, пов'язаних із забезпеченням безпеки інформації, управління і зв'язку;
- організація в Збройних силах України завдань радіоелектронної оборони;
- протидія технічним можливостям іноземних розвідок;
- вироблення заходів щодо захисту держтаємниці у Збройних силах України.

Державна значимість виконуваних завдань зумовлює необхідність здійснення оперативно-розшукової діяльності переважно з метою забезпечення власної безпеки цих підрозділів.

8. *Державне бюро розслідувань* є центральним органом виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції.

Державне бюро розслідувань вирішує завдання із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування:

1) злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої – третьої категорій посад державної служби, судьями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України;

2) злочинів, вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора України - керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;

3) злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), крім злочинів, передбачених статтею 422 Кримінального кодексу України.

Державне бюро розслідувань відповідно до покладених на нього завдань та у межах своєї компетенції (*повноваження*):

1) бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері протидії злочинності, вносить відповідні пропозиції на розгляд Кабінету Міністрів України;

2) здійснює інформаційно-аналітичні заходи щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої злочинності та інших видів злочинності, протидію яким віднесено до компетенції Державного бюро розслідувань, вживає заходів до їх усунення;

3) припиняє і розкриває злочини, розслідування яких віднесено до компетенції Державного бюро розслідувань;

4) здійснює оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань, на підставах та в порядку, встановлених законом;

5) здійснює розшук осіб, які переходять від слідства та суду за злочини, розслідування яких віднесено до підслідності Державного бюро розслідувань;

6) використовує гласних і негласних штатних та позаштатних працівників на підставах та в порядку, встановлених законом, дотримуючись умов добровільності і конфіденційності цих відносин, матеріально і морально заохочує осіб, які надають допомогу в запобіганні, виявленні, припиненні і розслідуванні злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань;

7) розробляє і затверджує методику розслідування окремих видів злочинів;

8) вживає заходів щодо відшкодування завданих державі збитків і шкоди, забезпечує можливості для конфіскації коштів та іншого майна, одержаного внаслідок вчинення злочинів, у порядку, визначеному законодавством;

9) вживає заходів для повернення в Україну з-за кордону коштів та іншого майна, одержаних внаслідок вчинення злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань;

10) виключно з метою здійснення своїх повноважень має доступ як користувач до інформаційних систем органів державної влади, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України, самостійно створює

інформаційні системи та веде оперативний облік в обсязі і порядку, що визначаються завданнями, покладеними на Державне бюро розслідувань, із дотриманням законодавства про захист персональних даних;

11) організовує забезпечення особистої безпеки осіб рядового і начальницького складу, державних службовців Державного бюро розслідувань та інших визначених законом осіб, а також захист осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, від протиправних посягань;

12) забезпечує роботу з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників Державного бюро розслідувань, бере участь у формуванні державного замовлення на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців у відповідних сферах;

13) здійснює виконання запитів про надання правової допомоги, які надійшли від компетентних органів іноземних держав;

14) розробляє пропозиції до проектів міжнародних договорів України та забезпечує дотримання і виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України;

15) здійснює співробітництво з поліцейськими та іншими відповідними органами іноземних держав відповідно до законів та міжнародних договорів України;

16) забезпечує відповідно до законодавства додержання режиму захищеної законом таємниці та іншої інформації з обмеженим доступом, а також визначеного законом порядку оприлюднення та надання доступу до публічної інформації.

Державне бюро розслідувань та його уповноважені посадові особи з метою виконання покладених на них завдань:

1) здійснюють на підставах і в порядку, встановлених законом, гласні та негласні оперативно-розшукові, слідчі та негласні слідчі дії з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань;

2) безоплатно одержують в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, за письмовими запитами Директора Державного бюро розслідувань, його уповноваженого заступника, директорів територіальних органів Державного бюро розслідувань або їхніх уповноважених заступників інформацію, необхідну у справах про злочини, що знаходяться у провадженні Державного бюро розслідувань, у тому числі з автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є органи державної влади або органи місцевого самоврядування, у тому числі інформацію з обмеженим доступом. Використання цієї інформації здійснюється Державним бюро розслідувань з дотриманням законодавства про захист персональних даних. Суб'єкти, яким адресовано відповідний запит, зобов'язані протягом трьох днів, а в разі неможливості - не пізніше 10-денного строку, надати відповідну інформацію або повідомити про причини, що перешкоджають її наданню;

3) вживають заходів для припинення фізичними та юридичними особами протиправних діянь, що перешкоджають здійсненню повноважень Державного бюро розслідувань, перевіряють у зв'язку з цим документи, що посвідчують особу;

4) проводять фотографування, аудіо- і відеозйомку, дактилоскопію осіб, затриманих за підозрою у вчиненні злочину, взятих під варту;

5) використовують у невідкладних випадках, з подальшим відшкодуванням завданих збитків, транспортні засоби, що належать фізичним та юридичним особам (крім транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав і організацій, транспортних засобів спеціального призначення), для проїзду до місця події, припинення злочину, переслідування та затримання осіб, які підозрюються у його вчиненні, доставлення до закладів охорони здоров'я осіб, які потребують екстреної медичної допомоги;

6) здійснюють співпрацю з фізичними особами, у тому числі на договірних засадах, дотримуючись умов добровільності і конфіденційності

цих відносин, матеріально та морально заохочують осіб, які надають допомогу в запобіганні, виявленні, припиненні і розслідуванні злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань;

7) у цілях оперативно-розшукової та слідчої діяльності створюють інформаційні системи та ведуть оперативний облік в обсязі і порядку, передбачених законодавством;

8) у випадках, передбачених цим Законом, на підставі та в порядку, визначених Законом України «Про Національну поліцію», зберігають, носять та застосовують вогнепальну зброю і спеціальні засоби, а також застосовують заходи фізичного впливу;

9) скликають наради, проводять конференції та семінари, інші наукові та науково-практичні заходи;

10) вживають заходів щодо розшуку та арешту коштів та іншого майна, що можуть бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації у злочинах, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань, провадять діяльність із зберігання коштів та іншого майна, на яке накладено арешт.

9. *Національне антикорупційне бюро України* є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

Завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці.

Національне бюро складається з центрального і територіальних управлінь.

Для забезпечення виконання завдань Національного бюро його Директор утворює своїм рішенням не більше семи територіальних управлінь

Національного бюро, юрисдикція яких охоплює визначені в рішенні області України, Автономну Республіку Крим, міста Київ та Севастополь.

Директор Національного бюро, у випадку обґрунтованої необхідності, може утворювати своїм рішенням додаткові територіальні управління Національного бюро у межах області чи Автономної Республіки Крим.

До структури управлінь Національного бюро можуть входити підрозділи детективів, що здійснюють оперативно-розшукові та слідчі дії, інформаційно-аналітичні, оперативно-технічні підрозділи, підрозділи, що здійснюють виявлення майна, яке може бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації, підрозділи швидкого реагування, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та забезпечення безпеки працівників, представництва інтересів в іноземних юрисдикційних органах, експертні, фінансові, кадрові та інші підрозділи.

Гранична чисельність центрального та територіальних управлінь Національного бюро становить 700 осіб, у тому числі не більше 200 осіб начальницького складу.

Оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених законом до підслідності Національного бюро, а також в інших справах, витребуваних до Національного бюро прокурором, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування працівниками Національного бюро, проводять старші детективи та детективи Національного бюро, які є державними службовцями.

Обов'язки Національного бюро: 1) здійснює оперативно-розшукові заходи з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також в оперативно-розшукових справах, витребуваних від інших правоохоронних органів; 2) здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також проводить досудове розслідування інших кримінальних правопорушень у випадках,

визначених законом; 3) вживає заходів щодо розшуку та арешту коштів та іншого майна, які можуть бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації у кримінальних правопорушеннях, віднесених до підслідності Національного бюро, здійснює діяльність щодо зберігання коштів та іншого майна, на яке накладено арешт; 4) взаємодіє з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами для виконання своїх обов'язків; 5) здійснює інформаційно-аналітичну роботу з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного бюро; 6) забезпечує особисту безпеку працівників Національного бюро та інших визначених законом осіб, захист від протиправних посягань на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у підслідних йому кримінальних правопорушеннях; 7) забезпечує на умовах конфіденційності та добровільності співпрацю з особами, які повідомляють про корупційні правопорушення; 8) звітує про свою діяльність та інформує суспільство про результати своєї роботи; 9) здійснює міжнародне співробітництво у межах своєї компетенції відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України.

Права Національного бюро: 1) заводити оперативно-розшукові справи на підставі постанови, що затверджується начальником відповідного підрозділу Національного бюро, та здійснювати на підставах і в порядку, установлених законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи; 2) за рішенням Директора Національного бюро, погодженим з прокурором, витребувати від інших правоохоронних органів оперативно-розшукові справи та кримінальні провадження, що стосуються кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро, та інших кримінальних правопорушень, які не відносяться до його підслідності, але можуть бути використані з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності; 3) витребувати за рішенням керівника структурного підрозділу

Національного бюро та одержувати в установленому законом порядку у вказаному в запиті вигляді та формі від інших правоохоронних та державних органів, органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для виконання обов'язків Національного бюро, у тому числі відомості про майно, доходи, видатки, фінансові зобов'язання осіб, які ними декларуються у встановленому законом порядку, відомості про використання коштів Державного бюджету України, розпорядження державним або комунальним майном. Суб'єкти, яким адресовано зазначений запит, зобов'язані невідкладно, але не більше ніж протягом трьох робочих днів, надати відповідну інформацію. У разі неможливості надання інформації суб'єкт повинен так само невідкладно у письмовій формі повідомити про це Національне бюро з обґрунтуванням причин. Національне бюро за зверненням відповідного суб'єкта може продовжити строк надання інформації на строк не більше двох календарних днів. Ненадання Національному бюро на його запит інформації, надання завідомо недостовірної інформації чи не в повному обсязі, порушення встановлених законом строків її надання, повідомлення третіх осіб стосовно того, що про них збирається така інформація, забороняються і тягнуть за собою відповідальність, передбачену законом. Національне бюро в порядку, визначеному законодавством, має прямий доступ до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування, користується державними, у тому числі урядовими, засобами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами. Обробка такої інформації здійснюється Національним бюро із дотриманням законодавства про захист персональних даних та забезпеченням таємниці, що охороняється законом; 4) знайомитися в державних органах, органах місцевого самоврядування із документами та іншими матеріальними носіями інформації, необхідними для попередження, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро, у тому числі такими,

що містять інформацію з обмеженим доступом; 5) на підставі рішення Директора Національного бюро або його заступника, погодженого з прокурором, отримувати від банків, депозитарних, фінансових та інших установ, підприємств та організацій незалежно від форми власності інформацію про операції, рахунки, вклади, правочини фізичних та юридичних осіб, яка необхідна для виконання обов'язків Національного бюро. Отримання від банків інформації, яка містить банківську таємницю, здійснюється в порядку та обсязі, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність» з урахуванням положень цього Закону, а отримання від Центрального депозитарію цінних паперів, Національного банку України та депозитарних установ інформації, що міститься у системі депозитарного обліку цінних паперів, - в порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про депозитарну систему України» з урахуванням положень цього Закону. Суб'єкти, яким адресовано зазначене рішення, зобов'язані невідкладно, але не більше ніж протягом трьох робочих днів, надати відповідну інформацію. У разі неможливості її надання у зазначений строк з обґрунтованих причин за зверненням відповідного суб'єкта Національне бюро може продовжити строк надання інформації на строк не більше двох календарних днів; 6) на підставі відповідного рішення суду на строк до 10 діб опечатувати архіви, каси, приміщення (за винятком жилих) чи інші сховища, брати їх під охорону, а також вилучати предмети і документи у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України; 7) залучати на добровільній основі, у тому числі на договірних засадах кваліфікованих спеціалістів та експертів, у тому числі іноземців, з будь-яких установ, організацій, контрольних і фінансових органів для забезпечення виконання повноважень Національного бюро; 8) за письмовим рішенням Директора Національного бюро або його заступника, погодженим із прокурором, створювати спільні слідчі групи, що включають оперативних та слідчих працівників; 9) за пред'явлення службового посвідчення входити безперешкодно до державних органів, органів місцевого самоврядування та зони митного контролю, а за

письмовим розпорядженням Директора Національного бюро або його заступника - безперешкодно проходити до військових частин та установ, пунктів пропуску через державний кордон України; 10) використовувати з наступним відшкодуванням завданих збитків транспортні засоби, які належать фізичним та юридичним особам (крім транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав і організацій, транспортних засобів спеціального призначення), для проїзду до місця події, припинення кримінального правопорушення, переслідування та затримання осіб, які підозрюються у їх вчиненні, доставлення до закладів охорони здоров'я осіб, що потребують екстреної медичної допомоги; 11) надсилати державним органам, органам місцевого самоврядування обов'язкові до розгляду пропозиції та рекомендації щодо усунення причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного бюро, а також отримувати від цих органів протягом 30 днів інформацію про розгляд таких пропозицій та рекомендацій; 12) здійснювати співробітництво з фізичними особами, у тому числі на договірних засадах, дотримуючись умов добровільності та конфіденційності цих відносин, матеріально і морально заохочувати осіб, які надають допомогу в попередженні, виявленні, припиненні і розслідуванні кримінальних правопорушень. Контроль за ефективністю використання коштів на зазначені цілі здійснює Рахункова палата України; 13) за наявності підстав, передбачених законом, подавати до суду позови про визнання недійсними угод у порядку, встановленому законодавством України; 14) у цілях оперативно-розшукової та слідчої діяльності створювати інформаційні системи та вести оперативний облік в обсязі і порядку, передбачених законодавством; 15) зберігати, носити та застосовувати вогнепальну зброю і спеціальні засоби, а також застосовувати заходи фізичного впливу на підставах і в порядку, передбачених Законом України «Про Національну поліцію»; 16) видавати в разі наявності небезпеки для життя і здоров'я особам, взятим під захист, відповідно до законодавства зброю, спеціальні

засоби індивідуального захисту та сповіщення про небезпеку; 17) здійснювати правове співробітництво із компетентними органами іноземних держав, міжнародними організаціями з питань проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування на підставі законів та міжнародних договорів України; 17-1) одержувати у вигляді довідки від органів прокуратури України та Міністерства юстиції України у триденний строк матеріали, отримані (надані) у рамках надання міжнародної правової допомоги, які стосуються фінансових і корупційних кримінальних правопорушень; 18) виступати як представник інтересів держави під час розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ про розшук, арешт, конфіскацію та повернення в Україну відповідного майна, захист прав та інтересів держави з питань, які стосуються виконання обов'язків Національного бюро, а також залучати з цією метою юридичних радників, зокрема іноземних; 19) порушувати питання щодо створення спеціальних умов (у тому числі щодо засекречування перебування, здійснення заходів безпеки, поміщення в окремому приміщенні) в ізоляторах тимчасового тримання та установах попереднього ув'язнення для осіб, які співпрацюють із Національним бюро.

10. В Україні прийнято рішення про створення ще одного правоохоронного органу – *Бюро економічної безпеки України*⁵ (далі – БЕБ). Основними завданнями Бюро економічної безпеки України є: 1) виявлення зон ризиків у сфері економіки шляхом аналізу структурованих і неструктурованих даних; 2) оцінювання ризиків і загроз економічній безпеці держави, напрацювання способів їх мінімізації та усунення; 3) надання пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів з питань усунення передумов створення схем протиправної діяльності у сфері економіки; 4) забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що

⁵ Про бюро економічної безпеки України : Закон України 28 січня 2021 року № 1150-IX. Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.06.2019).

посягають на функціонування економіки держави; 5) збирання та аналіз інформації про правопорушення, що впливають на економічну безпеку держави, та визначення способів запобігання їх виникненню в майбутньому; 6) планування заходів у сфері протидії кримінальним правопорушенням, віднесеним законом до його підслідності; 7) виявлення та розслідування правопорушень, пов'язаних з отриманням та використанням міжнародної технічної допомоги; 8) складання аналітичних висновків і рекомендацій для державних органів з метою підвищення ефективності прийняття ними управлінських рішень щодо регулювання відносин у сфері економіки.

Згідно зі ст. 8 цього закону на Бюро економічної безпеки покладені такі основні повноваження: 1) здійснює оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування у межах передбаченої законом підслідності; 2) здійснює інформаційно-пошукову та аналітично-інформаційну роботу з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Бюро економічної безпеки України; 3) здійснює інформаційну взаємодію з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, органами судової влади, іншими державними органами, підприємствами, установами та організаціями, компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями; 4) здійснює розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання за вчинення кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності; 5) збирає, обробляє та аналізує інформацію щодо кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності; 6) залучає в межах компетенції у передбачений законодавством спосіб, у тому числі на договірних засадах, кваліфікованих спеціалістів та експертів, у тому числі іноземців; 16) використовує гласних і негласних штатних та позаштатних працівників на підставах та в порядку, встановлених законом, дотримуючись умов добровільності і конфіденційності таких відносин, матеріально і морально заохочує осіб, які надають допомогу

в запобіганні, виявленні, припиненні і розслідуванні кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Бюро економічної безпеки України.

Системно-структурна та функціонально-компетентнісна характеристика підрозділів кримінальної поліції. Відповідно до чинних нормативних актів Національної поліції оперативно-розшукову діяльність здійснюють такі оперативні підрозділи:

1) що виконують функції ОРД повним обсягом:

- підрозділи карного розшуку (Департамент КР; управління КР ГУ Національної поліції в Автономній Республіці Крим та областях, містах Києві та Севастополі; відділи, сектори КР відділень поліції);

- *підрозділи протидії наркозлочинності* (Департамент протидії наркозлочинності; Управління з обслуговування Львівської, Івано-Франківської та Закарпатської областей; Управління з обслуговування Тернопільської, Чернівецької та Хмельницької областей; Управління з обслуговування Волинської, Рівненської та Житомирської областей; Управління з обслуговування Вінницької, Черкаської та Кіровоградської областей; Управління з обслуговування міста Києва, Київської та Чернігівської областей; Управління з обслуговування Сумської, Харківської та Полтавської областей; Управління з обслуговування Дніпропетровської та Запорізької областей; Управління з обслуговування Одеської, Миколаївської та Херсонської областей; Управління з обслуговування Донецької області; Управління з обслуговування Луганської області);

- *підрозділи внутрішньої безпеки* (Департамент внутрішньої безпеки; Управління внутрішньої безпеки в областях та м. Києві);

- *підрозділи по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми* (Департамент БЗПТЛ; управління КР ГУ Національної поліції в Автономній Республіці Крим та областях);

- підрозділи кіберполіції (Департамент кіберполіції; Донецьке управління кіберполіції (відділи протидії кіберзлочинам в Донецькій,

Луганській областях); Слобожанське управління кіберполіції (відділи протидії кіберзлочинам в Сумській, Харківській, Полтавській областях); Придніпровське управління кіберполіції (відділи протидії кіберзлочинам в Кіровоградській, Дніпропетровській, Запорізькій областях); Причорноморське управління кіберполіції (відділи протидії кіберзлочинам в Миколаївській, Одеській, Херсонській областях); Київське управління кіберполіції (відділи протидії кіберзлочинам в Чернігівській, Черкаській, Київській областях та місті Києві); Подільське управління кіберполіції (відділи протидії кіберзлочинам в Тернопільській, Вінницькій, Хмельницькій областях); Поліське управління кіберполіції (відділи протидії кіберзлочинам у Волинській, Житомирській, Рівненській областях); Карпатське управління кіберполіції (відділи протидії кіберзлочинам в Івано-Франківській, Закарпатській, Львівській, Чернівецькій областях)).

2) що виконують функції ОРД обмеженим обсягом:

- підрозділи оперативної служби;
- підрозділи оперативно-технічних заходів;
- Укрбюро «Інтерполу» при МВС України (відділи і сектори

Укрбюро «Інтерполу» ГУ Національної поліції в областях);

3) підрозділи спеціальної поліції (відділ спеціальної поліції апарату Національної поліції; сектори спеціальної поліції ГУ Національної поліції в областях);

Оперативні підрозділи органів внутрішніх справ виконують такі функції.

Підрозділи КР:

- «попередження», виявлення і розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів, зокрема категорії минулих років;
- документування протиправної діяльності учасників організованих груп і злочинних організацій;
- протидія груповій злочинності;
- протидія незаконному обігу вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин і наркотичних засобів;

- розшук обвинувачених, підсудних осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб, та ідентифікація невпізнаних трупів.

Для виконання цих завдань підрозділи карного розшуку використовують усі методи й засоби ОРД та виконують цілу низку важливих функцій. У структурі Департаменту карного розшуку визначено такі основні напрями діяльності:

- організаційно-аналітична робота;
- розкриття умисних убивств;
- організація агентурної роботи;
- розкриття злочинів проти особистості;
- розкриття майнових злочинів;
- боротьба з груповою злочинністю;
- боротьба з незаконним обігом зброї та вибухівки;
- розкриття незаконного заволодіння транспортним засобом;
- розкриття злочинів, пов'язаних з іноземними громадянами;
- розкриття злочинів минулих років;
- розшукова робота;
- оперативно-пошукова робота;
- оперативно-довідкова робота.

Окремі завдання боротьби із загальнокримінальною злочинністю, зокрема протидія торгівлі людьми та злочини серед неповнолітніх, у тісній взаємодії з карним розшуком у порядку спеціалізації виконують відокремлені підрозділи по боротьбі з торгівлею людьми.

Підрозділи протидії наркозлочинності:

- участь, у межах компетенції, у розробленні та реалізації державної політики щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів та зловживанню ними;

- проведення моніторингу у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у державі з подальшим аналізом та прогнозуванням розвитку наркокриміногенної ситуації;
- здійснення взаємодії у вирішенні питань протидії наркозлочинності із зацікавленими центральними органами центральної влади, науковими закладами, громадськими організаціями, а також правоохоронними органами зарубіжних країн і міжнародними організаціями;
- забезпечення координації органів внутрішніх справ у сфері організації протидії незаконному обігу наркотиків шляхом здійснення комплексних заходів, проведення оперативно-розшукової діяльності;
- організація боротьби з транснаціональною злочинністю та виявлення і викриття організованих злочинних груп збувальників наркотичних засобів, що мають міжрегіональний і транснаціональний характер або виходять за межі держави;
- запобігання правопорушенням та їх виявлення на об'єктах легального обігу наркотиків та надання погоджень суб'єктам підприємницької діяльності на здійснення діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, культивування і використання нарковмісних рослин для промислових цілей;
- інформаційне та оперативне забезпечення.

Підрозділи внутрішньої безпеки. Основне завдання цих підрозділів – попередження, виявлення і припинення протиправної діяльності працівників Національної поліції. Ці підрозділи здійснюють ОРД повним обсягом, у їх штаті перебувають працівники, що пройшли відповідну спеціальну підготовку і мають допуск до оперативної роботи відповідно до встановлених правил.

Підрозділи оперативної служби кваліфіковано здійснюють спостереження за особою, річчю або місцем.

Підрозділи ОТЗ проводять негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних

мереж, електронних інформаційних мереж, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу.

Укрбюро «Інтерполу». Підрозділи Укрбюро «Інтерполу» здійснюють оперативно-розшукову діяльність у межах Міжнародної організації поліції «Інтерпол»:

- організація проведення оперативно-розшукових заходів за запитами міжнародних правоохоронних організацій та правоохоронних органів іноземних держав;
- направлення запитів на здійснення правоохоронними органами іноземних держав заходів із розшуку осіб із кола громадян України, які переховуються за кордоном від органів розслідування й суду, безвісно зниклих осіб, а також із виявлення злочинів, їх запобігання, припинення й розкриття;
- сприяння у проведенні ОРЗ на кордоні України;
- здійснення постійної взаємодії з правоохоронними органами України та іноземних держав з питань виконання вищевказаних запитів і доручень Інтерполу.

Таким чином, аналіз завдань, поставлених перед оперативними підрозділами, засвідчує, що їх розподіл ґрунтується зі зваженням на спеціалізацією за окремими видами (групами) злочинів: територіальною ознакою вчинення протиправного діяння; об'єктом злочинного посягання. Водночас спеціалізація передбачає й узгодження їх зусиль на основі взаємодії.

Виконання покладених на оперативні підрозділи оперативно-розшукових, процесуальних, адміністративно-правових та управлінських функцій забезпечується шляхом реалізації наданих їх працівникам чинним законодавством повноважень. Під повноваженнями оперативних працівників розуміється сукупність прав, наданих законами та іншими нормативно-правовими актами, для ефективного виконання завдань і функцій боротьби зі злочинністю.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Система органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність.
2. Загальні обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність
3. Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність
4. Функціонально-компетентнісні характеристики окремих державних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності.
5. Системно-структурна та функціонально-компетентнісна характеристика підрозділів кримінальної поліції

ТЕМА 6. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСОБІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Класифікація засобів оперативно-розшукової діяльності
2. Сучасне наукове уявлення про спеціально-технічне забезпечення ОРД.
3. Обліково-інформаційне забезпечення ОРД та перспективи його вдосконалення.

Застосування засобів ОРД спрямовано на отримання або реалізацію оперативно-розшукової інформації або створення умов для цього. Сама належність до оперативно-розшукової інформації дозволяє відокремити засоби ОРД від інших засобів, які застосовують у повсякденній діяльності працівники оперативних підрозділів для виконання службових завдань. При цьому матеріальна складова засобу ОРД не обов'язково повинна мати специфічні ознаки її належності до засобів отримання оперативно-розшукової інформації. Це може бути звичайна побутова річ (диктофон, квартира, одяг тощо), яка набуває якості засобу ОРД тільки в сукупності з прийомами її використання. Завдяки застосуванню спеціальних прийомів побутовий диктофон перетворюється на засіб негласного звукозапису, цивільний одяг – на оперативний гардероб тощо. Водночас існують знаряддя, які спеціально створені та призначені саме для їх застосування в ОРД, що позначається на їх ознаках. До таких знарядь можна віднести оперативні обліки, спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації, службово-розшукових собак тощо. Вони є засобом ОРД незалежно від прийомів їх застосування, які значною мірою заздалегідь визначені властивостями цих знарядь.

Класифікація засобів оперативно-розшукової діяльності. Для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності оперативні підрозділи застосовують низку засобів: оперативні обліки, оперативну техніку, службово-розшукових собак, заздалегідь ідентифіковані (помічені) або

несправжні (імітаційні) засоби, спеціально виготовлені речі та документи, спеціально утворені підприємства, установи, організації.

Під *засобом оперативно-розшукової діяльності* розуміють сукупність знарядь (матеріального інструментарію) та науково обґрунтованих прийомів їх правомірного застосування суб'єктами ОРД з метою виконання завдань цієї діяльності.

До засобів оперативно-розшукової діяльності відносять: оперативні та інші обліки; оперативну техніку; спеціально навчених тварин; розвідувальні комп'ютерні програми; житлові, службові та інші приміщення; засоби маскування та імітації; об'єкти, які виконують функцію предмета злочину.

Під *оперативними обліками* розуміють спеціалізовані банки даних про осіб, предмети, факти (події) та справи. Критерієм їх відокремлення від інших обліків є обмеження кількості абонентів працівниками оперативних підрозділів. До оперативних обліків належать:

- відомчі та міжвідомчі централізовані оперативно-розшукові, оперативно-профілактичні та оперативно-довідкові обліки, реалізовані у вигляді банків даних в автоматизованих інформаційних системах, доступних для користування оперативними підрозділами всіх рівнів;
- регіональні та місцеві обліки оперативних підрозділів, реалізовані у вигляді інформаційних систем, ручних картотек, справ, журналів;
- архіви оперативно-розшукових справ та інших довідкових документів оперативного характеру.

До *інших обліків* належать обліки загального користування, а саме:

- банки даних криміналістичної, кримінологічної, адміністративної, статистичної та іншої інформації, які формуються в системі МВС України (доступ до цих банків даних, крім оперативних підрозділів, мають також адміністративна служба міліції, інші зацікавлені служби системи МВС України та інших правоохоронних органів).

Під *оперативною технікою* розуміють систему наукових положень і розроблених на їх основі технічних засобів, способів і прийомів їх

правомірного застосування (здебільшого негласного) в процесі ОРД із метою пошуку, отримання та фіксації фактичних даних щодо протиправних діянь окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена чинним кримінальним законодавством.

Засоби оперативної техніки призначені для безпосереднього отримання оперативно-розшукової інформації, а також виконання супутніх функцій: сприяння доступу до інформації, створення умов для її виникнення, здійснення зв'язку, транспортування та фізичний захист оперативних працівників.

До *спеціально навчених тварин* слід віднести службово-розшукових собак, а також інших тварин, навчених виконувати певні дії: пошук або вибірка злочинця за запаховими слідами, пошук наркотичного засобу чи вибухової речовини, затримання злочинця тощо.

Засоби маскування виконують функцію маскування оперативних працівників під інших осіб або зашифровування їхніх дій з отримання інформації під інші дії. До цих засобів належать предмети оперативного гардеробу, грим, певні супутні предмети, автомобілі, обладнані під транспортні засоби комунальних, ремонтних та інших служб, а також документи та інші вироби оперативного прикриття (печатки, штампи легендованих підприємств, державні номерні знаки транспортних засобів тощо).

До заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засобів належать грошові ляльки, копії коштовностей чи цінних творів мистецтва, макети зброї, імітації наркотичних засобів і вибухових речовин тощо, які в оперативних розробках застосовують для оперативної підміни предметів злочину або знарядь злочину.

До *об'єктів, які виконують функцію предмета злочину*, належать гроші, цінності, предмети, заборонені для вільного обігу (зброя, наркотичні засоби тощо). Їх застосовують в оперативних розробках у тих випадках, коли з причин забезпечення можливості доказування в процесі наступного

розслідування їх не можна замінити засобами імітації. Крім того, гроші застосовують як засіб ОРД під час здійснення оперативної закупівлі. Зазвичай такі гроші мають певні спеціальні ознаки (люмінесцентні позначки тощо).

Найбільш застосовуваними засобами оперативно-розшукової діяльності є оперативні обліки, оперативна техніка, а також службово-розшукові собаки.

Сучасне наукове уявлення про спеціально-технічне забезпечення ОРД.

Оперативна техніка – система наукових положень і розроблених на їх основі технічних засобів, способів і прийомів їх правомірного застосування (здебільшого негласного) в процесі ОРД в цілях пошуку, отримання та фіксації фактичних даних щодо протиправних діянь окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена чинним кримінальним законодавством.

Технічний метод документування полягає в застосуванні оперативно-технічних, криміналістичних та організаційно-технічних засобів, що знаходяться в розпорядженні не тільки безпосередньо оперативних підрозділів по боротьбі з корисливо-насильницькою організованою злочинністю, але й інших (оперативно-технічних заходів, експертно-криміналістичних) підрозділів ОВС, у ряді випадків – інших суб'єктів ОРД, з метою негласного аудіо- чи відеозапису, фотографування осіб, документів, предметів, одержання відбитків пальців та інших слідів, а також шляхом застосування інформації, що міститься в системах мобільного рухомого зв'язку, методик технічної розвідки, в тому числі радіорозвідки, використання недекларованих можливостей побутової техніки, що знаходиться в користуванні розроблюваних осіб.

Технічний метод документування характеризується високим ступенем надійності, достовірності і доказовості отримуваних фактичних даних, а можливість їх швидкої реалізації у проведенні процесуальних дій створює в працівників оперативних підрозділів упевненість у правильній спрямованості здійснюваних заходів. Водночас, він потребує значних зусиль з оволодіння навичками користування відповідними технічними засобами, що дещо звужує можливості їх практичного застосування.

Оперативні підрозділи застосовують такі технічні засоби отримання оперативної інформації: 1) *виявлення*: 1.1) пошуку (тайників, пустот, неоднорідностей, вибухівки, металошукачі, трупошукачі); 1.2) помічення (хімічні речовини, засоби відстеження помічених об'єктів – пасивні радіомітки, радіомаяки з пеленгаційними приладами); 1.3) сигналізації (засоби, що застосовуються під час організації засідок); 2) *контролю*: 2.1) відеоспостереження (оптико-механічні прилади, електронно-оптичні перетворювачі, замкнені телевізійні системи, аналізатори телевізійного зображення); 2.2) аудіоконтроля (мікрофони, стетоскопи, лазерні системи аудіоконтролю, радіозакладки з радіоприймаючою апаратурою, засоби передавання акустичної інформації); 2.3) контролю технічних каналів зв'язку і прослуховування телефонних переговорів (негласного контролю радіозв'язку, телефонного, факсимільного і стільникового зв'язку, пристрої зняття інформації з ЕОМ, декодування зашифрованих повідомлень); 3) *фіксації*: 3.1) відеоінформації (фото і відеоапаратура); 3.2) аудіоінформації; 3.3) слідів (дактилоскопічних, одорологічних, мікрочастих); 4) *дослідження*: 4.1) засоби і методи оперативно-криміналістичних експертиз (наркотести, виявлення слідів крові, вибухових речовин, збройного металу, виявлення дорогоцінних металів); 4.2) засоби і методи психофізіологічних досліджень (поліграфи, методи розробки психологічного портрету злочинця); 4.3) засоби автоматизованої обробки інформації (програми дослідження масивів даних оперативних обліків і програм підтримання рішень, що використовуються в аналізі та прогнозуванні оперативної обстановки, програмні засоби ідентифікації людини за відбитками пальців рук, фотокартками, записами голосу). Загалом більше 67 % матеріалів документування злочинної діяльності ОЗУ з використанням технічних засобів були вдало реалізовані шляхом притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Необхідно підкреслити, що на сьогодні найбільш активно застосовується технічний метод документування, що у практичній площині відбивається в організації, проведенні та використанні результатів таких

заходів, як обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу.

У документуванні організованої злочинної діяльності проведення зазначених ОТЗ має певні особливості. Так аудіо контроль особи, зняття інформації з телекомунікаційних мереж або інформаційних систем здійснюються в режимі реального часу та дозволяють отримувати відомості про стосунки учасників ОЗУ, їх місця зустрічей, наміри щодо вчинення злочинів і організації протидії правоохоронним органам тощо. Ці заходи слід здійснювати відносно лідерів і найактивніших учасників угруповання, їх зв'язків (друзів, коханок, партнерів по бізнесу тощо), в офісах підприємств та установ, що складають інфраструктуру, економічну основу угруповань. У свою чергу, здійснення негласного дослідження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи дозволяє проводити оперативний огляд, виявлення й фіксацію слідів злочинів, документів та інших предметів, що можуть бути доказами їх готування або вчинення, безпосередньо в місцях їх розташування або схованки; створювати умови для здійснення інших ОТЗ, ОРЗ, негласних слідчих (розшукових) дій і оперативних комбінацій. Позитивний результат дає застосування відеоконтролю особи, за допомогою якого оперативні підрозділи отримують візуалізовану інформацію про перебіг тих чи інших подій, пов'язаних з діяльністю ОЗУ (стосунки під час зустрічей лідерів угруповання; установлення нових, раніше невідомих зв'язків; матеріали про факти, що можуть бути в подальшому використані з метою компрометації лідерів або учасників ОЗУ тощо).

Окремо необхідно наголосити на важливості в умовах сьогодення застосування в доказуванні інформації, що міститься в засобах стільникових систем рухомого зв'язку. За матеріалами спеціальних досліджень зазначена інформація використовується у документуванні та доказуванні: події

злочину – 51 %; механізму злочину – 49 %; способу вчинення злочину – 47 %; часу вчинення злочину – 41 %; наявності протидії розслідуванню, його способів і прийомів – 34 %; ролевих функцій співучасників – 26 %; форми вини – 16 %; обставин, що характеризують особистість обвинуваченого – 12 %; наявності зв'язків з особами, які цікавлять слідство – 11 %; складу та характеристики злочинної групи – 7 %; причин і умов вчинення злочину – 4 %.

На сьогодні існують такі категорії інформації, що можуть бути отримані від операторів стільникового зв'язку: протокол з'єднань абонентів оператора зв'язку через конкретну базову станцію за певний період часу (контрольний дзвінок); відомості про місцезнаходження абонента чи апарата мобільного зв'язку в зоні дії тієї або іншої базової станції даного оператора стільникового зв'язку в зазначений час; протокол з'єднань абонента з фіксованим IMEI-кодом телефонного апарата за певний період часу; номер і установчі дані абонента за IMEI-кодом обладнання користувача; IMEI-код обладнання користувача та перелік абонентів, що його використовували, за абонентським номером; номер абонента за карткою експрес-оплати та, що найголовніше, відомості, які містяться в деталізованому звіті за балансом конкретного абонента стільникового зв'язку. Доречі, не тільки такий абонент може бути ідентифікований, але й можуть бути ідентифіковані всі абонентські номери, що працювали на визначеному IMEI. У деталізованому звіті за балансом абонента міститься інформація про: номер другого учасника бесіди (співрозмовника); час з'єднання; тривалість бесіди абонентів; використання додаткових послуг, не пов'язаних з дзвінком (приймання та відправлення текстових і мультимедійних повідомлень, здійснення переадресації виклику) місцезнаходження апарату мобільного зв'язку за його фіксованим IMEI-кодом у зоні дії тієї або іншої базової станції оператора стільникового зв'язку в певний час (з вказівкою зони підприємства зв'язку й зони зовнішньої телефонної компанії).

Грунтуючись на вказаних емпіричних даних і враховуючи високу ефективність окремих технічних засобів, пропонується опанування таких перспективних напрямів інтенсифікації їх застосування: розширення об'єктів і предметів документування розроблюваних ОЗУ, передусім, за рахунок подальшого вдосконалення практики комп'ютерної розвідки, використання інформації, що міститься в засобах стільникових систем рухомого зв'язку, недекларованих можливостей сучасних технічних приладів побутового призначення, подальшого вдосконалення практики застосування негласного аудіо-, відеозапису; розширення практики документування за рахунок залучення експертно-криміналістичних методик виявлення, вилучення та ідентифікації слідів організованої злочинної діяльності.

Найперспективнішим напрямом удосконалення практики документування є поєднання можливостей його особистісного й технічного методів з активним застосуванням оперативних комбінацій під час яких фіксуються: статистика, динамка вчинків, особливості мови всіх розроблюваних учасників ОЗУ, їх протиправні й кримінальні дії в реальних умовах матеріальної обстановки; наявність і змістовна характеристика письмових та речових об'єктів, предметів, виробів, що містять сліди групової чи персональної злочинної діяльності; швидкоплинні процеси й обстановка заходів, що здійснюються злочинними угрупованнями; точні часові й географічні кордони, що відбивають кримінальну подію та її наслідки. Отримані та задокументовані таким шляхом фактичні дані мають особливе значення у встановленні місць зберігання зброї, інших знарядь і засобів вчинення злочинів, викраденого майна, що перебуває в розпорядженні лідерів і організаторів ОЗУ. Така інформація сприятиме підсиленню доведеності їх участі в учиненні кримінально-карних злочинів.

Обліково-інформаційне забезпечення ОРД та перспективи його вдосконалення.

Відповідно до напрямку функціонування галузевих служб Національної поліції розрізняють кримінологічні, криміналістичні, адміністративні, а також оперативні обліки⁶.

Кримінологічні обліки призначені для нагромадження інформації щодо зареєстрованих злочинів, осіб, які їх вчинили, а також щодо кримінальних справ.

Криміналістичні обліки створюються для нагромадження та систематизації слідів і речових доказів, вилучених з місця події, у справах про нерозкриті злочини, а також зразків продукції, технічної документації та іншої інформації. Вони використовуються під час розкриття та розслідування злочинів, зокрема для забезпечення проведення криміналістичних експертиз і досліджень. Криміналістичні обліки містять відомості щодо:

карток: куль і гільз зі слідами зброї (кулегільзотека); фальшивих грошей; підроблених документів, виготовлених із застосуванням засобів поліграфії; слідів рук, вилучених з місць нерозкритих тяжких і резонансних злочинів; макетів вибухових пристроїв і речовин; фонограм з голосами осіб, які анонімно повідомляли про загрозу вибуху;

колекцій зразків: документів суворого обліку, цінних паперів і грошей; зброї та боєприпасів; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; рельєфних підшов взуття; інструментів, що використовуються під час зламвання; лакофарбових покриттів; скла фар автотранспорту; вибухових пристроїв і речовин; протекторів шин; волокон і волосся тощо.

⁶ Див.: Мовчан А. В. Інформаційно-аналітична робота в оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2017. С. 161–192.; Водько М. П. Формування політики протидії кримінальним правопорушенням в Україні (оперативно-розшуковий аспект) : монографія. Одеса : Фенікс, 2015. С. 318–365.; Притула А. М., Халимон С. І., Митрофанов І. І. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» : науково-практичний коментар / за заг. ред. Доктора юрид. наук, професора А. М. Притули. Хмельницький : Видваництво НАДПСУ, 2021. С. 125–131; Основи оперативно-розшукової діяльності в Україні : навч. посіб. / В. В. Аброськін, С. В. Албул, С. О. Сгоров та ін.; за заг. ред. В. В. Аброськіна. Одеса : ОДУВС, 2020. С. 217–233.

Адміністративні обліки призначені для концентрації інформації про осіб, схильних до правопорушень та порушень норм суспільного життя, обліку адміністративної практики тощо.

Оперативні обліки використовуються для реєстрації, нагромадження, систематизації та зберігання даних про осіб, предмети, факти (події) та справи з метою інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності.

Оперативні обліки в органах внутрішніх справ поділяються:

- за цільовим призначенням – на оперативно-розшукові, оперативно-профілактичні та оперативно-довідкові;
- за ступенем централізації – на центральні, регіональні та місцеві;
- за об’єктом – на обліки осіб, подій, предметів і справ;
- за формою – на ручні картотеки, справи, журнали, автоматизовані інформаційні системи.

Сучасне інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності оперативних підрозділів потребує необхідної, тобто достовірної й достатньої інформації, чіткої організації інформаційних зв’язків, а також використання інтегрованих автоматизованих інформаційних систем. Створення та впровадження інтегрованих інформаційно-аналітичних систем – переводить ОРД на сучасну високотехнологічну основу. Для ефективного функціонування інтегрована інформаційно-аналітична система має обробляти дані та видавати за запитами будь-які дані, введені раніше до системи, що мають бути доступними всім санкціонованим користувачам, а також у випадку необхідності, за наявності відповідного доступу, корегувати їх та використовувати будь-коли.

Відповідно до п. 18 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», підрозділи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, мають право створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи. Чинний Закон України «Про Національну поліцію» у ст. 25 закріплює, що Національна поліція здійснює інформаційно-аналітичну діяльність виключно для реалізації своїх повноважень. При цьому, Національна поліція в рамках інформаційно-аналітичної діяльності:

1) формує бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ;

2) користується базами (банками) даних Міністерства внутрішніх справ та інших державних органів;

3) здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу;

4) здійснює інформаційну взаємодію з іншими державними органами України, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями.

Національна поліція може створювати власні бази даних, необхідні для забезпечення щоденної діяльності органів (закладів, установ) Національної поліції у сфері трудових, фінансових, управлінських відносин, відносин документообігу, а також міжвідомчі інформаційно-аналітичні системи, необхідні для виконання покладених на неї повноважень. Діяльність Національної поліції, пов'язана із захистом і обробкою персональних даних, здійснюється на підставах, визначених Конституцією України, Законом України «Про захист персональних даних» та іншими законами України.

Автоматизована інформаційна система – це взаємопов'язана сукупність даних, обладнання, програмних засобів, персоналу, стандартних процедур, які призначені для збору, обробки, розподілу, зберігання, представлення інформації відповідно до вимог, які впливають з цілей організації. Поліція наповнює та підтримує в актуальному стані наступні бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ, стосовно:

1) осіб, щодо яких поліцейські здійснюють профілактичну роботу;

2) виявлених кримінальних та адміністративних правопорушень, осіб, які їх учинили, рух кримінальних проваджень; обвинувачених, обвинувальний акт щодо яких направлено до суду;

3) розшуку підозрюваних, обвинувачених (підсудних) осіб, які ухиляються від відбування покарання або вироку суду;

4) розшуку безвісно зниклих;

5) установлення особи невідомих трупів та людей, які не можуть надати про себе будь-яку інформацію у зв'язку з хворобою або неповнолітнім віком;

6) зареєстрованих в органах внутрішніх справ кримінальних або адміністративних правопорушень, подій, які загрожують особистій чи громадській безпеці, надзвичайних подій;

7) осіб, затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень (адміністративного затримання; затримання згідно з дорученнями органів правопорядку; затримання осіб органами досудового розслідування; адміністративний арешт, домашній арешт);

8) осіб, які скоїли адміністративні правопорушення, провадження у справах за якими здійснюється поліцією;

9) зареєстрованих кримінальних та адміністративних корупційних правопорушень, осіб, які їх учинили, та результати розгляду цих правопорушень у судах;

10) іноземців та осіб без громадянства, затриманих поліцією за порушення визначених правил перебування в Україні;

11) викрадених номерних речей, цінностей та іншого майна, які мають характерні ознаки для ідентифікації, або речей, пов'язаних із учиненням правопорушень, відповідно до заяв громадян;

12) викрадених (втрачених) документів за зверненням громадян;

13) знайдених, вилучених предметів і речей, у тому числі заборонених або обмежених в обороті, а також документів з ознаками підробки, які мають індивідуальні (заводські) номери;

14) викрадених транспортних засобів, які розшукуються у зв'язку з безвісним зникненням особи, виявлених безгосподарних транспортних засобів, а також викрадених, утрачених номерних знаків;

15) виданих дозвільних документів у сфері безпеки дорожнього руху та дозволів на рух окремих категорій транспортних засобів;

16) зброї, що перебуває у володінні та користуванні фізичних і юридичних осіб, яким надано дозвіл на придбання, зберігання, носіння, перевезення зброї;

17) викраденої, втраченої, вилученої, знайденої зброї, а також добровільно зданої зброї із числа тієї, що незаконно зберігалася;

18) бази даних, що формуються в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності відповідно до закону.

Під час наповнення баз (банків) даних Національна поліція забезпечує збирання, накопичення мультимедійної інформації (фото, відео-, звукозапис) та біометричних даних (дактилокартки, зразки ДНК).

Національна поліція має безпосередній оперативний доступ до інформації та інформаційних ресурсів єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ. Національна поліція також має безпосередній оперативний доступ до таких баз (банків):

- Державного реєстру фізичних осіб-платників податків;
- Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів;
- Єдиного реєстру громадських формувань;
- Єдиного державного демографічного реєстру;
- Державного реєстру актів цивільного стану громадян;
- Єдиного реєстру нотаріусів;
- Єдиного реєстру довіреностей;
- Державного реєстру обтяжень рухомого майна;
- Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців;
- Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення;
- Єдиного реєстру підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство;
- Єдиного державного реєстру виконавчих проваджень;
- Державного реєстру речових прав на нерухоме майно;

- Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- Державного реєстру друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності;
- Єдиного державного реєстру судових рішень;
- Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України;
- Державного реєстру виборців;
- Реєстру позичальників;
- Державного реєстру документів дозвільного характеру;
- Єдиного ліцензійного реєстру⁷.

Разом із тим, слід зазначити, що Національна поліція має безпосередній оперативний доступ до вказаних баз (банків) даних, через службу інформаційних технологій Міністерства внутрішніх справ. Національна поліція вживає всіх заходів, спрямованих на недопущення будь-яких порушень прав і свобод людини, пов'язаних з обробкою інформації. Поліцейські несуть персональну дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність за вчинені ними діяння, що призвели до порушень прав і свобод людини, пов'язаних з обробкою інформації. Міністерство внутрішніх справ у межах компетенції здійснює контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів під час формування та користування поліцейськими інформаційними базами (банками) даних.

В Національній поліції для систематизації матеріалів, одержаних у результаті оперативно-розшукової діяльності, створюються відповідні оперативні обліки. Оперативні обліки визначаються як система реєстрації, накопичення, класифікації, зберігання та використання даних про осіб, предмети, події за їх прикметами та ознаками, призначена для ефективного забезпечення оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів, яка складається з автоматизованих інформаційно-пошукових систем, картотек,

⁷ Див.: Мовчан А. В. Інформаційно-аналітична робота в оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2017. С. 188–189.

оперативно-розшукових справ, справ контрольно-наглядового провадження та інших документів оперативно-розшукового та довідкового призначення. До оперативних обліків належать оперативно-розшукові, оперативно-профілактичні та оперативно-довідкові.

В Національній поліції України функціонує Інформаційно-телекомунікаційна система «Інформаційний портал Національної поліції України» (система ІПНП), яка призначена для інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності Національної поліції, наповнення та підтримки в актуальному стані інформаційних ресурсів, що входять до Єдиної інформаційної системи МВС України (ЄІС МВС).

В системі ІПНП функціонують наступні підсистеми:

1. ІП «Єдиний облік» – автоматизований облік заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, зареєстровані органами Національної поліції України.

2. ІП «Кримінальна статистика» – автоматизований облік відомостей про кримінальні правопорушення, осіб, які їх вчинили або підозрюються у їх вчиненні, досудове розслідування за якими здійснюється слідчими Національної поліції.

3. ІП «Адміністративне правопорушення» – автоматизований облік відомостей про зареєстровані в органах Національної поліції адміністративні правопорушення, осіб, що їх учинили, а також результати розгляду відповідних матеріалів про ці правопорушення.

4. ІП «Адміністративне правопорушення - штрафи» – автоматизований облік відомостей щодо сплати штрафів за вчинення адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі та обмін даними про виписки з рахунків надходжень державного бюджету щодо адміністративних штрафів між ІП «Бюджетна установа МВС» та ІПНП.

5. ІП «Корупція» – база даних, у якій обліковуються відомості про зареєстровані корупційні правопорушення, осіб, які їх вчинили, рішення судів щодо розгляду матеріалів про такі правопорушення.

6. ІІ «Особа» – база даних, у якій обліковуються особи, які вчиняють протиправні діяння, стосовно яких здійснюється профілактична робота.

7. ІІ «Особа» (трафік) – автоматизований облік відомостей щодо осіб, причетних до торгівлі людьми та осіб, причетних до нелегальної міграції із зазначенням характеристики вчинених правопорушень.

8. ІІ «Розшук» – автоматизований облік відомостей щодо розшуку підозрюваних, обвинувачених (підсудних), осіб, які ухиляються від відбування покарання та безвісно зниклих осіб.

9. ІІ «Розшук дітей» – спеціалізований інформаційний сервіс для надсилання, накопичення, оброблення відомостей про зниклих дітей, що відправляються ПрАТ «Київстар» для СМС-розсилки про зниклу дитину згідно визначеної геоінформаційної прив'язки до місцевості.

10. ІІ «Гарпун» – автоматизований облік відомостей про транспортні засоби усіх типів та номерні знаки, що розшуковуються у рамках кримінальних, виконавчих проваджень, проваджень у справах про адміністративні правопорушення, оперативно-розшукової діяльності, а також за ухвалою слідчого судді, суду.

11. ІІ «Номерні речі» – автоматизований облік відомостей щодо номерних речей, викрадених, вилучених у громадян (належність яких не встановлена), інше майно, яке має ідентифікаційні ознаки, або речі, пов'язані із вчиненням правопорушення, відповідно до заяв громадян, знайдені, вилучені предмети і речі, у тому числі заборонені або обмежені в обігу, а також документи з ознаками підробки, які мають індивідуальні номери.

12. ІІ «Культурні цінності» – автоматизований облік відомостей щодо викрадених, втрачених, вилучених або знайдених культурних цінностей, що належать до об'єктів духовної та матеріальної культури, мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення.

13. ІІ «Кримінальна зброя» – автоматизований облік відомостей про зброю, викрадену, втрачену, знайдену, добровільно здану до органів Національної поліції, вилучену працівниками Національної поліції з числа

тієї, що незаконно зберігалася, вогнепальної, пневматичної калібру понад 4,5 мм та швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду і холодної зброї, пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими металевими снарядами не смертельної дії, деталей зброї.

14. ІП «Зареєстрована зброя» – автоматизований облік інформації про вогнепальну та холодну зброю, яка зареєстрована та легально використовується фізичними та юридичними особами.

15. ІП «Домашній арешт» – автоматизований облік відомостей стосовно підозрюваних, обвинувачених щодо яких судом застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту.

16. ІП «Втрачені документи» – автоматизований облік викрадених, втрачених, вилучених, знайдених документів (бланків документів), що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, документів (бланків документів), що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус, у тому числі такі, що визнано недійсними, документів осіб, які розшуковуються, а також документів (бланків документів), що мають індивідуальні номери.

17. ІП «Цунамі» – автоматизована підсистема, яка забезпечує централізоване управління силами та засобами органів та підрозділів поліції для реагування на повідомлення про правопорушення та інші події. Ця підсистема здійснює інтеграцію прийнятих формалізованих повідомлень про правопорушення та інші події, інформацію про наявні сили поліції для реагування, їх взаємної геоінформаційної прив'язки, обміну інформацією з мобільними терміналами, що використовуються патрулями та іншими силами, інтерфейсів, аналітичних засобів для прийняття управлінських рішень диспетчерською службою.

18. ІП «102» – автоматизована підсистема прийому, фіксації, оброблення та реєстрації повідомлень на лінію «102» за допомогою телекомунікаційних систем, а також їх передачі до оперативно-диспетчерських служб для організації реагування на такі повідомлення.

19. ІП «HotLine» – Call-Центр Національної поліції – автоматизована система прийому, фіксації, оброблення, реєстрації звернень громадян на «гарячу» телефонну лінію Національної поліції України (0800-500202).

20. ІП «Склад» – автоматизований облік бланкової продукції, що використовується в органах і підрозділах Національної поліції України.

21. ІП «ДТП» – автоматизований облік відомостей про дорожньо-транспортні пригоди, у тому числі фотовідеозображення з місць події, фіксування координат події на картах (регіону, країни).

22. ІП «Кіберзлочин» – автоматизований облік відомостей щодо правопорушень та осіб, які причетні до вчинення злочинів у сфері інформаційних технологій, методів і засобів поширення шкідливих вірусів, зламу паролів, крадіжок номерів банківських карток і інших банківських реквізитів, фішинг, так і поширення протиправної інформації через Інтернет, а також шкідливе втручання в роботу різних систем через комп'ютерні мережі.

23. ІП «ТЗ, що розшукуються» – автоматизований облік відомостей про транспортні засоби, що розшукуються у зв'язку з незаконним заволодінням, безгосподарних ТЗ, викрадених, втрачених номерних знаків.

24. ІП «Дозвіл БДР» – автоматизований облік дозволів на рух окремих категорій транспортних засобів, у тому числі небезпечних та негабаритних вантажів.

25. ІП «Драгер» – автоматизований облік спеціальних технічних засобів, якими здійснюється проведення оглядів водіїв транспортних засобів щодо стану алкогольного сп'яніння та облік інформації щодо осіб, які тестуються із зазначенням результатів такого тестування.

26. ІП «Затримані ТЗ» – автоматизований облік інформації про транспортні засоби, що евакуйовані до спеціальних майданчиків чи стоянок на підставі акту огляду та затримання ТЗ, що складено працівниками Національної поліції.

27. ІП «ІТТ-Custodi Records» – автоматизований облік відомостей про роботу ІТТ та осіб, які в них утримуються.

28. ІП «Human Rights» – автоматизований облік фактів порушень прав людини з боку працівників Національної поліції. Забезпечує відстеження порядку тримання осіб в ІТТ з метою здійснення своєчасного реагування на випадки порушень їх прав і законних інтересів, протиправних дій з боку працівників поліції, а також формування відповідних статистичних даних.

29. ІП «Масові заходи» – автоматизований облік актуальної інформації про масові заходи та їх учасників, що плануються та здійснюються в межах держави.

30. ІП «Службовий транспорт» – автоматизований облік інформації про службовий транспорт у системі Національної поліції України, а також облікові дані щодо експлуатаційних показників наявного службового автотранспорту.

31. ІП «Комп'ютерна техніка» – автоматизований облік комп'ютерної техніки та комп'ютерних програм, які використовуються в органах та підрозділах Національної поліції.

32. ІП «Облік SIM-карток» – автоматизований облік SIM-карток, що використовуються у планшетних пристроях працівників поліції.

33. ІП «Облік порушень ІОС» – автоматизований облік надзвичайних подій, що сталися серед особового складу Національної поліції України.

34. ІП «Облік відеореєстраторів» – автоматизований облік встановлених відеореєстраторів.

35. ІП «Відрядження» – автоматизований облік службових відряджень працівників Національної поліції в межах України для формування статистичних форм та звітних таблиць. Крім цього, для інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів Національної поліції функціонує автоматизована інформаційна система оперативного призначення (АІС ОП), в якій накопичується, обробляється та упорядковується інформація з грифом обмеженого доступу. АІС ОП має два рівні – регіональний та центральний. На регіональному рівні здійснюється збір, оброблення, зберігання інформації та її використання для

інформаційно-аналітичного забезпечення роботи оперативних підрозділів Національної поліції. У свою чергу, на центральному рівні накопичується інформацію обласних рівнів і ту, що надходить з оперативних підрозділів.

Підрозділи інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України здійснюють формування, підтримання в актуальному стані, супроводження та використання у службовій діяльності інформаційні ресурси (обліки), держателем (власником) яких є МВС України, серед яких:

1. Автоматизована дактилоскопічна ідентифікаційна система «Дакто-2000» – автоматизований облік дактилоскопічних карт осіб, затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень, осіб, які через стан здоров'я, вік або інші обставини, не можуть повідомити відомості про себе, а також дактилоскопічних карт невідомих трупів.

2. Персонально-довідковий облік – автоматизований облік осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, а також осіб, яких засуджено за вчинення злочинів.

3. ІІ «Пізнання» – автоматизований облік підозрюваних, обвинувачених (підсудних), осіб, які ухиляються від відбування покарання або виконання вироку суду, безвісно зниклих, невідомих трупів та осіб, які через стан здоров'я, вік або інші обставини, не можуть повідомити відомості про себе. Використовується для проведення ідентифікації осіб за прикметами та антропологічними показниками (за фотозображеннями).

4. ІІ «Затримані і доставлені» – автоматизований облік осіб, затриманих і доставлених до територіальних підрозділів Національної поліції за підозрою у вчиненні правопорушень.

Необхідно зосередити увагу й на можливості отримання первинної оперативно-розшукової інформації безпосередньо працівникам оперативних підрозділів з відкритих інформаційних джерел, зокрема у мережі Інтернет. Така інформація може міститися у чисельних соціальних мережах. Користувачі означених соціальних мереж (у тому числі й особи, причетні до вчинення правопорушень) можуть завантажувати на власні сторінки

різноманітні матеріали (фото, відео), що свідчать про їх протиправні діяння. Крім цього, на сторінках може висвітлюватися інформація щодо місцезнаходження осіб та речей, що відображені на завантажених матеріалах.

Інформаційна підсистема «ІТТ custody records» у складі Інформаційного порталу Національної поліції України. ІП «ІТТ custody records» забезпечує відстеження порядку тримання осіб в ізоляторах тимчасового тримання ГУНП для здійснення оперативного реагування на випадки порушення їх прав і законних інтересів, протиправних дій працівників поліції стосовно них, а також формування та ведення статистичних даних.

Завдання ІП «ІТТ custody records»: відстеження порядку тримання та переміщення осіб, утримуваних в ІТТ та забезпечення оперативного реагування на випадки порушень їхніх прав і законних інтересів; здійснення інформаційно-пошукових заходів, підготовки аналітично-довідкових матеріалів; автоматизація процесу обліку осіб, утримуваних в ІТТ та формування статистичних даних; наскрізний контроль (підрозділ контролю, територіальний орган поліції, безпосередній виконавець) за дотриманням прав і законних інтересів осіб під час їх поміщення, тримання та звільнення з ІТТ, своєчасним введенням інформації та її достовірності.

Національна автоматизована інформаційна система Єдиного державного реєстру Міністерства внутрішніх справ стосовно зареєстрованих транспортних засобів та їх власників («НАІС ЄДР МВС»). НАІС ЄДР МВС призначена для отримання інформації про зареєстровані транспортні засоби та їх власників. Органи та підрозділи Національної поліції здійснюють пошук у Реєстрі відомостей про зареєстровані транспортні засоби та їхніх власників відповідно до Порядку ведення Реєстру, щонайменше за одним з таких критеріїв: прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) власника та дата його народження; реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта власника (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це

відповідному контролюючому органу і мають відмітку в паспорті про право здійснювати платежі за серією та номером паспорта); повне найменування юридичної особи; ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України (код згідно з ЄДРПОУ); номерний знак запитуваного транспортного засобу. Крім зазначених, також можуть застосовуватися інші критерії пошуку, передбачених законом⁸.

Автоматизована інформаційно-пошукова система відеофіксації транспортних засобів з розпізнаванням номерних знаків та перевіркою їх за розшуковими реєстрами «ВІДЕОКОНТРОЛЬ-Рубіж». Комплекс «ВІДЕОКОНТРОЛЬ-Рубіж» – це система цілодобового автоматизованого моніторингу руху автотранспорту із одночасною можливістю здійснювати перевірки за наявними базами обліку МВС. Національна поліція має безпосередній оперативний доступ до інформації та інформаційних ресурсів інших органів державної влади за обов'язковим дотриманням Закону України «Про захист персональних даних», зокрема:

1) Державної прикордонної служби (Інтегрована міжвідомча автоматизована система обміну інформацією з питань контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон «Аркан») щодо: громадян України, іноземців та осіб без громадянства, зареєстрованих у пунктах пропуску через державний кордон; осіб, затриманих за порушення вимог законодавства про державний кордон; осіб, яким заборонено в'їзд в Україну; іноземців та осіб без громадянства, зокрема й тих, яким оформлено посвідку на постійне проживання в Україні; транспортних засобів, що перетнули державний кордон; документів, що дають право на в'їзд до та виїзд з України;

⁸ Деякі питання надання інформації про зареєстровані транспортні засоби та їх власників : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2016 р. № 260. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/260-2016-%D0%BF#Text>

2) Державної міграційної служби щодо: реєстрації місця проживання або місця перебування особи; документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України або спеціальний статус особи; імміграції в Україну; осіб, які отримали або претендували на отримання статусу біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, осіб, які набули (припинили) громадянство України, та осіб, яким надано (скасовано) дозвіл на імміграцію в Україну.

Інформаційні ресурси Інтерполу. Використання банків даних Інтерполу є однією із форм міжнародного поліцейського співробітництва. Банки даних Генерального секретаріату Інтерполу створені з метою забезпечення всебічної взаємодії правоохоронних органів держав-членів Інтерполу. Формування банків даних Інтерполу здійснюється за рахунок інформації, яку надають правоохоронні органи держав-членів Інтерполу на добровільних засадах. Право власності на цю інформацію належить лише тим державам, які її надали. У Генеральному секретаріаті Інтерполу створені та функціонують такі банки даних:

1. Банк даних «Особа» (ASF Nominal database) – містить інформацію про осіб, які розшукуються за вчинення злочинів, безвісно відсутніх, осіб, які підлягають ідентифікації, зокрема невпізнані трупи та ін. Крім того, Генеральний секретаріат за допомогою системи I-24/7 надає доступ до банку даних циркулярних повідомлень Інтерполу. Циркулярні повідомлення Інтерполу (картки Інтерполу) запроваджені у 1946 році з метою організації міжнародного розшуку злочинців, осіб зниклих безвісти, ідентифікації невпізнаних трупів тощо.

Картки (циркулярні повідомлення) поділяються на такі категорії: «розрашукується» («червоні картки» або «повідомлення з червоним кутом») – виставляються на злочинців, які підлягають арешту з подальшою видачею країні-ініціатору розшуку. Ці повідомлення містять повний текст ордеру (санкції) на арешт і детальний опис вчиненого злочину; «встановлення місцезнаходження» («блакитні картки») – виставляються для збору інформації

про зазначену в них особу, а саме про її місцеперебування тощо; «попередження» («зелені картки») – інформують про «професійних» злочинців, які діють на території декількох країн; «невпізнаний труп» («чорні картки») – містять детальний опис знайдених трупів, а також відбитки пальців, у разі їх наявності; «зниклий безвісти» («жовті картки») – містять інформацію про осіб, зниклих безвісти. У зазначеному банку даних міститься інформація про усі зазначені циркулярні повідомлення в електронному вигляді. Крім того, система I-24/7 надає можливість безпосередньо в режимі реального часу формувати та надсилати запит про розповсюдження циркулярних повідомлень.

2. Банк даних викрадених транспортних засобів (ASF Stolen vehicles database) – містить інформацію про транспортні засоби, викрадені на території держав-членів Інтерполу.

3. Банк даних викрадених/втрачених документів (ASF Stolen/Lost Travel Documents and Stolen Administrative Blank Documents Database) – містить інформацію про викрадені/ втрачені ідентифікаційні документи, а також викрадені/втрачені бланки адміністративних документів.

4. Банк даних викрадених творів мистецтва (ASF Stolen Works of Art) – містить інформацію про твори мистецтва, предмети антикваріату, інші культурні цінності, викрадені на території держав-членів Інтерполу.

5. Банк даних ДНК-профілів (DNA Profiles Database) – містить інформацію про ДНК, вилучені з місць вчинення злочинів на території держав-членів Інтерполу та від злочинців.

6. Банк даних відбитків пальців рук (Fingerprints Database) – містить відбитки пальців рук, вилучені з місць вчинення злочинів на території держав-членів Інтерполу та від злочинців.

7. Банк даних порнографічних зображень, створених із залученням неповнолітніх (INTERPOL Child Abuse Image Database), дає змогу ідентифікувати зображення порнографічного характеру за «авторством» та місцем розміщення в мережі Інтернет.

8. Банк даних підроблених платіжних карток (Counterfeit Payment Cards Database) – містить зображення підроблених платіжних карток та їх елементів (лицьової та зворотної сторін, емблем, голограм, підписів власників тощо) та іншу релевантну інформацію щодо підроблення платіжних карток. Отримання інформації або перевірка тих чи інших відомостей за банками даних Інтерполу здійснюється:

- безпосередньо, в режимі on-line – через телекомунікаційну систему Інтерполу I-24/7 (банки даних щодо осіб, транспортних засобів, документів, творів мистецтва);
- шляхом надсилання запиту до Генерального секретаріату Інтерполу (банки даних ДНК, порнографічних зображень, відбитків пальців).

Для забезпечення цільового використання правоохоронними органами держав-членів банків даних Інтерполу, їх функціонування організовано так, що країна-власник інформації щодо об'єкта, розміщеного в банку даних Інтерполу, автоматично отримує повідомлення про факт перевірки цього об'єкта іншою державою (відповідно національним центральним бюро Інтерполу, певним правоохоронним органом тощо). Отримання такого повідомлення для країни-власника інформації є підставою звернутись до країни, що перевіряла об'єкт в банку даних, для з'ясування підстав проведення відповідної перевірки, запитування відомостей про місцезнаходження об'єкта тощо.

Підставою для спрямування такого запиту можуть бути матеріали кримінального провадження, оперативно-розшукова справа, матеріали перевірки тощо. Зазвичай перевірки здійснюються за банками даних розшукуваних осіб та викрадених транспортних засобів.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Класифікація засобів оперативно-розшукової діяльності
2. Сучасне наукове уявлення про спеціально-технічне забезпечення ОРД.
3. Обліково-інформаційне забезпечення ОРД та перспективи його вдосконалення.

ТЕМА 7. СИСТЕМА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: ТЕОРЕТИЧНА ТА ПРАКТИЧНА КОМПАРАТИВІСТИКА

1. Поняття оперативно-розшукових заходів, їх класифікація та підстави проведення.
2. Система негласних слідчих (розшукових) дій.
3. Порівняльний аналіз систем оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій.

Поняття оперативно-розшукового заходу має важливе теоретичне та практичне значення, є одним із ключових, базових у всій оперативно-розшуковій діяльності. Слід одразу зауважити, що визначення поняття та змісту оперативно-розшукових заходів є однією з невіршених проблем у теорії оперативно-розшукової діяльності.

У ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» вказано, що оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів. У ст. 6 цього самого Закону визначено, що оперативно-розшукова діяльність здійснюється за допомогою оперативно-розшукових заходів, а у ст. 7 зазначено, що оперативні підрозділи зобов'язані вжити необхідних оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ) щодо своєчасного виявлення злочинів, запобігання їм та їх припинення і розкриття тощо.

Узагальнення поглядів на роль та місце оперативно-розшукових заходів у структурі ОРД дає можливість стверджувати, що проведення ОРЗ є самостійною частиною оперативно-розшукової діяльності, тобто ОРД та оперативно-розшукові заходи співвідносяться одне з одним як ціле і часткове, а оперативно-розшуковий захід є структурним елементом оперативно-розшукової діяльності. У зв'язку з цим на оперативно-розшукові заходи

повністю поширюються принципи, завдання, правове регулювання оперативно-розшукової діяльності. Самостійність ОРЗ ґрунтується на сукупності їх ознак, що дозволяють відрізнити цю частину діяльності від інших. Теорія ОРД визначає оперативно-розшуковий захід як дії, здійснювані оперативними підрозділами з метою своєчасного попередження, повного та швидкого розкриття злочинів, розшуку безвісно зниклих осіб, засновані на використанні оперативно-розшукових сил, засобів і методів.

Поняття оперативно-розшукових заходів, їх класифікація та підстави проведення. До відмітних загальних ознак оперативно-розшукових заходів слід віднести їх *розвідувально-пошуковий характер*, що дозволяє протиставляти їх протиправній діяльності осіб, які готують, вчинюють або вже вчинили злочини та застосовують різного роду хитрощі, щоб зберегти у таємниці підготовчі дії, приховати сліди злочину, ввести в оману орган внутрішніх справ; *негласність* слід розглядати як умову забезпечення найбільшої ефективності виявлення злочинних намірів і дій осіб, що замислюють, готують або вчинили злочини, із застосуванням спеціальних оперативно-розшукових сил, засобів і методів.

Оперативно-розшукові заходи використовують у поєднанні з кримінально-процесуальними, адміністративними, режимними та профілактичними заходами, що забезпечує їх дієвість і ефективність у боротьбі зі злочинністю.

До різновидів (підвидів) оперативно-розшукового заходу відносять: агентурно-оперативні, оперативно-технічні, оперативно-профілактичні заходи. На теоретичному рівні такий підхід дає змогу розглядати оперативно-розшуковий захід як наукову категорію в теорії оперативно-розшукової діяльності.

На функціональному рівні термін «захід» – прийнято визначати синонімом терміна «засіб», який тлумачиться як спеціальні дії з досягнення чогось, як спосіб, прийом. У правовій теорії під засобами розуміють предмети (явища, процеси), за допомогою яких забезпечується отримання результату

юридичної діяльності. Предмет взагалі може бути визначений засобом лише остільки, оскільки він слугує меті та призначений бути засобом певної мети. Отже, засобами в оперативно-розшуковій діяльності є все те, за допомогою чого забезпечується отримання результату оперативно-розшукового заходу. Тому крім традиційних засобів (службові собаки, спеціальна техніка, оперативні обліки) теорія оперативно-розшукової діяльності містить й оперативно-розшуковий захід.

Окреслене вище не може не позначатися на сприйнятті практиками сутності й змісту оперативно-розшукових заходів. Указані заходи в Україні згідно зі ст. 5 Закону України «Про ОРД» можуть здійснювати вісім уповноважених на цю діяльність правоохоронних органів і спецслужб, тому проблема однаковості розуміння та тлумачення оперативно-розшукових заходів, а отже, й законності ОРД, уже не є суто науковою. Вона актуальна не лише для конкретного оперативного працівника, а й для кожного, хто будь-яким чином залучений до сфери функціонування оперативних підрозділів, тобто стає суб'єктом оперативно-розшукових правовідносин. У практиці оперативних підрозділів МВС України під час розгляду оперативно-розшукової діяльності з предметного боку та залежно від рівня організації розрізняють три її основні компоненти: оперативно-розшукові дії, оперативно-розшукові заходи та оперативно-розшукові операції (практичний аспект). У такій послідовності це – відносно простий, середній, складний рівень організації. Ознаками оперативно-розшукових заходів виступають: наявність тактичної мети; відносно мала чисельність застосовуваних сил і засобів; незначний масштаб оперативно-розшукових дій; відносна тривалість за часом; досягнення результату, який має локальне значення.

З інформаційно-пізнавального боку під оперативно-розшуковими заходами оперативно-розшукової діяльності розуміють методи (способи) отримання фактичної інформації, необхідної для прийняття рішення під час виконання поставлених завдань.

Узагальнюючи всі аспекти *оперативно-розшукового заходу*, його визначають як передбачені законом і нормативно-правовими актами дії працівників оперативних підрозділів, які здійснюються у гласній і негласній формах і спрямовані на виявлення та викриття фактичних даних для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Характерними ознаками оперативно-розшукових заходів є:

1) спрямованість на виконання завдань оперативно-розшукової діяльності та кримінального судочинства;

2) націленість на пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави;

3) поєднання гласних і негласних ОРЗ;

4) наявність організаційно-тактичних процедур виконання;

5) здійснення лише спеціально визначеними суб'єктами;

6) об'єктами ОРЗ є тільки факти кримінального характеру;

7) комплексне виконання в межах оперативно-розшукових заходів, способів і тактичних прийомів щодо вирішення оперативно-тактичних завдань боротьби зі злочинністю;

8) відповідність ОРЗ у процесі їх реалізації (усіх різновидів) вимогам законності.

Підстави для проведення всього комплексу оперативно-розшукових заходів (ОРД) визначені у ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Ними є:

1) наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про:

- злочини, що готуються;
- осіб, які готують вчинення злочину;

- осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання;
- осіб безвісно відсутніх;
- розвідувально-підкривну діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України;
- реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду і правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя; співробітників розвідувальних органів України у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб, їх близьких родичів, а також осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей з метою належного здійснення розвідувальної діяльності;

2) запити повноважних державних органів, установ та організацій про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної таємниці і до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках;

3) потреба в отриманні розвідувальної інформації в інтересах безпеки суспільства і держави;

4) наявність узагальнених матеріалів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, отриманих в установленому законом порядку.

Зазначені підстави можуть міститися в заявах, повідомленнях громадян, посадових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації,

у письмових дорученнях і постановках слідчого, вказівках прокурора, ухвалах слідчого судді, суду, матеріалах правоохоронних органів, у запитах і повідомленнях правоохоронних органів інших держав та міжнародних правоохоронних організацій, а також запитах повноважних державних

органів, установ та організацій, визначених Кабінетом Міністрів України, про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної таємниці, до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках.

Забороняється приймати рішення про проведення оперативно-розшукових заходів при відсутності зазначених підстав.

На сьогодні найбільш розповсюдженою та наближеною до практики оперативних підрозділів є класифікація ОРЗ за підставою необхідності та порядку отримання дозволу на проведення заходу. Відповідно до цієї підстави ОРЗ класифікуються:

1) ОРЗ, проведення яких не потребує отримання дозволу:

- *опитування осіб;*
- *огляд предметів, територій, приміщень, відкритих до публічного доступу;*

- *особистий пошук;*

2) за дозволом керівника оперативного підрозділу:

- *виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями статті 272 Кримінального процесуального кодексу України;*

- *здійснення спостереження за річчю або місцем згідно з положеннями ст. 269 Кримінального процесуального кодексу України;*

3) ОРЗ за дозволом прокурора:

- *контрольована поставка та контрольована і оперативна закупка товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупок здійснюється згідно з положеннями статті 271 Кримінального процесуального кодексу України у порядку, визначеному нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, Служби безпеки України, погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України;*

– з метою виявлення та фіксації діянь, передбачених статтями 305, 307, 309, 311, 318, 321, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 Кримінального кодексу України, проводити *операції з контрольованого вчинення відповідних діянь*. Порядок отримання дозволу, строк його дії та порядок проведення операції з контрольованого вчинення корупційного діяння визначаються Кримінальним процесуальним кодексом України (спеціальний слідчий експеримент та імітування вчинення злочину, ст. 271);

4) за дозволом слідчого судді:

– *проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи* згідно з положеннями статті 267 Кримінального процесуального кодексу України;

– *аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж* згідно з положеннями статей 260, 263-265 Кримінального процесуального кодексу України;

– *накладання арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки* згідно з положеннями статей 261, 262 Кримінального процесуального кодексу України;

– *спостереження за особою, а також аудіо-, відеоконтроль місця* згідно з положеннями статей 269, 270 Кримінального процесуального кодексу України;

– *установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу* згідно з положеннями статті 268 Кримінального процесуального кодексу України;

Оперативні підрозділи відповідно до ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» також активно реалізують такі свої права:

– порушувати в установленому законом порядку питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або іншими видами господарської діяльності індивідуально, та брати участь в їх проведенні;

— ознайомлюватися з документами та даними, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій, вивчати їх, за рахунок коштів, що виділяються на утримання підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, виготовляти копії з таких документів, на вимогу керівників підприємств, установ та організацій - виключно на території таких підприємств, установ та організацій, а з дозволу слідчого судді в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, – витребувати документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів, із залишенням копій таких документів та опису вилучених документів особам, в яких вони витребувані, та забезпеченням їх збереження і повернення в установленому порядку. Вилучення оригіналів первинних фінансово-господарських документів забороняється, крім випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України;

— проводити операції із захоплення злочинців, припинення злочинів, розвідувально-підшивної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб;

— відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин злочину, що готується, а також збирати відомості про протиправну діяльність осіб, щодо яких провадиться перевірка;

— негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію;

— мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників;

— використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями статті 275 Кримінального процесуального кодексу України;

— отримувати від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, що готуються або вчинені, та про загрозу безпеці суспільства і держави;

- використовувати за згодою адміністрації службові приміщення, транспортні засоби та інше майно підприємств, установ, організацій, а так само за згодою осіб –житло, інші приміщення, транспортні засоби і майно, які їм належать;
- створювати та використовувати заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби згідно з положеннями статті 273 Кримінального процесуального кодексу України;
- створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи;
- застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю на підставах і в порядку, встановлених законами про Національну поліцію, Службу безпеки України, Державну прикордонну службу України, державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, Митним кодексом України;
- звертатися у межах своїх повноважень із запитами до правоохоронних органів інших держав та міжнародних правоохоронних організацій відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна.

Система негласних слідчих (розшукових) дій.

Негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НС(Р)Д) відповідно до ст. 246 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) – це різновид слідчих (розшукових) дій (далі – С(Р)Д), відомості про факт та методи⁹ проведення яких не підлягають розголошенню. Виходячи із зазначеної законодавчої вимоги, що забороняє докладне викладення у відкритому джерелі особливостей тактика, а тим більше технології, НС(Р)Д, предметом цієї глави стануть саме загальні засади організації і тактики їх проведення.

⁹ **Методи проведення НС(Р)Д** – це сукупність організаційних, практичних прийомів, у тому числі із застосуванням технічних засобів, які дозволяють у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, отримати інформацію про злочин або особу, яка його вчинила, без її відома [Див.: Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 (далі – **Інструкція**)].

Класифікація НС(Р)Д можлива за багатьма критеріями: 1) процесуальним (дії, пов'язані із втручанням у приватне спілкування, та інші; дії, що здійснюються виключно у кримінальних провадженнях по тяжких і особливо тяжких злочинах та ті, які проводяться незалежно від тяжкості злочину); 2) за посадовою особою, яка надає дозвіл на їх проведення (за дозволом керівника органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді); 3) за методом, як способом організації практичного освоєння дійсності, що покладений в основу дії (особистісні, технічні); 4) за уповноваженим підрозділом (особою) – безпосереднім виконавцем робочого етапу НС(Р)Д.

За останнім із зазначених критеріїв, що з точки зору криміналістики є найбільш доречним у висвітленні організаційних і тактичних аспектів НС(Р)Д, доцільно виділити дії, які здійснюються:

1) *оперативно-технічними підрозділами:*

1.1) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК);

1.2) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК):

1.2.1) контроль за телефонними розмовами;

1.2.2) зняття інформації з каналів зв'язку;

1.3) зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК);

1.4) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК);

1.5) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК);

1.6) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК);

2) *оперативними підрозділами, що спеціалізуються на кваліфікованому проведенні візуального спостереження* – спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК):

2.1) спостереження за особою у публічно доступних місцях;

2.2) спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях;

3) слідчим або уповноваженими оперативними підрозділами, які компетентні організовувати проведення всіх НС(Р)Д:

3.1) зняття інформації з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ст. 264 КПК);

3.2) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК);

3.3) контрольована та оперативна закупка;

3.4) контрольована поставка;

3.5) спеціальний слідчий експеримент;

3.6) імітування обстановки злочину¹⁰;

3.7) накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК);

3.8) огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК);

4) негласними працівниками:

4.1) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК);

4.2) використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК).

¹⁰ Дії, передбачені п.п. 3.3-3.6, є формами контролю за вчиненням злочину (ст. 271 КПК).

Порівняльний аналіз систем оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій

Система ОРЗ до прийняття КПК України (2012 р.)	Дозвіл	Система ОРЗ після прийняття КПК України (2012 р.)	Дозвіл	Система Негласних слідчих (розшукових) дій	Дозвіл
1 <i>Розвідувальне опитування (гласне, негласне, зашифроване)¹¹</i>	2 Ініціативно	3 <i>Розвідувальне опитування (гласне, негласне, зашифроване)</i>	4 Ініціативно	5	6
Поліграфне опитування	Ініціативно (за згодою опитуваного)	Поліграфне опитування	Ініціативно (за згодою опитуваного)		
Оперативний огляд (гласний, зашифрований, негласний, окрім негласного проникнення)	Ініціативно	Оперативний огляд (гласний, зашифрований, негласний, окрім обмеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи)	Ініціативно		
Витребування та ознайомлення з документами і даними	Ініціативно п.п. 4, 5 Закону «Про ОРД»	Витребування та ознайомлення з документами і даними	Ініціативно п.п. 4, 5 Закону «Про ОРД»	Тимчасовий доступ до речей і документів	Гл. 15 КПК
Збирання зразків для порівняльного дослідження	Ініціативно	Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження	Ст. 8 Закону «Про ОРД» не передбачено	Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274)	Слідчого судді
Особистий пошук	Ініціативно	Особистий пошук	Ініціативно		
Перевірка фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій, СПД	Керівника	Перевірка фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій, СПД	Керівника		
Способи вирішення окремих завдань – оперативна комбінація, оперативний експеримент, взяття «на гарячому»	Керівника	Операції з контролюваного вчинення злочинів	Прокурора	Контроль за вчиненням злочину (ст. 271) у формах (2) спеціального слідчого експерименту та (3) імітування обстановки злочину	Прокурора

¹¹ ОРЗ, вироблені практикою ОРД, позначаються нахиленим шрифтом

Продовження табл.

1		2	3	4	5	6
Візуальне спостереження	Керівника	Спостереження за особою, річчю або місцем Аудіо-, відео контроль місця	Слідчого судді	Слідчого судді	Спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269); Аудіо-, відео контроль місця (ст. 270)	Слідчого судді
	Керівника					
Розвідувально-пошукові заходи	Керівника	Керівника	Керівника	Прокурора	Керівника	Прокурора
Оперативна закупівля ¹²	Керівника	Керівника	Керівника	Прокурора	Керівника	Прокурора
Контрольоване постачання	Керівника	Керівника	Керівника	Прокурора	Керівника	Прокурора
Агентурна робота <i>Агентурний метод</i>	Керівника	Керівника	Керівника	Прокурора	Керівника	Прокурора
Вироводження негласного працівника в організовану групу або злочинну організацію	Керівника	Керівника	Керівника	Прокурора	Керівника	Прокурора
Негласне виявлення та пеленгація місць знаходження радіоелектронних засобів, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, у тому числі мобільних терміналів без порушення таємниці змісту сеансу зв'язку	Керівника	Керівника	Керівника	Прокурора	Керівника	Прокурора
Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу	Керівника	Керівника	Керівника	Прокурора	Керівника	Прокурора
Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу	Керівника	Керівника	Керівника	Прокурора	Керівника	Прокурора

¹² **ОРЗ, визначені законодавчо, позначаються жирним шрифтом**

¹³ Потребує уніфікованого визначення в ст. 8 Закону „Про ОРД” та КПК (2012 р.) як «оперативна закупка»

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6
Створення легенованого підприємства або організації	Керівника	Створення та використання закладів ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів ¹⁴	Керівника органу досудового розслідування Прокурора	Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 273): - закладів ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів; - спеціально виготовлені речі і документи; - створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій	Керівника органу досудового розслідування Прокурора
[витребування та аналіз інформації] про абонентські номери, їх ресетраційні дані	Керівника	Витребування та аналіз інформації операторів телекомунікаційних послуг	Слідчого судді, відповідно до ч. 2 ст. 8 Закона «Про ОРД» та Г.л. 15 КПК		
Негласний слуховий контроль розмов із використанням спеціальних технічних засобів у приміщеннях, транспортних засобах, на земельних ділянках та в інших місцях	Суду	Аудіоконтроль особи	Слідчого судді	Аудіо контроль особи (ст. 260)	Слідчого судді

¹⁴ Потребує доповнення «... спеціально виготовлених речей і документів, а також спеціально утворених підприємств, установ, організацій».

1	2	3	4	5	6
Негласне одержання інформації з телекомунікаційних мереж, у тому числі негласний контроль за телефонними розмовами	Суду	Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж Зняття інформації з електронних інформаційних систем	Слідчого судді	Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263) Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264) Фіксація та збереження інформації, отриманої з телекомунікаційних мереж, за допомогою технічних засобів та в результаті зняття відомостей з електронних інформаційних систем (ст. 265)	Слідчого судді
Негласне проникнення працівника оперативного підрозділу в приміщення, транспортні засоби, земельні ділянки та інші місця з метою огляду, виявлення та фіксації слідів тяжкого або особливо тяжкого злочину, документів та інших предметів, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину або створення умов для здійснення інших оперативно-технічних заходів	Суду	Негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи	Слідчого судді	Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267)	Слідчого судді
Негласний контроль шляхом відбирання за окремими ознаками поштових відправлень	Суду	Накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки	Слідчого судді	Накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261) Огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262)	Слідчого судді

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6
Негласний візуальний контроль подій із використанням спеціальних технічних засобів у приміщеннях, транспортних засобах, на земельних ділянках та інших місцях	Суду	Відеоконтроль особи	Слідчого судді	Відеоконтроль особи (ст. 260)	Слідчого судді
				Дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266)	

ТЕМА 8. УЧАСТЬ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННІ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ РОЗШУКОВИХ ДІЙ

1. Загальні положення щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

2. НС(Р)Д, що здійснюються оперативно-технічними підрозділами.

3. НС(Р)Д, що здійснюються оперативними підрозділами, які спеціалізуються на кваліфікованому проведенні візуального спостереження.

4. НС(Р)Д, що здійснюються слідчим або уповноваженими оперативними підрозділами, які компетентні організовувати проведення всіх негласних дій.

5. НС(Р)Д, що здійснюються негласними працівниками.

Негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НС(Р)Д) відповідно до ст. 246 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) – це різновид слідчих (розшукових) дій (далі – С(Р)Д), відомості про факт та методи¹⁵ проведення яких не підлягають розголошенню. Виходячи із зазначеної законодавчої вимоги, що забороняє докладне викладення у відкритому джерелі особливостей тактика, а тим більше технології, НС(Р)Д, предметом цієї глави стануть саме загальні засади організації і тактики їх проведення.

Загальні положення щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій. НС(Р)Д проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб, тобто шляхом проведення С(Р)Д, а також виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або

¹⁵ **Методи проведення НС(Р)Д** – це сукупність організаційних, практичних прийомів, у тому числі із застосуванням технічних засобів, які дозволяють у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, отримати інформацію про злочин або особу, яка його вчинила, без її відома [Див.: Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 (далі – **Інструкція**)].

особливо тяжких злочинів (за винятком використання конфіденційного співробітництва та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу).

Особливості проведення дій, передбачених главою 21 КПК, та введення до їх назви терміну «негласні», з одного боку, підкреслюють відмінності від «традиційного» інструментарію слідчого, яким є С(Р)Д, а, з іншого, обумовлюють необхідність неухильного дотримання у їх здійсненні такого принципу, що докладно розроблений теорією оперативно-розшукової діяльності, як конспірація.

Принцип конспірації у проведенні НС(Р)Д обумовлює необхідність забезпечення таких трьох вимог: 1) про проведення цих дій не повинні знати особи, відносно яких вони здійснюються; 2) аналогічний підхід щодо працівників слідчих та оперативних підрозділів, які не є організаторами чи виконавцями НС(Р)Д; 3) суворе та неухильне забезпечення режиму секретності, як особливого порядку обігу тих документів та інших матеріальних носіїв інформації, що є власністю держави й охороняються Законами України «Про державну таємницю» і КПК.

Можливості конспіративного проведення комплексу НС(Р)Д у рамках кримінального провадження, що надані законодавцем у ст.ст. 246, 253 КПК, які передбачають максимальний строк проведення такої дії у вісімнадцять місяців та момент повідомлення про факт і результати її проведення на протязі дванадцяти місяців з дня припинення дії, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом, – дозволяють констатувати фактичне існування кримінально-правового інституту *негласного розслідування як особливої форми досудового розслідування*. Подальше розроблення методології здійснення такого розслідування – це актуальне завдання криміналістичної науки.

Суб'єктами проведення НС(Р)Д є слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи.

Класифікація НС(Р)Д можлива за багатьма критеріями:

1) процесуальним (дії, пов'язані із втручанням у приватне спілкування, та інші; дії, що здійснюються виключно у кримінальних провадженнях по тяжких і особливо тяжких злочинах та ті, які проводяться незалежно від тяжкості злочину); 2) за посадовою особою, яка надає дозвіл на їх проведення (за дозволом керівника органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді); 3) за методом, як способом організації практичного освоєння дійсності, що покладений в основу дії (особистісні, технічні); 4) за уповноваженням підрозділом (особою) – безпосереднім виконавцем робочого етапу НС(Р)Д.

За останнім із зазначених критеріїв, що з точки зору криміналістики є найбільш доречним у висвітленні організаційних і тактичних аспектів НС(Р)Д, доцільно виділити дії, які здійснюються:

1) *оперативно-технічними підрозділами:*

1.1) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК);

1.2) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК):

1.2.1) контроль за телефонними розмовами;

1.2.2) зняття інформації з каналів зв'язку;

1.3) зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК);

1.4) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК);

1.5) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК);

1.6) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК);

2) *оперативними підрозділами, що спеціалізуються на кваліфікованому проведенні візуального спостереження* – спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК):

2.1) спостереження за особою у публічно доступних місцях;

2.2) спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях;

3) слідчим або уповноваженими оперативними підрозділами, які компетентні організовувати проведення всіх НС(Р)Д:

3.1) зняття інформації з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ст. 264 КПК);

3.2) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК);

3.3) контрольована та оперативна закупка;

3.4) контрольована поставка;

3.5) спеціальний слідчий експеримент;

3.6) імітування обстановки злочину¹⁶;

3.7) накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК)¹⁷;

3.8) огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК);

4) негласними працівниками:

4.1) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК);

4.2) використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК).

На організаційно-тактичному рівні проведення будь-якої НС(Р)Д здійснюється в *три етапи*: 1) підготовчий (організації і планування); 2) робочий (безпосередній); 3) заключний (фіксації та документального оформлення результатів).

Кримінальним процесуальним законодавством у загальному вигляді визначено зміст як підготовчого, так і заключного етапів проведення НС(Р)Д. Водночас, безпосередньо тактика, а тим більше технологія, робочого етапу проведення НС(Р)Д є прерогативою методичних рекомендацій, розроблюваних криміналістикою і теорією оперативно-розшукової діяльності на основі матеріалів практики, що формалізуються на рівні інструкцій

¹⁶ Дії, передбачені п.п. 3.3-3.6, є формами контролю за вчиненням злочину (ст. 271 КПК).

¹⁷ Робочий етап у частині негласного контролю кореспонденції здійснюється підприємствами зв'язку.

з грифом обмеження доступу органів, у складі яких перебувають уповноважені оперативні підрозділи.

На підготовчому етапі, передусім, приймається рішення про проведення НС(Р)Д. Це компетенція слідчого, прокурора, а у випадках, передбачених КПК, – слідчого судді за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором.

Постанова слідчого, прокурора про проведення НС(Р)Д повинна містити: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) правову кваліфікацію злочину із зазначенням статті (частини статті) КПК; 3) відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких проводитиметься НС(Р)Д; 4) початок, тривалість і мету НС(Р)Д; 5) відомості про особу (осіб), яка буде проводити НС(Р)Д; 6) обґрунтування прийнятої постанови; 7) вказівку на вид НС(Р)Д, що проводиться.

Якщо рішення про проведення певної НС(Р)Д відповідно до вимог КПК приймає слідчий суддя, він зобов'язаний розглянути відповідне клопотання протягом шести годин з моменту його отримання. Розгляд клопотання здійснюється за участю особи, яка подала клопотання.

У клопотанні зазначаються: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) короткий виклад обставин злочину, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання; 3) правова кваліфікація злочину із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України (далі – КК); 4) відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести НС(Р)Д; 5) обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину; 6) вид НС(Р)Д та обґрунтування строку її проведення; 7) обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб; 8) відомості залежно від виду НС(Р)Д про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо; 9) обґрунтування можливості отримання під час проведення НС(Р)Д доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть

мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили.

До клопотання слідчого, прокурора додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання.

Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення НС(Р)Д повинна містити відомості про: 1) прокурора, слідчого, який звернувся з клопотанням; 2) злочин, у зв'язку із досудовим розслідуванням якого постановляється ухвала; 3) особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести НС(Р)Д; 4) вид НС(Р)Д та відомості про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо; 5) строк дії ухвали.

Останній не може перевищувати два місяці. У необхідних випадках строк проведення НС(Р)Д може бути продовжений відповідно до вимог законодавства.

У виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК, НС(Р)Д може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді у випадках, передбачених КПК, за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора. У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої НС(Р)Д звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді.

Слідчий, прокурор надсилає доручення керівнику органу, у складі якого знаходяться оперативні підрозділи, уповноважені на проведення НС(Р)Д. У випадку, коли матеріали оперативно-розшукової діяльності були використані як приводи та підстави для початку досудового розслідування, доручення на проведення НС(Р)Д, як правило, надається оперативному підрозділу, який виявив злочин, але враховуються його повноваження. До доручення слідчого, прокурора додається ухвала слідчого судді про дозвіл на

проведення НС(Р)Д чи постанова слідчого, прокурора про проведення НС(Р)Д. Уповноважений оперативний підрозділ для виконання доручення слідчого, прокурора з урахуванням необхідності забезпечення умов для проведення НС(Р)Д залучає на підставі свого завдання відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи.

Кримінальне процесуальне законодавство передбачає, що на *заключному етапі* відбувається фіксація та документальне оформлення результатів проведення НС(Р)Д. Відповідно до вимог КПК за результатами проведення НС(Р)Д складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки (спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів, письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної дії, стенограма, аудіо-, відеозаписи, фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу).

Відомості про осіб, які проводили НС(Р)Д або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством. Проведення НС(Р)Д може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів.

Протоколи щодо проведення НС(Р)Д, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших С(Р)Д під час досудового розслідування.

Періодичність складання протоколів залежить від виду НС(Р)Д, терміну її проведення (одномоментно чи упродовж часу), від доручення слідчого, прокурора, але в будь-якому випадку безпосередньо після отримання фактичних даних, які можуть використовуватись як докази для встановлення місця перебування особи, що розшукується, про кожний випадок огляду, виїмки, дослідження матеріалів про результати негласної слідчої дії тощо.

За результатами виконання доручення слідчого оперативний працівник складає рапорт із зазначенням результатів виконаного доручення, залучених при цьому сил і засобів, а також їх результатів. Начальник уповноваженого оперативного підрозділу приймає рішення шляхом накладення резолюції на рапорті стосовно можливості направлення протоколу та додатків до нього прокурору чи вжиття заходів до належного виконання доручення. Протокол та додатки до нього не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення НС(Р)Д надаються прокурору, зазначеному в дорученні. Матеріали, що можуть розшифрувати осіб, які є джерелами інформації на засадах конфіденційності, не надаються.

Прокурор або слідчий за його вказівкою досліджує отриману в ході проведення НС(Р)Д інформацію. У разі необхідності залучається спеціаліст.

Особи, які проводили НС(Р)Д або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Допит цих осіб може відбуватися із збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом.

У разі використання для доказування результатів НС(Р)Д можуть бути допитані особи, з приводу дій або контактів яких проводилися такі дії.

Прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення НС(Р)Д речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні. Виготовлення копій протоколів про проведення НС(Р)Д та додатків до них не допускається.

Інструкцією передбачено порядок засекречування та розсекречування матеріальних носіїв інформації щодо проведення НС(Р)Д.

НС(Р)Д, що здійснюються оперативно-технічними підрозділами. Усі НС(Р)Д, що здійснюються оперативно-технічними підрозділами, проводяться на основі ухвали слідчого судді.

НС(Р)Д цієї класифікаційної групи (за виключенням аудіо-, відеоконтролю місця та установаження місцезнаходження радіоелектронного засобу) є втручанням у *приватне спілкування*, під яким КПК розуміє

передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб, а *втручанням у приватне спілкування*, в свою чергу, є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним. Втручання у приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим заборонено.

Існує певна *специфіка підготовчого етапу* організації проведення НС(Р)Д цієї групи. Так суттєвим є визначення виду негласної дії та об'єкту контролю, що є дуже вагомим і складним завданням, особливо коли за кримінальним провадженням проходять декілька осіб. У цьому разі слід зважати на особистісні характеристики підозрюваних, вид злочину, що готується або вчинений, роль у злочинній групі, ступінь участі у злочині, наявність чи відсутність судимостей, знайомство з негласними методами роботи правоохоронних органів тощо. Не завжди варто орієнтуватися на особу, яка відіграє головну роль у злочинному угрупованні. Об'єктом має стати особа, під час контролю за якою можна отримати найповнішу інформацію, що має значення у кримінальному провадженні. Це визначається тим, що, як правило, злочинними групами керують особи, які добре знайомі з негласними методами роботи правоохоронних органів та використовують умовні висловлювання в процесі спілкування. Отже, контроль, здійснюваний безпосередньо за ними, може бути малоефективним. Другорядні учасники злочину найчастіше спілкуються між собою, інколи допускаючи необережність у своїх діях і розмовах. Вони можуть виконувати доручення, пов'язані із зустрічами, передачею різних речей, предметів, та домовлятися під час телефонних розмов, що може бути зафіксовано оперативно-технічним підрозділом в процесі НС(Р)Д і використано у кримінальному провадженні.

Специфічним також є складання на формалізованому бланку уповноваженим оперативним підрозділом на виконання доручення слідчого завдання до оперативно-технічного підрозділу на проведення конкретної негласної дії. У завданні на проведення НС(Р)Д, окрім обов'язкових реквізитів, що включаються до клопотання й ухвали, також додатково зазначаються й деякі інші відомості, зокрема ступінь обізнаності об'єкта заходу з методами негласної роботи правоохоронних органів, перелік НС(Р)Д, оперативно-розшукових заходів чи С(Р)Д, що проводилися відносно об'єкта раніше та плануються до проведення одночасно з негласною дією, на яку виписується завдання, форми взаємодії між оперативно-технічним та уповноваженим оперативним підрозділом і слідчим під час проведення НС(Р)Д, інша інформація, що може сприяти проведенню негласної дії, тощо. Завдання разом із другими примірниками клопотання та ухвали про проведення НС(Р)Д спрямовуються до оперативно-технічного підрозділу.

На цьому етапі оперативно-технічний підрозділ складає план оперативного забезпечення НС(Р)Д, а уповноважений оперативний підрозділ у рамках своєї компетенції та можливості зобов'язаний сприяти оперативно-технічному підрозділу в організації проведення негласної дії шляхом підшукування необхідних для цього приміщень, забезпечення оперативного прикриття роботи оперативно-технічного підрозділу, збереження спецтехніки тощо.

Загальне керівництво оперативним забезпеченням НС(Р)Д під час її організації, підготовки і проведення покладають на керівника уповноваженого оперативного підрозділу, а оперативно-технічним забезпеченням – на відповідного керівника оперативно-технічного підрозділу¹⁸.

¹⁸ Зазначені тактичні й документальні особливості підготовчого етапу організації проведення НС(Р)Д також застосовуються і до групи негласних дій, здійснюваних оперативними підрозділами, що спеціалізуються на кваліфікованому проведенні візуального спостереження.

Аудіо-, відеоконтроль особи – негласна (без відома особи) фіксація та обробка із використанням технічних засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування.

Шляхом аудіо- та відеоконтролю особи може здійснюватися спостереження за діями та розмовами окремих осіб у житлі або іншому володінні особи або ж в інших приміщеннях, транспортних засобах, інших місцях, що не є житлом чи іншим володінням особи.

На підготовчому етапі до проведення негласної дії вирішуються питання про обрання та способів встановлення спеціальної техніки, а також про порядок її зняття. Для цього уповноважений оперативний та оперативно-технічний підрозділи збирають відомості про осіб, щодо яких проводитиметься НС(Р)Д (їх спосіб життя, особливості поведінки, стосунки з оточенням, родичами, приятелями, колегами по роботі, наявність конфліктів, їх підозрілість, обізнаність з методами роботи правоохоронних органів); вивчають приміщення, в якому встановлюватимуть спеціальні технічні засоби, точне місце встановлення спецзасобу та характер його маскування, приймальної апаратури і записувального пристрою; вивчають стан радіоефіру в районі проведення негласної дії; відбирають спеціальні технічні засоби, що мають потрібні технічні характеристики, розробляють відповідний камуфляж.

Аудіоконтроль особи може здійснюватися епізодично (на час відвідування цією особою певних місць, проведення зустрічей) або безперервно, на проміжок часу, визначений у рішенні слідчого судді, що надав дозвіл на його проведення. Безперервний аудіоконтроль з фіксацією та обробкою отриманої за ним інформації здійснюється, як правило, цілодобово.

Відеоконтроль особи здійснюється технічними засобами, що забезпечують негласне візуальне спостереження за діями, розмовами, поведінкою підозрюваного, обвинуваченого та осіб, що контактують з ними у зв'язку з їх протиправною діяльністю. Відеоконтроль особи забезпечує не лише негласне спостереження за діями окремих осіб, але й відеозапис та аудіофіксацію інформації, що вказує на ознаки вчинення протиправних діянь.

Проведення цього заходу дозволяє виявляти та фіксувати інформацію, що свідчить про підготовку або вчинення окремими особами тяжких та особливо тяжких злочинів; з'ясовувати місця збереження предметів, документів, а також інших матеріалів, що становлять інтерес для органів досудового розслідування. Відеозапис дозволяє більш детально вивчити дії контрольованих осіб, одержувати зображення предметів, що знаходяться у контрольованому об'єкті, тобто отримувати максимально об'єктивну інформацію, що стосується протиправної діяльності підозрюваного або обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

До участі у цих НС(Р)Д можуть бути залучені особи, які на добровільній основі надають допомогу та сприяють органам досудового розслідування у порядку, визначеному законодавством України.

На заключному етапі уповноважений оперативний підрозділ допомагає оперативно-технічному підрозділу конспіративно розобладнати об'єкт та надійно замаскувати місця впровадження спецтехніки.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж – негласне проведення із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою, а також одержання, перетворення і фіксація різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (знаки, сигнали, письмовий текст, зображення, звуки, повідомлення будь-якого виду).

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж поділяється на:

- *контроль за телефонними розмовами*, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, стаціонарного та рухомого (мобільного) зв'язку, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється;

– *зняття інформації з каналів зв'язку*, що полягає в негласному одержанні, перетворенні і фіксації із застосуванням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання, на якому може здійснюватися втручання у приватне спілкування. Такими ознаками можуть бути: номер абонента в телефонній мережі загального користування у форматі код країни – код зони або оператора – номер абонента в мережі; міжнародний ідентифікаційний номер мобільного термінала (IMEI); міжнародний ідентифікаційний номер мобільного абонента (IMSI). Зняття інформації з каналів зв'язку може здійснюватись і за такими ознаками: за адресою електронної пошти у форматі «ім'я поштової скриньки @домен. домен верхнього рівня» (наприклад, infoks@ssu.gov.ua); адресою в мережі передачі даних з комутацією пакетів, у тому числі IP-адреса для мережі Інтернет у форматі xxx.xxx.xxx.xxx (наприклад, 015.014.018.135); апаратною адресою (MAC-адреса) пристрою, приєднаного до мережного середовища.

Керівники та працівники операторів телекомунікаційного зв'язку, відповідно до вимог КПК, зобов'язані сприяти виконанню дій із зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді.

Під час зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж можуть бути зафіксовані фактичні дані, що вказують на ознаки кримінального правопорушення в діях підозрюваного, обвинуваченого, а також відомості про протиправну діяльність окремих осіб, що контактували із цими особами через канали телекомунікаційної мережі у проміжок проведення НС(Р)Д. Це

фіксується на матеріальних носіях у форматі, придатному для відтворення слідчим, прокурором або судом з метою проведення інших процесуальних дій (допитів, призначення експертиз тощо). За результатами проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж складається протокол, у якому зазначаються: місце і час проведення цієї НС(Р)Д, правові підстави здійснення, описуються отримані результати або розшифровуються окремі епізоди звукозапису розмов, що містять інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача – одержання інформації, у тому числі із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютер), автоматичних системах, комп'ютерній мережі. В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки електронної інформаційної системи, в якій може здійснюватися втручання у приватне спілкування¹⁹.

Під електронною інформаційною системою розуміється організаційно-технічна система, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів.

¹⁹ *Зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту – одержання інформації із електронних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, у тому числі із застосуванням технічного обладнання, що проводиться незалежно від тяжкості злочину.* На відміну від інших оперативно-технічних заходів, що здійснюються лише оперативно-технічними підрозділами, ця негласна дія може забезпечуватися й слідчим особисто, й працівниками уповноважених оперативних підрозділів. Вони здійснюють цілеспрямований пошук серед комп'ютерних систем та мереж відкритої інформації, у тому числі всесвітньої мережі Інтернет, з метою виявлення необхідних у кримінальному провадженні відомостей. Серед великих масивів інформації, що локалізуються в соціальних мережах Інтернету, може бути отримана інформація щодо окремих осіб, які підозрюються в підготовці та вчиненні злочинів, їх зв'язків, та багато інших відомостей, що можуть сприяти вирішенню завдань досудового розслідування. Оскільки ця інформація є загальнодоступною, дозволу слідчого судді на її пошук та фіксацію кримінальний процесуальний закон не потребує, через те, що не відбувається обмеження приватності спілкування окремих осіб.

Частинами електронної інформаційної системи, як правило, можуть бути: база даних, система управління базою даних, клієнтське програмне забезпечення тощо.

Розглядувана НС(Р)Д забезпечується зняттям інформації, що оброблялася, зберігається або зберігалася на персональному комп'ютері, або декількох персональних комп'ютерах, об'єднаних у локальну мережу, або ж зовнішніх накопичувачах інформації, що приєднувалися до електронних інформаційних систем.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем або їх частин може здійснюватися як шляхом безпосереднього фізичного доступу до них фахівцями оперативно-технічних, так і шляхом програмного проникнення.

Негласне зняття інформації із засобів електронно-обчислювальної техніки полягає у застосуванні засобів спеціальної техніки із великими ресурсами оперативної та довгочасної пам'яті, яка забезпечує повне копіювання інформації із жорсткого диску (дисків) та інших електронних носіїв інформації підозрюваного, обвинуваченого, що можуть містити інформацію, яка має значення у кримінальному провадженні. Програмне проникнення до електронних інформаційних систем (їх частин) здійснюється шляхом застосування спеціальних програмних продуктів, які забезпечують копіювання інформації, що обробляється на ПЕОМ підозрюваного, обвинуваченого, на віддалений комп'ютер, що перебувають у користуванні уповноваженого оперативного підрозділу, який проводить цю НС(Р)Д.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки електронної інформаційної системи, в якій може здійснюватися втручання у приватне спілкування (найменування електронної інформаційної системи, фізична адреса розташування її файлових серверів та робочих станцій або електронна адреса в мережі Інтернет, її власник, володілець або утримувач) та спосіб, яким обмежений доступ до неї. Відповідно у клопотанні до суду, що вноситься слідчим, прокурором, повинні бути вказані серійні номери ПЕОМ,

зовнішніх накопичувачів інформації, з яких відбуватиметься зняття інформації із використанням засобів спеціальної техніки та спеціального програмного забезпечення, що забезпечують безпосереднє фізичне або програмне проникнення до інформаційної системи або її частини тощо.

За результатами проникнення до електронної інформаційної системи складається протокол, до якого долучаються додатки у вигляді носіїв інформації, отриманої за результатами проведення цієї негласної слідчої дії (флеш-карти, жорсткі та гнучкі, оптичні диски та інші носії інформації).

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу – застосування технічного обладнання для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу, систем зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Проведення зазначеної НС(Р)Д, оскільки вона не пов'язана з втручанням у приватне спілкування, не є винятковим та допускається у розслідуванні злочинів будь-якого ступеня тяжкості. В ухвалі слідчого судді про дозвіл на встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання.

Шляхом проведення цієї НС(Р)Д вирішуються завдання встановлення: місцезнаходження кінцевого обладнання рухомого (мобільного) зв'язку, яке використовується особою, підозрюваною у вчиненні злочину; місцезнаходження інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку; місцезнаходження у визначений період часу радіоелектронних засобів та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, що належать або використовувались особами,

які можуть бути причетними до вчинення злочину, визнані потерпілими або свідками; поточні координати такого радіоелектронного засобу у просторі і часі, а також розшуку і затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, за рахунок встановлення місцезнаходження її персональної радіостанції стільникового радіозв'язку та забезпечення проведення такої НС(Р)Д, як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж.

Відомості, що отримуються під час установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, передаються ініціаторові в режимі реального часу.

Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи – таємне проникнення слідчого чи уповноваженої особи без відома власника чи володільця, приховано, із застосуванням технічних засобів у приміщення та інше володіння для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи або безпосередньо з метою виявлення і фіксації слідів злочину, проведення огляду, виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування, виготовлення копій чи їх зразків, виявлення осіб, які розшукуються, або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження.

Публічно недоступним є місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб. Це номери готелів, каюти кораблів, купе поїздів, кімнати в будинках відпочинку, санаторіях, профілакторіях тощо.

Приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку відбуттям покарання, затримання, взяттям під варту тощо), мають статус публічно доступних.

Під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке перебуває у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або

тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення.

Під іншим володінням особи розуміють транспортний засіб, земельну ділянку, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення, що перебувають у володінні особи.

Проникнення здійснюється негласно, тобто приховано від осіб, які є власниками, користувачами або розпорядниками цих об'єктів, а також їх близького оточення.

З цією метою на етапі підготовки до проведення НС(Р)Д уповноважений оперативний підрозділ за узгодженням з оперативно-технічним підрозділом з'ясовує: дані про осіб, які проживають чи працюють разом з підконтрольною особою у приміщенні, де планується проведення негласної дії, та суміжних з ним приміщеннях; можливість отримання ключів і виготовлення дублікатів, їх випробування; наявність і типи сейфів, інших сховищ у приміщеннях; чи встановлені у приміщенні або транспортному засобі систем охоронної сигналізації; необхідність залучення до проведення НС(Р)Д осіб, які співробітничать на засадах конфіденційності; наявність у приміщенні тварин тощо.

На основі аналізу зазначених відомостей оперативно-технічний підрозділ спільно з уповноваженим оперативним підрозділом складає план проведення НС(Р)Д, яка, виходячи із складності її мети, великої кількості сил та засобів, що залучаються для її досягнення, фактично реалізується у вигляді операції. Планом передбачається докладний порядок дій груп виконавців та прикриття, одночасне проведення спостереження за особою в публічно доступних місцях, а також можлива необхідність під час обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння встановлення спеціальної техніки для проведення аудіо-, відеоконтролю особи, проведення негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження.

У межах проведення цієї НС(Р)Д сліди вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину можуть фіксуватися шляхом фото-, відеозйомки, виготовлення відтисків, відбитків, зліпків тощо. Надалі матеріальні носії цієї інформації виступають додатками до протоколу про проведення цієї негласної дії.

Аудіо-, відеоконтроль місця – застосування технічного обладнання у публічно доступному місці з метою фіксації відомостей (розмов, поведінки осіб, інших подій), які мають значення для кримінального провадження, без відома присутніх у ньому осіб. Аудіо-, відеоконтроль місця може проводитись також у місцях імовірного перебування або появи осіб, які підозрюються у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, з метою фіксації інформації, що може використовуватись у доказуванні на досудовому розслідуванні та в суді.

Аудіо-, відеоконтроль місця відрізняється від аналогічної НС(Р)Д із аудіоконтролю та відеоконтролю особи передусім місцем її проведення, а також організаційно-тактичними особливостями здійснення. Аудіо-, відеоконтроль місця може проводитись у громадських місцях та в місцях загального користування, доступ до яких необмежений, тобто всередині публічно доступних місць, до яких можна увійти або в яких можна перебувати на правових підставах без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб (кінотеатри, кафе, ресторани тощо). Приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону, мають статус публічно доступних для проведення цієї НС(Р)Д.

НС(Р)Д, що здійснюються оперативними підрозділами, які спеціалізуються на кваліфікованому проведенні візуального спостереження, так само належать до групи негласних дій, що здійснюються за дозволом слідчого судді.

Спостереження за особою в публічно доступних місцях – візуальне спостереження за особою для фіксації її пересування, контактів, поведінки, перебування в певному, публічно доступному місці тощо або застосуванні

з цією метою відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження (оптичних, радіоприладів).

Спостереження за річчю²⁰ або місцем у публічно доступних місцях – візуальне спостереження за певною річчю або певним місцем для фіксації її переміщення, контактів з нею певних осіб, подій у певному місці для перевірки відомостей під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину або застосуванні з цією метою відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження (оптичних, радіоприладів).

Візуальне спостереження може здійснюватись з метою негласного спостереження, слідкування за особами, підозрюваними у вчиненні тяжких або особливо тяжких злочинів (об'єктів спостереження), місцями їх постійного проживання чи тимчасового перебування, за їх поведінкою, транспортними засобами, які вони використовують. Воно спрямовано на отримання об'єктивної інформації про злочинну діяльність окремих осіб, їх співучасників, виявлення зв'язків цих осіб, встановлення місцезнаходження осіб, які розшукуються органами досудового розслідування чи судом, з'ясування обставин безвісного зникнення людей, а також встановлення місць зберігання знарядь, предметів вчинення злочинів і незаконно добутого майна. Візуальне спостереження за конкретною особою, завжди має на меті пошук та фіксацію відомостей, що можуть використовуватись у доказуванні, а також здійснюється для забезпечення інших слідчих і процесуальних дій: установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, оперативної закупки, контрольованої поставки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину, затримання підозрюваного тощо.

На підготовчому етапі НС(Р)Д, зазначаючи про це у завданні, уповноважений оперативний підрозділ погоджує з підрозділом, що спеціалізується на кваліфікованому проведенні візуального спостереження, його режим та момент початку, способи передачі об'єкта під візуальне спостереження, порядок взаємодії та канали обміну інформацією, необхідність фіксації зв'язків з використанням фотозйомки або відеозапису,

²⁰ Під річчю, за якою можливе спостереження, розуміється такий матеріальний об'єкт, габарити якого виключають його приховане переміщення певною особою.

способи реагування на можливі виключні обставини (виїзд об'єкта за межі населеного пункту чи області, замах на вчинення злочину тощо).

На робочому етапі НС(Р)Д особливого значення набуває обмін інформацією між зазначеними оперативними підрозділами щодо: непередбачуваних обставин у негласному розслідуванні; встановлення зв'язків об'єкту спостереження його ймовірних шляхів пересування та контактів; виявлення ситуації підготовки до вчинення злочину; необхідності затримання злочинців. В останньому випадку уповноважений оперативний підрозділ зобов'язаний організувати затримання таким чином, щоб не розшифрувати перед об'єктом факту та працівників спеціалізованого оперативного підрозділу, які безпосередньо здійснювали за ним візуальне спостереження.

За результатами проведення НС(Р)Д працівником уповноваженого оперативного підрозділу складається протокол, у якому послідовно, у хронологічному порядку із зазначенням точного часу, а також місця події міститься опис результатів візуального спостереження. Додатками до протоколу спостереження за особою, річчю, місцем можуть бути фотографії, відеоматеріали, письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні цієї НС(Р)Д, стенограми, аудіозапис, фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації тощо.

НС(Р)Д, що здійснюються слідчим або уповноваженими оперативними підрозділами, які компетентні організовувати проведення всіх негласних дій.

Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження – дії слідчого чи уповноваженої особи, які дозволяють без відома власника чи володільця отримати зразки матеріалів, сировини, виробів тощо, у тому числі в публічно недоступних місцях²¹. Сутність цієї дії полягає у виявленні, вилученні, фіксації (консервації) матеріальних носіїв юридично

²¹ Необхідність проведення цієї НС(Р)Д у публічно недоступному місці автоматично обумовлює її здійснення у правовому режимі, передбаченому для такої негласної дії, як обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи.

значимої інформації як об'єктів подальшого порівняльного дослідження з метою вирішення конкретних завдань досудового розслідування. Це може бути вилучення відповідних об'єктів матеріального світу, зняття копій документів, їх фотографування, проведення дактилоскопіювання, відокремлення частини предмета тощо.

Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження може бути здійснено лише у випадку, якщо їх отримання відповідно до статті 245 КПК (отримання зразків для експертизи) неможливе без завдання значної шкоди кримінальному провадженню.

Негласне отримання зразків здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням прокурора, або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. У клопотанні слідчого, прокурора про надання дозволу на негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та в ухвалі слідчого судді додатково зазначаються відомості про конкретні зразки, які планується отримати.

Повторне отримання зразків здійснюється відкрито, якщо втрачається необхідність зберігати таємницю щодо факту дослідження попередніх зразків, отриманих негласно.

Зразками для порівняльного дослідження можуть бути матеріальні об'єкти, надані спеціалісту для порівняння із досліджуваними та діагностованими об'єктами, зокрема, різні предмети, документи, речовини, рідини, препарати, виділення організму та ін. Вимоги до зразка, за допомогою якого здійснюватиметься порівняльне дослідження, визначаються залежно від мети та виду дослідження, вчиненого протиправного діяння, наявності матеріальних слідів вчиненого злочину та ін. Відмітною особливістю і винятковою вимогою, що встановлюється для таких зразків, є безсумнівність їх походження від конкретного досліджуваного об'єкта. Зразки повинні відображати ознаки цього об'єкта, наприклад, у людини це відтиски пальців, потожирові сліди та ін.

Відбір зразків для порівняльного дослідження може здійснюватись слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу, у необхідних випадках для участі у цій НС(Р)Д може бути залучений спеціаліст.

За формою проведення збір зразків для порівняльного дослідження є тільки негласним, без розголошення самого факту відбору зразка або мети проведення негласної дії.

Відбір зразків може здійснюватись лише в кількості, необхідній для формулювання висновків щодо закономірності чи випадковості ознак, їх варіативності. Зразки (проби) повинні бути належної якості та мати необхідні для мети дослідження ознаки об'єкта, від якого вони отримані. В окремих випадках з метою об'єктивності дослідження умови отримання відібраних зразків повинні відповідати умовам утворення досліджуваного об'єкта, а збір зразків здійснюється аналогічними знаряддями та засобами.

За результатами проведення цієї НС(Р)Д складається протокол, в якому вказується кількість та опис певної речовини (рідини, матеріалу), взятої у якості зразку, умови, в яких відбувався збір зразка, застосовувані технічні засоби та їх характеристики тощо. До протоколу можуть додаватися предмети, документи, звуко- та відеозаписи, а також інші технічні носії інформації.

Контроль за вчиненням злочину – це НС(Р)Д, сутність якої полягає у перевірці, що здійснюється за рішенням прокурора у формах контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину, та у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Він не проводиться, якщо внаслідок таких дій неможливо повністю запобігти: посяганням на життя або заподіянням особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень; поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей; втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини; екологічній або техногенній катастрофі.

Прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину зобов'язаний: 1) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час НС(Р)Д провокування особи на вчинення злочину; 2) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів. Якщо при проведенні контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами КПК.

Встановлюючи контроль за злочинними діями окремої особи (осіб), орган досудового розслідування має на меті розкриття всіх можливих спілників, місць зберігання об'єктів матеріального світу, що виступали предметом або знаряддям злочину, встановлення свідків, виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, і, як наслідок, їх усунення.

За своєю сутністю всі форми контролю за вчиненням злочину (окрім контрольованої закупки) – це операції, оскільки є комплексом негласних заходів, об'єднаних єдиною метою і планом. Саме тому підготовчий етап її проведення має певну специфіку, передусім пов'язану з необхідністю передбачення у плані: мети, завдання, сил та засобів негласної дії; заходів із забезпечення конспірації та безпеки учасників; грошового і матеріально-технічного забезпечення; дій щодо документування злочинної діяльності (аудіо-, відеоконтроль особи; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж чи з електронних інформаційних систем; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; аудіо-, відеоконтроль місця; спостереження за особою річчю або місцем); форм взаємодії з оперативними підрозділами, що спеціалізуються на кваліфікованому проведенні зазначених дій. Планом передбачається формування штабу та груп прикриття, спостереження та затримання із кола працівників оперативного підрозділу.

Під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, як би слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

Про результати контролю за вчиненням злочину складається протокол, до якого додаються речі і документи, отримані під час проведення цієї НС(Р)Д. Якщо розглядувана дія закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи.

Контрольована поставка – форма контролю за вчиненням злочину, сутність якої полягає в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її території) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена КК України.

Приводом для контрольованої поставки є отримана та перевірена в установленому законом порядку інформація щодо підготовки чи здійснення незаконного переміщення товарів, предметів та речовин.

Завдання контрольованої поставки: визначення та знешкодження каналів постачання товарів, предметів і речовин; встановлення всього протиправного механізму та ланцюга їх переміщення, відправників та одержувачів предметів постачання; виявлення та вилучення предметів поставки або заміни їх частково чи повністю легальним вантажем; вилучення коштів, що були предметом злочинної діяльності; визначення пунктів зберігання, виготовлення, переробки, упакування та збуту товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених для обігу.

Предметами контрольованої поставки можуть бути: 1) предмети і речовини, вільний обіг і реалізація яких обмежені або заборонені; 2) предмети, товари та речовини, щодо обігу або реалізації яких встановлені певні державні вимоги (наявність ліцензії, контрольних марок, кодів тощо).

Окрім слідчого та штатних гласних працівників уповноважених оперативних підрозділів, які організовують проведення НС(Р)Д, у її здійсненні можуть брати участь працівники оперативно-технічних підрозділів, підрозділів, що спеціалізуються на кваліфікованому візуальному спостереженні, а також негласні (штатні та позаштатні) працівники оперативних підрозділів й особи, які спеціально залучаються до проведення цієї негласної дії.

Контрольовані поставки можна *класифікувати* за декількома підставами: 1) *за способом переміщення предмета поставки*: вантажними перевезеннями (на залізничному, морському, річковому, автомобільному, авіаційному транспорті, зокрема у схованках); у поштових відправленнях (листи, бандеролі, посылки); у багажі і вантажі, що переміщуються кур'єрами, у т.ч. під виглядом інших предметів або товарів або з використанням природних порожнин тіла людини; 2) *за напрямками постачання*: зовнішні, внутрішні, транзитні; 3) *залежно від тактики контролю постачання, коли*: предмет не вилучається до закінчення НС(Р)Д; здійснюється повне або часткове вилучення предмету з підміною на муляж тощо.

На робочому етапі під час виявлення забороненого вантажу складається акт його догляду, у якому окрім його характеристик (кількості, індивідуальних ознак, ваги тощо), зокрема, зазначається про обрану тактику контролю постачання, а також про вилучення зразків для здійснення лабораторних досліджень.

Існують особливості проведення певних видів контрольованих постачань. Зокрема, зовнішні та транзитні здійснюються з обов'язковим інформуванням органів митної та прикордонної служб та за узгодженням із

правоохоронними органами іноземних країн у тісній взаємодії з їх оперативними підрозділами на рівні центральних апаратів.

По закінченню робочого етапу заходу оперативним підрозділам необхідно обрати момент затримання винних осіб з предметом посягання та таким чином, щоб уникнути можливого його знищення злочинцями.

Контрольована закупка – форма контролю за вчиненням злочину, сутність якої полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, який перебуває у вільному обігу, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила. Таким чином стає можливим перевірити дотримання продавцями законодавства, що встановлює правила торгівлі, а також викриття й документування пов'язаних із цим злочинів. Спочатку ця дія проводиться як звичайна закупка, однак після її завершення уповноважена особа, що її проводить, оголошує про дійсний характер останньої і складає відповідний протокол. До протоколу додаються предмети, придбані у ході проведення контрольованої закупки, документи, що відносяться до них, а також підтверджують саму закупку. Проведення контрольованої закупки може фіксуватися аудіо-, відеозаписом, фотографуванням, що також указується в протоколі з додаванням до нього відповідних технічних носіїв інформації.

Оперативна закупка – форма контролю за вчиненням злочину, сутність якої полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

Основним завданням оперативної закупки є фіксація факту збуту предметів, речей, речовин, обіг яких обмежений чи заборонений чинним законодавством. Це можуть бути такі *предмети закупівлі*, як: зброя, боєприпаси (крім мисливської та пневматичної зброї та боєприпасів до неї), бойова та спеціальна військова техніка, ракетно-космічні комплекси; вибухові

речовини та засоби вибуху, бойові отруйні речовини; наркотичні, психотропні, сильнодіючі отруйні лікарські засоби (за винятком отримуваних громадянами за призначенням лікаря); протиградові установки; державні еталони одиниць фізичних величин; спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації тощо.

Безпосередніми закупниками можуть виступати працівники оперативних підрозділів (гласні і негласні, штатні та позаштатні), а також інші особи, які за власною згодою залучаються до проведення НС(Р)Д.

На підготовчому етапі повинні передбачатися *планом* операції й окремі специфічні обставини: безпосередній закупник, заходи щодо забезпечення його безпеки, підтримки легенди та заходів конспірації, у т.ч. його технічні засоби і несправжні (імітаційні) засоби; спосіб введення закупника в операцію; НС(Р)Д, за допомогою яких здійснюватиметься фіксація дій покупця і збувальника (аудіо-, відеоконтроль особи чи місця тощо).

Також безпосередньо перед закупкою складається *акт огляду*, у якому зазначаються: 1) грошові купюри, призначені для оплати предмета закупки, із зазначенням їх кількості, номіналу, номерів (вказується про факт їх маркування спеціальними хімічними речовинами); 2) безпосередній закупник із фіксацією відсутності у нього предмету закупки; 3) технічні засоби, які він використовуватиме.

На робочому етапі НС(Р)Д, якщо задумом операції охоплюється документування систематичного збуту у якості злочинного промислу, може проводитися декілька оперативних закупок у одного збувальника з його затриманням після проведення останньої.

Окрім протоколу, фіксація результатів оперативної закупки здійснюється шляхом проведення експертних досліджень її предмету, допиту як свідка безпосереднього закупника, а в необхідних випадках – під легендованими установочними даними. До закупника застосовуються положення Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному

судочинстві», а також механізми звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 307 КК України.

Спеціальний слідчий експеримент – форма контролю за вчиненням злочину, сутність якої полягає в створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину.

Проведенням цієї НС(Р)Д стає можливим встановити ефективний контроль за діями підозрюваного та перевірити його дійсні наміри щодо вчинення злочину саме шляхом створення певних умов в обстановці, в якій діє винна особа, необхідних для ефективного документування. Ця обстановка, як частина матеріального середовища, окрім певної ділянки території та сукупності різних предметів, також містить поведінку учасників події, психологічні взаємовідносини і взаємодію між ними. Умовами, що вводяться до обстановки та полегшують документування злочинної діяльності підозрюваного, можуть бути предмети чи об'єкти-пастки, заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби, спеціально виготовлені речі і документи, а також здійснювані одночасно зі спеціальним слідчим експериментом такі негласні дії як аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж або з електронних інформаційних систем, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль місця, спостереження за особою річчю або місцем, використання конфіденційного співробітництва.

Спеціальний слідчий експеримент може проводитися одночасно з імітуванням обстановки злочину, та, як правило, на його завершальному етапі у разі успішного ходу документування винна особа затримується «на гарячому» під час замаху на вчинення злочину.

Правоохоронні органи мають широку позитивну практику документування шляхом затримання «на гарячому» таких видів злочинної діяльності, як вимагання, незаконне отримання вигоди, викрадення автотранспорту тощо. В умовах дії чинного кримінального процесуального законодавства ці завдання вирішуватимуться шляхом проведення спеціального слідчого експерименту.

Імітування обстановки злочину – форма контролю за вчиненням злочину, сутність якої полягає у діях слідчого, уповноваженої особи, з використанням імітаційних засобів, які створюють у оточуючих уяву про вчинення реального злочину, з метою його запобігання та викриття відомої чи невідомої особи (осіб), яка планувала чи замовляла його вчинення.

На відміну від спеціального слідчого експерименту, де в обстановці, що складається, штучно створюються лише певні умови, сутністю розглядуваної форми контролю за вчиненням злочину є повне імітування обстановки злочину, що переконує оточуючих, осіб, які готували або замовляли злочин, у нібито реальному його вчиненні та дозволяє задокументувати їх злочинну діяльність.

Імітування обстановки злочину (як і спеціальний слідчий експеримент) – це тактична операція, яка своїми змістовними елементами обов'язково повинна передбачати правдоподібну та таку, що не перевірюється, легенду, матеріально-технічне забезпечення, яке відповідає цій легенді, а також у якості способу доведення легенди до відома осіб, злочинна діяльність яких документується, власне інсценування певної події (вчинення злочину).

Правоохоронні органи шляхом імітування обстановки злочину здійснюють ефективну боротьбу з убивствами на замовлення та з іншими видами злочинної діяльності, механізм яких передбачає відповідний вид співучасті.

На завершальному етапі цієї НС(Р)Д, як правило, здійснюється затримання замовника злочину «на гарячому» під час передачі-отримання винагороди за нібито вчинений злочин.

Накладення арешту на кореспонденцію – заборона установам зв'язку та фінансовим установам вручення кореспонденції адресату без відповідної вказівки слідчого, прокурора.

Арешт на кореспонденцію накладається за дозволом слідчого судді, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування. Кореспонденцією є листи усіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передавання інформації між особами.

Ознаками, за якими здійснюється відбір кореспонденції, є: дані щодо особи, яка є одержувачем або відправником; прізвище, ім'я, по батькові; дані щодо місця проживання, роботи чи тимчасового перебування особи, яка є одержувачем або відправником.

Огляд і виїмка кореспонденції – негласне відкриття й огляд затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмка або зняття копії чи отримання зразків, нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміна речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

Огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності – за участю спеціаліста. У присутності зазначених осіб слідчий вирішує питання про відкриття і оглядає затриману кореспонденцію.

При виявленні в кореспонденції речей (у тому числі речовин), документів, що мають значення для певного досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків з відповідних відправлень. Зняття копій чи отримання зразків здійснюється з метою збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію. У разі необхідності особою, яка проводить огляд поштово-телеграфної кореспонденції, може бути прийняте рішення про нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги. Зокрема, це необхідно, коли за результатами огляду кореспонденції виявляються предмети, товари чи речовини, вільний обіг і реалізація яких обмежені, заборонені або щодо реалізації яких встановлені певні державні вимоги, що обумовлює необхідність організації та проведення контрольованої поставки.

У разі відсутності речей чи документів, які мають значення для досудового розслідування, слідчий дає вказівку про вручення оглянутої кореспонденції адресату.

Про кожен випадок проведення огляду, виїмки або затримання кореспонденції складається протокол. У протоколі обов'язково зазначається, які саме відправлення були оглянуті, що з них вилучено і що має бути доставлено адресату або тимчасово затримано, з яких відправлень знято копії чи отримано зразки.

Керівники та працівники установ зв'язку зобов'язані сприяти проведенню НС(Р)Д і не розголошувати факт її проведення чи отриману інформацію.

НС(Р)Д, що здійснюються негласними працівниками

Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації – організація слідчим і оперативним підрозділом введення негласного працівника або залучення

учасника злочинного угруповання як уповноваженої ними особи, яка відповідно до закону виконуватиме спеціальне завдання в організованій групі чи злочинній організації під легендою прикриття для отримання речей і документів, відомостей про їх структуру, способи і методи злочинної діяльності, які мають значення для розслідування злочину або злочинів, що вчиняються цими угрупованнями.

Виконання такого завдання здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора зі збереженням у таємниці достовірних відомостей про виконавця. У постанові зазначається обґрунтування меж спеціального завдання та використання спеціальних несправжніх (імітаційних) засобів.

Виконання спеціального завдання не може перевищувати шість місяців, а в разі необхідності строк його виконання продовжується слідчим за погодженням з керівником органу досудового розслідування або прокурором на строк, який не перевищує строку досудового розслідування.

Забороняється залучати до виконання цієї НС(Р)Д медичних працівників, священнослужителів, адвокатів, нотаріусів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане із розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

До конкретних завдань, що вирішуються шляхом проведення розглядуваної негласної дії, належать: встановлення дійсного характеру, структури і складу злочинного угруповання, території його функціонування; виявлення фактів і обставин готування або вчинення угрупованням та його окремими учасниками конкретних злочинів; встановлення місць збереження викраденого майна, матеріальних цінностей, здобутих злочинним шляхом; виявлення інфраструктури організованого злочинного угруповання; встановлення очевидців або свідків учинення злочинів організованим злочинним угрупованням; виявлення і фіксація слідів злочину, а також документів, предметів, речей та інших фактичних даних, що можуть бути доказами готування або вчинення злочинів; одержання інформації про наміри

учасників угруповання протидіяти кримінальному провадженню; отримання інформації про розшукуваних, які ухиляються від кримінального провадження, суду чи виконання покарання, та безвісно зниклих; виявлення корумпованих зв'язків організованого злочинного угруповання; встановлення фактичних даних про легалізацію коштів, отриманих злочинним шляхом, використання з цією метою суб'єктів підприємницької діяльності тощо.

Безпосередніми виконавцями спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації можуть бути як штатні, так і позаштатні негласні працівники оперативного підрозділу, а також самі учасники організованого злочинного угруповання, залучені оперативним підрозділом чи слідчим до конфіденційного співробітництва.

Складність цієї негласної дії обумовлює необхідність її практичної реалізації у формі операції. У міжнародній поліцейській практиці вона відома під назвою «робота під прикриттям», яка безпосередньо здійснюється оперативною групою, що працює в режимі реального часу. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Палермо, 2000) високо визначає ефективність цього заходу та прямо називає його агентурною операцією.

Рекомендації зазначеної конвенції щодо розширення практики застосування агентурних операцій реалізувалися у вітчизняному законодавстві шляхом передбачення у КПК ст. 272 та закріплення в КК у ст. 43 такої обставини, що виключає злочинність діяння, як виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Останній закон є дієвим кримінально-правовим інструментарієм, що дозволяє залучати та ефективно використовувати учасників організованих злочинних угруповань у боротьбі зі злочинністю.

Винесенню постанови про виконання спеціального завдання особами, які не є працівниками правоохоронного органу, може передувати укладення угоди про конфіденційне співробітництво між такою особою і уповноваженим

органом та відповідне нерозголошення даних. У цій угоді мають бути перелічені права й обов'язки цієї особи, зокрема, роз'яснення того, у якому випадку і за вчинення яких діянь ця особа підлягає кримінальній відповідальності.

Введення негласного працівника в злочинне середовище потребує проведення таких організаційних заходів *підготовчого етапу* операції, що передбачаються її планом: підбір і підготовка кандидата на впровадження; розроблення правдоподібної, неперевірюваної легенди та способу впровадження (залучення) негласного працівника; його оперативне прикриття (одночасним проведенням аудіо-, відеоконтролю особи; зняттям інформації з транспортних телекомунікаційних мереж чи з електронних інформаційних систем; установленням місцезнаходження радіоелектронного засобу; аудіо-, відеоконтролем місця; спостереженням за особою річчю або місцем); організація зв'язку та ефективного керівництва діяльністю негласного працівника, матеріального й технічного забезпечення НС(Р)Д; оперативно-тактичні прийоми виведення негласного працівника із злочинного угруповання після виконання завдання та способи його дій в екстремальних ситуаціях.

Впровадження негласного працівника в організоване злочинне угруповання може бути забезпечено, в тому числі, шляхом імітування обстановки злочину, проведення тактичних операцій та використання інших негласних працівників чи учасників злочинного угруповання.

Для виконання поставленого завдання негласний працівник під легендою прикриття може вступати в трудові, цивільно-правові та інші відносини.

Використання конфіденційного співробітництва. Конфіденційне співробітництво – це негласні відносини, що встановлюються оперативними підрозділами з повнолітньою дієздатною особою на засадах добровільності і конспіративності та використовуються для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження.

Безпосередньо у кримінальному провадженні слідчий, уповноважений оперативний підрозділ, який виконує доручення слідчого чи прокурора, мають право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення НС(Р)Д. Використання такої інформації здійснюється за умови гарантування безпеки та конфіденційності співробітництва особі, яка надає таку інформацію чи бере участь у проведенні НС(Р)Д.

Забороняється залучати до виконання НС(Р)Д осіб із числа медичних працівників – стосовно осіб, які є їх пацієнтами, священнослужителів – стосовно їх прихожан, адвокатів – стосовно їх клієнтів, а також нотаріусів та журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру. Недотримання цієї заборони під час проведення НС(Р)Д є підставою для визнання отриманих за їх результатами фактичних даних недопустимими доказами.

Докладно питання організації і тактики конфіденційного співробітництва осіб з оперативними підрозділами державних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності, закріплено в їх інструкціях з грифом обмеження доступу.

Оперативні підрозділи під час організації та безпосереднього проведення негласних слідчих (розшукових) дій несуть основне навантаження. Фактично без залучення сил та засобів уповноважених оперативних підродів слідчий особисто не має можливості кваліфіковано здійснити негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені главою 21 Кримінального процесуального кодексу України.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Загальні положення щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій.
2. НС(Р)Д, що здійснюються оперативно-технічними підрозділами.

3. НС(Р)Д, що здійснюються оперативними підрозділами, які спеціалізуються на кваліфікованому проведенні візуального спостереження.

4. НС(Р)Д, що здійснюються слідчим або уповноваженими оперативними підрозділами, які компетентні організовувати проведення всіх негласних дій.

5. НС(Р)Д, що здійснюються негласними працівниками.

ТЕМА 9. ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ОСОБИ З ОПЕРАТИВНИМ ПІДРОЗДІЛОМ ТА НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ

1. Правова основа конфіденційного співробітництва особи з оперативним підрозділом
2. Класифікація негласних працівників.
3. Взаємодія оперативних підрозділів з громадськістю та населенням.
4. Правовий та соціальний захист негласних працівників
5. Особливості державного захисту осіб, які конфіденційно співробітничать з оперативним підрозділом

Питання конфіденційного співробітництва осіб з оперативними підрозділами постійно знаходяться у полі зору фахівців теорії оперативно-розшукової діяльності та криміналістики²².

Виконавцем ОРД є гласний або негласний працівник оперативного підрозділу, на якого, відповідно до специфіки службової діяльності, покладено безпосереднє виконання оперативно-розшукової функції. При цьому важливо пам'ятати, що суб'єктом ОРД виступає оперативний підрозділ, якому законодавством надано відповідні права та на якого покладено певні обов'язки. У свою чергу оперативно-розшукова діяльність, як різновид спеціальної юридичної діяльності, реалізовується уповноваженими державою особами, які є безпосередніми виконавцями цієї діяльності. У світлі вищезгаданої різниці у відомчій належності суб'єктів ОРД певна специфіка

²² Зокрема див.: Некрасов В. А. Конфіденційне співробітництво : навч. посібник. 2004 р.; Використання конфіденційної допомоги громадян у боротьбі зі злочинами : монографія. 2007 р.; Агентурна робота фіскальної служби : монографія. 2015 р.; Тарасенко В. Є. Окрема теорія агентурного методу оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2011. 41 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?; Тарасенко В. Є. Тарасенко Р. В. Інститут конфіденційного співробітництва в оперативно-розшуковому праві : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка, 2009. 176 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis

притаманна й працівникам зазначених підрозділів, проте вони мають низку спільних характеристик. Необхідно відзначити, що виконавці ОРД:

- є посадовими особами оперативного підрозділу;
- штатними гласними або негласними працівниками оперативного підрозділу;
- відповідно до посадових інструкцій та функціональних обов’язків, їх робота передбачає реалізацію спеціальних форм та застосування спеціальних методів та засобів ОРД;
- в залежності від змісту інформації, з якою вони мають працювати, їм надається відповідна форма допуску до державної таємниці;
- у своїй діяльності спираються на нормативно-правові акти, що становлять правову основу діяльності правоохоронного органу та оперативного підрозділу, у штатах якого перебуває відповідна особа;
- підлягають контролю та нагляду під час виконання покладених на них обов’язків та реалізацією наданих прав.

Процедура надання права на реалізацію оперативно-розшукових функцій залежить від відомчої належності оперативного підрозділу. Штатним працівником такого підрозділу є особа, яка призначена на посаду в оперативному підрозділі відповідно до наказу уповноваженого керівника.

Не всі працівники оперативних підрозділів мають право на проведення ОРД. В штатах цих підрозділів перебувають також особи, які здійснюють функції забезпечення діяльності підрозділу (водії, працівники режимно-секретних підрозділів тощо). У свою чергу, особи, які уповноважені на здійснення оперативно-розшукової діяльності, складають заліки зі знання вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», КПК України, інших нормативно-правових актів з питань здійснення такої діяльності, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, забезпечення режиму секретності та за їх результатами отримують відповідний допуск, який оформляється висновком про допуск до оперативно-розшукової діяльності. Такі заліки приймаються комісією до складу якої входять керівник

відповідного оперативного підрозділу (територіального, міжрегіонального, відокремленого (структурного) органу), відповідальний працівник режимно-секретного органу та кадрового забезпечення. Після здачі записів безпосередній керівник готує висновок, який підписується начальником відокремленого (структурного), територіального, міжрегіонального органу (підрозділу) Національної поліції України або його уповноваженим заступником та долучається до особової справи оперативного працівника.

У ході проведення оперативно-розшукової діяльності для виконання окремих завдань можуть залучатися працівники інших підрозділів Національної поліції України, спеціалісти, представники державних, громадських організацій і окремі особи (за їх згодою).

Здійснення ОРД передбачає взаємодію з громадськістю та населенням. Їх участь у проведенні оперативно-розшукових заходів є обмеженою, що знаходить своє відображення у низці аспектів:

- залученні особи не мають права на прийняття рішень в ОРД;
- зазначені особи позбавлені права комплексного застосування сил, засобів та методів ОРД;
- такі особи залучаються до реалізації обмеженого кола завдань оперативних підрозділів;
- перед залученою особою не розкриваються в повному обсязі спеціальні форми та методи ОРД, у той же час, відповідно до ст. 27 Закону України «Про державну таємницю», порядок надання доступу до державної таємниці особам, залученим до конфіденційного співробітництва з оперативними підрозділами правоохоронних та інших спеціально уповноважених органів, які проводять оперативно-розшукову, розвідувальну або контррозвідувальну діяльність, визначається керівниками зазначених органів за погодженням зі Службою безпеки України;
- зазначені особи залучаються до виконання завдань ОРД добровільно.

До виконання завдань оперативно-розшукової діяльності залучаються дієздатні особи. За бажанням особи факт її співпраці з оперативним підрозділом може не розголошуватися (здійснюватися конфіденційно).

Оперативно-розшукова діяльність, безумовно, є важливим інструментом захисту прав та свобод людини. Проте ідеї правової держави обумовлюють право кожної людини на приватне життя, а також існування інших елементів системи гарантій прав людини, що реалізуються не лише представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, а й недержавними організаціями або приватними особами. Завдяки цьому створюється багаторівнева структура, яка не запобігає концентрації контрольних повноважень у одного суб'єкта, що, в свою чергу, є запорукою її ефективності. Саме тому законодавством встановлена заборона на залучення до виконання оперативно-розшукових завдань осіб, діяльність яких пов'язана зі збереженням професійної таємниці, а саме: адвокатів; нотаріусів; медичних працівників; священнослужителів; журналістів. У той же час вищеназвана заборона не має абсолютного характеру. Вона набуває чинності за тієї умови, якщо співробітництво з оперативним підрозділом буде пов'язане з розкриттям професійної таємниці.

Відповідно до основних напрямів діяльності оперативних підрозділів залучення осіб до оперативно-розшукових завдань здійснюється з метою:

- попередження злочинів, їх профілактики, виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів;
- виявлення та запобігання злочинам;
- встановлення даних, що мають значення у кримінальному провадженні;
- розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду та ухиляються від відбування кримінального покарання;
- розшуку осіб, зниклих безвісті;
- добування інформації щодо подій або діяльності осіб, яка становить загрозу державній, військовій, економічній або екологічній безпеці України.

Сприяння оперативним підрозділам надають не лише фізичні особи. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», органи державної влади, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності зобов'язані сприяти оперативним підрозділам у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності.

Правовий та соціальний захист надається всім громадянам України, а також іншим особам, які перебувають на її території. До загальних гарантій правового захисту необхідно віднести захист життя і здоров'я від протиправних посягань (ст. 27 Конституції України), право на охорону здоров'я та медичну допомогу (відповідно ст. 49 Конституції України) та ін. Працівники оперативних підрозділів підпадають під гарантії захисту передбачених й іншими нормативно-правовими актами, проте окремої уваги заслуговує їх захист в контексті їх спеціального правового статусу.

Кримінальним кодексом України встановлено відповідальність за опір працівникові правоохоронного органу (ст. 342), втручання в діяльність працівника правоохоронного органу (ст. 343), погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345), умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347), посягання на життя працівника правоохоронного органу (ст. 348), захоплення працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349). Необхідно відзначити, що в зазначеному кодексі є подібні за об'єктивною стороною злочини, проте, відповідно до волі законодавця, враховуючи суспільні інтереси, наявність такої додаткової ознаки, як належність потерпілого до правоохоронного органу, передбачає більш суворе покарання у санкціях вищенаведених норм кримінального права.

З іншого боку працівники оперативних підрозділів під час своєї діяльності не підлягають кримінальній відповідальності за вчинення дій, що формально посягають на суспільні відносини, котрі охороняються державою, проте зазначене «посягання» визнається законодавцем правомірним. Відповідно до загальних правил, обставинами, що виключають злочинність діяння, є: необхідна оборона (ст. 36 КК України), уявна оборона (відповідно – ст. 37), затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38), крайня необхідність

(ст. 39), фізичний або психологічний примус (ст. 40), виконання наказу або розпорядження (ст. 41), діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42).

З урахуванням специфіки діяльності оперативних підрозділів законодавцем передбачено додаткову обставину, що виключає злочинність діяння, – виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Відповідно до ст. 43 КК України, вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка виконує таке спеціальне завдання, передбачає притягнення її до кримінальної відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому, або настанням інших тяжких чи особливо тяжких наслідків. При цьому така особа не може бути засуджена до довічного позбавлення волі, а покарання у вигляді позбавлення волі не може бути призначене їй на строк, не більший, ніж половина максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за цей злочин.

Обґрунтованість запровадження такої норми викликана тим, що особа, яка виконує вищезгадане спеціальне завдання, виконуючи обов'язки із захисту державних та суспільних інтересів, перебуває у середовищі осіб, які готують або вчиняють злочини і визнають відмову від участі у вчиненні таких дій як підставу для підозри та позбавлення «винної» особи життя або заподіяння шкоди її здоров'ю чи застосування інших «покарань».

Відповідно до норм адміністративного права, визнається адміністративним правопорушенням злісне непокоря законному розпорядженню або вимоги працівника поліції (ст. 185 КупАП), військовослужбовця або працівника Державної прикордонної служби України (185-10 КупАП), публічні заклики до невиконання розпоряджень або вимог працівника поліції (відповідно – ст. 185-7).

З іншого боку працівникам оперативних підрозділів надається право на застосування (відповідно до встановлених підстав та порядку, меж застосування) заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної

зброї. Безумовно, зазначені засоби впливу застосовуються у виключних випадках й обґрунтованість відповідного рішення працівника оперативного підрозділу підлягає перевірці.

У разі виникнення загрози життю, здоров'ю та майну працівника оперативного підрозділу, а також членів його сім'ї чи близьких родичів (якщо така загроза виникла у зв'язку з виконанням професійних обов'язків) може прийматися рішення про застосування до зазначених осіб заходів безпеки відповідно до приписів Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів».

Особливостями соціального забезпечення працівників оперативних підрозділів є те, що для їх служби характерні значні фізичні, психологічні й емоційні перевантаження. Це і стресові ситуації, і реальна небезпека служби, оскільки вона часом пов'язана з фізичним і психічним опором з боку правопорушників, який нерідко переходить у відкрите зазіхання на життя і здоров'я зазначених осіб. Це і несення служби в нічний час, у вихідні і святкові дні, і в цілому – ненормований робочий час. Це і режимні вимоги до виконання службових обов'язків тощо.

Під соціальним забезпеченням працівників оперативних підрозділів розуміється діяльність держави щодо встановлення та реалізації гарантій соціально-економічних і соціально-культурних прав, що спрямована на забезпечення процесу формування та розвитку професійних якостей та задоволення матеріальних та моральних потреб відповідно до того соціально-правового статусу, який вони посідають в суспільстві.

Державному захисту підлягають наступні особи, які:

- сприяли виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінального правопорушення;
- залучалися до виконання завдань ОРД у минулому;
- виконують оперативно-розшукові завдання на постійній основі;
- виконують оперативно-розшукові завдання на короткотривалій або разовій основі.

Якщо виконання обов'язків, які виникають під час залучення до виконання оперативно-розшукових завдань, призвело до виникнення загрози

такій особі або членам її сім'ї чи близьким родичам, їх майну, то оперативний підрозділ або орган досудового розслідування, прокурор, слідчий суддя можуть застосувати заходи, передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

Зазначені особи підпадають під дію вищевказаних норм кримінального законодавства щодо обставин, що виключають злочинність діяння (ст.ст. 36-42 КК України). Також до них можуть застосовуватися й положення ст. 43 КК України в частині виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. У Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» вказується, що на осіб, які залучаються до виконання завдань ОРД, поширюються гарантії, встановлені для працівників оперативних підрозділів.

Суб'єкт оперативно-розшукової діяльності можна визначити як спеціально уповноважений орган або підрозділ що, відповідно до визначеного законодавцем функціонального призначення, реалізовує комплексні повноваження щодо застосування спеціальних сил та засобів оперативно-розшукової діяльності з пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Визначте гарантії правового та соціального захисту працівників оперативних підрозділів, а також осіб, які залучаються до виконання оперативно-розшукових завдань.

2. Вкажіть умови звільнення від відповідальності працівників оперативних підрозділів, які заподіяли шкоду правам, свободам людини, інтересам держави під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

ТЕМА 10. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ТЕОРІЇ ОПЕРАТИВНОГО ПОШУКУ. ОПЕРАТИВНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ

1. Поняття, зміст та елементи оперативно-розшукової тактики.
2. Оперативне обслуговування
3. Теорія оперативного пошуку

Оперативний пошук – це початкова організаційно-тактична форма оперативно-розшукової діяльності, сутність якої полягає у системі оперативно-розшукових заходів, які організовують і здійснюють оперативні підрозділи з метою виявлення осіб і фактів, що становлять інтерес для органів внутрішніх справ у боротьбі зі злочинністю. У різних джерелах ця форма оперативно-розшукової діяльності може мати назву «оперативно-пошукова робота»; «пошук початкових оперативно-розшукових даних»; «виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес»; «виявлення».

Поняття, зміст та елементи оперативно-розшукової тактики. Уперше термін «тактика» з'явився у військовій науці, після чого вона набула значного розвитку, оскільки її застосування зумовлено станом озброєної боротьби, що здійснюється з метою знищення супротивника та збереження своїх сил. За аналогією із військовою справою термін «тактика» тісно увійшов як до криміналістики, так і до теорії ОРД, адже саме під час здійснення останньої найбільш рельєфно відбивається ситуація боротьби, суперництва, здійснюється введення в оману сторони, що протидіє, для забезпечення власного успіху.

На сьогодні під *оперативно-розшуковою тактикою* розуміють комплексну систему наукових положень і рекомендацій з організації та методики оперативно-тактичного планування, застосування перевірених практикою тактичних прийомів здійснення оперативно-розшукових заходів (дій, операцій, комбінацій), що забезпечують в конкретних умовах оперативної обстановки успішне виявлення осіб і фактів, що становлять

оперативний інтерес, запобігання злочинам, швидке встановлення осіб, винних у вчиненні неочевидних злочинів, а також розшук злочинців, які переховуються.

Значення оперативно-розшукової тактики в умовах сьогодення визначається такими чинниками, що детерміновані феноменом злочинності: наявністю замкнутого злочинного середовища, проникнення до якого ускладнюється через глибоку конспірацію й сувору дисципліну всередині злочинних угруповань; розподілом сфер злочинної діяльності та виникненням на цій основі системи відносин, що ретельно маскується; прагненням злочинців до нав'язування норм поведінки і відносин, які стимулюють кругову поруку, збуджують і підтримують почуття страху в осіб, причетних до злочинів, і осіб, обізнаних про їх злочинну діяльність, штовхають їх на приховання істини; наявністю таких явищ, як «злочинний професіоналізм» і «злочинна кваліфікація». Зазначене зумовлює постійний пошук нових способів вчинення злочинів, маскуванню злочинних зв'язків, вивчення злочинцями тактики, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності, спонукаючи тим самим до багатьох хитрощів для контрнагляду за діями працівників оперативних підрозділів²³.

Оперативно-розшукова тактика забезпечує вирішення таких *завдань*:

- виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес та раніше не потрапляли до поля зору оперативних підрозділів;
- здійснення конфіденційного співробітництва з особами, які мають можливість надавати оперативним підрозділам значущу інформацію у сфері боротьби зі злочинністю, а також практичне здійснення такого ОРЗ як виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності

²³ До таких хитрощів можна віднести, наприклад: доручення «новачкам» вчинити кримінально каране правопорушення і спостереження за їхньою реакцією й поведінкою; дезінформацію розшифрованих негласних працівників і спостереження за наслідками – діями працівників оперативних підрозділів; протиборство зацікавлених осіб заходами оперативних підрозділів (приховання істини, ухилення від оперативного спостереження і контролю, знищення доказів); маскуванню злочинних дій під правомірні фінансово-господарські операції під час вчинення злочинів у сфері економіки; проникнення учасників організованих злочинних груп до адміністративних і правоохоронних органів.

організованої групи чи злочинної організації, з метою отримання відомостей про конкретні факти їх злочинної діяльності, зв'язки, лідерів та активних учасників, організаторів конкретних злочинів, найближчі наміри і плани;

- здійснення оперативно-розшукової профілактики на її загальному та індивідуальному рівнях; створення перешкод на шляху реалізації злочинних планів і намірів, сприяння розпаду організованих угруповань, компрометація та моральна ізоляція лідерів останніх, відрив від злочинних груп та переорієнтація осіб, які потрапили під вплив злочинців;

- оперативна розробка особи (осіб), що готують вчинення злочинів; виявлення зброї, наркотиків, предметів, цінностей і грошей, здобутих злочинним шляхом, і місць їх зберігання;

- установлення злочинців, які перебувають на нелегальному становищі, місць переховування розшукуваних осіб;

- розроблення практичних рекомендацій з найбільш доцільного здійснення окремих ОРЗ.

Наукові положення і практичні рекомендації оперативно-розшукової тактики умовно можна поділити на дві взаємопов'язані частини – загальну і спеціальну.

Загальна тактика розробляє прийоми і способи забезпечення форм ОРД: пошуку та фіксації оперативно-розшукової інформації, запобігання злочинам і їх припинення, проведення оперативної розробки, здійснення розшуку злочинців і безвісно зниклих осіб. До загальної тактики також належить розроблення типових планів проведення спеціальних операцій і порядку першочергових дій оперативних підрозділів щодо запобігання тяжким злочинам, реагування на повідомлення про їх вчинення, розшуку небезпечних злочинців.

Спеціальна тактика складається із системи рекомендацій, способів, прийомів вивчення й аналізу конкретної оперативної обстановки (ситуації), забезпечення оперативної розробки негласними працівниками, проведення оперативних комбінацій під час використання конфіденційного

співробітництва, застосування окремих ОРЗ, передусім з використанням оперативно-технічних заходів, документування та реалізації матеріалів оперативної розробки, введення оперативно-розшукової інформації до кримінального провадження.

Оперативно-розшукова тактика містить у собі такі *елементи*: оперативно-розшукова ситуація; оперативно-тактичне прогнозування, планування й моделювання; оперативна комбінація та окремі оперативно-тактичні дії.

Оперативно-розшукова ситуація – це реально існуючий на певний момент стан конкретної кримінальної події, з приводу якої здійснюється оперативно-розшуковий захід, умови, в яких вона проявляється, а також можливості оперативного підрозділу (або його працівника) вжити необхідних заходів.

Види оперативно-розшукових ситуацій:

- 1) *за часом виникнення*: а) початкова; б) проміжна; в) кінцева;
- 2) *за можливостями досягнення бажаного результату*: а) сприятлива; б) несприятлива;
- 3) *за ступенем повторюваності на практиці*: а) типова; б) специфічна;
- 4) *за характером протиборства*: а) відносно безконфліктна; б) конфліктна;
- 5) *за необхідністю втручання*: а) потребує негайного реагування; б) дає можливість продумати рішення та підготуватися до проведення ОРЗ; в) потребує ретельної, а часом і тривалої розробки рішення і підготовки до проведення оперативних заходів.

Вивчення та оцінка оперативно-розшукової ситуації – це процес логічної розумової діяльності працівника оперативного підрозділу, що полягає у збиранні, накопиченні, переробці та інтерпретації інформації про її елементи з метою вироблення рішення щодо проведення оперативно-розшукового заходу та виконання поставленого завдання.

Вивченню та оцінюванню в першу чергу підлягають такі *елементи оперативно-розшукової ситуації*:

- конкретні кримінальні події, чи загрози їх настання та інші пов'язані з ними факти;
- сили, дії (поведінка) сторони, що протидіє, у тому числі характеристики перевірюваних, розроблюваних і розшукуваних осіб;
- джерела інформації та умови її отримання, можливості надходження нових відомостей та їх раціонального використання;
- тактико-технічні характеристики оперативної техніки, можливості та ефективність ОРЗ, пріоритетний їх вибір у ситуації, що склалася.

Оперативно-розшукове прогнозування – це діяльність працівника оперативного підрозділу з передбачення подальшого розвитку оперативно-тактичної ситуації з метою вироблення правильної програми дій і прийняття вірних рішень, що забезпечать досягнення найкращих результатів під час виконання завдань ОРД.

Оперативно-тактичне планування – це діяльність, спрямована на визначення найбільш раціональної організації процесу здійснення оперативно-розшукових заходів, що забезпечує своєчасне виявлення та запобігання злочинам, швидке встановлення осіб, винних у їх вчиненні, успішний розшук злочинців, які переховуються, та безвісно зниклих осіб. Оперативно-тактичне планування дозволяє більш раціонально використовувати наявні сили оперативного підрозділу та відбувається у три *етапи*:

- 1) попередній (збір необхідної для планування інформації, її вивчення та оцінка);
- 2) основний (висунення версій, формулювання завдань, розробка конкретних заходів, визначення їх послідовності, термінів проведення та виконавців);
- 3) подальший (складання планів, схем, графіків).

Планування має відповідати низці обов'язкових *вимог*: обґрунтованості, індивідуальності, маневреності і безперервності.

Оперативно-тактичне моделювання – це діяльність працівників оперативних підрозділів, спрямована на виконання завдань ОРД і кримінального судочинства, що полягає у штучному створенні організаційно-тактичної схеми, яка відповідно до вирішуваних завдань максимально подібно відтворює замінюваний об’єкт, явище або процес, безпосередньо пов’язані з досліджуваною протиправною подією.

Видами оперативно-тактичного моделювання є *уявне або інтелектуальне* (формується у свідомості працівника оперативного підрозділу на основі отриманої інформації) та *фізичне* – створення матеріалізованих моделей, які відповідають дійсності (матеріали фото-, кінозйомки та відеозапису, візуального спостереження, застосування оптичних і радіоприладів, інших технічних засобів, створення та використання об’єктів-пасток, спеціальний слідчий експеримент та імітування обстановки злочину тощо).

Існує два основних способи вирішення окремих оперативно-тактичних завдань:

1) використанням умов, що природно склалися (незалежно від волі та зусиль працівника оперативного підрозділу);

2) оперативна комбінація (штучне створення сприятливих умов).

Основним призначенням останньої є зміна оперативної ситуації в потрібному для оперативного підрозділу напрямі. Оперативні комбінації залежно від вирішуваних завдань можуть бути спрямовані на: введення в оману розроблюваних та змушення їх повірити, що умови, які насправді штучно створені оперативним підрозділом, виникли природно; підштовхування розроблюваних до активних дій, що пришвидшують або полегшують їх викриття чи затримання²⁴; забезпечення використання

²⁴ До цієї групи належать комбінації, що здійснюються з метою підштовхнути перевірюваного: виявити себе як особу, причетну до злочину (спроба виїхати, зникнути, вплинути на свідків, написати співникам повідомлення, що викриває); вилучити із тайнику зброю, цінності, викрадене майно; залишити сліди пальців рук чи інші сліди, що дозволять встановити причетність до злочинів тощо [Докладно див.: указаний підручник. – С. 380–381].

конфіденційного співробітництва у сфері ОРД і в кримінальному провадженні, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, а також на шифрування джерел отриманої інформації; забезпечення можливості використання матеріалів документування як доказів у кримінальному провадженні; здійснення оперативно-профілактичного впливу на осіб, схильних до вчинення злочинів; розв'язання конфліктних ситуацій, нейтралізація протидії з боку розроблюваних осіб; створення умов, необхідних для проведення інших ОРЗ.

Перелічені завдання оперативних комбінацій передбачають обов'язкове існування невід'ємних її *елементів*: легенда, інсценування, матеріального підкріплення та легенди.

Легенда – відомості, які покладаються в основу комбінації та доводяться до відома протидіючих осіб, що об'єктивно зумовлює порядок провадження дій останніх у напрямі, бажаному для досягнення поставлених оперативно-тактичних завдань. Легенда повинна відповідати *вимогам*: законності; правдоподібності (відомості могли мати місце насправді); реальності (дані мають ґрунтуватися на реальних обставинах); конспіративності (особи, які протидіють, або не мають можливості перевірити легенду, або під час перевірки вона повинна підтверджуватися); відповідності змісту легенди способу її доведення до протидіючої сторони.

Інсценування – це такий спосіб доведення легенди до відома розроблюваних осіб, за яким штучно відтворюються певні події, факти чи обставини (інсценування купівлі чи продажу наркотиків, зброї, викрадених речей і цінностей, раптового захворювання або сп'яніння, вчинення кишенькової крадіжки та інших дій у присутності розроблюваних чи їх зв'язків). В оперативно-тактичному плані на сьогодні широкі можливості надає активне застосування у правоохоронній практиці такої форми контролю за вчиненням злочину, як імітування його обстановки.

Матеріальним підкріпленням легенди можуть бути: використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів

(документи прикриття на штатних або позаштатних, гласних чи негласних працівників оперативного підрозділу, на приміщення чи автотранспорт, предмети, речі, зброя, наркотичні засоби, «грошові ляльки», кредитні картки, чеки, акредитиви, золоті вироби тощо); спеціальний автотранспорт (медичної допомоги, пожежних частин, будівельних організацій); гримування учасника комбінації та застосування предметів оперативного гардеробу; використання справжніх валютних цінностей і грошових коштів.

Оперативно-розшукова тактика реалізується, в тому числі, проведенням конкретних оперативно-розшукових заходів, що в повному обсязі розглядалися нами у попередніх параграфах, а також шляхом застосування безлічі *оперативно-тактичних дій*, кінцевий перелік яких не може бути вказаний (на відміну від ОРЗ, виключний перелік яких закріплений у ст. 8 Закону «Про ОРД»).

Суб'єктами проведення оперативно-тактичних дій є штатні або позаштатні, гласні чи негласні працівники оперативних підрозділів. До їх проведення також можуть залучатися спеціалісти чи окремі громадяни.

Класифікувати оперативно-тактичні дії можна за багатьма критеріями, серед яких найважливішими можна вважати такі: за передбаченням цих дій у Законі «Про ОРД»; за метою проведення; за належністю до певних організаційно-тактичних форм ОРД.

За першим із указаних типологічних критеріїв оперативно-тактичні дії поділяються на:

1) *передбачені у ст. 8 Закону «Про ОРД» як права оперативних підрозділів*: використання добровільної допомоги громадян; проведення операцій із захоплення злочинців; відвідування жилих та інших приміщень за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин злочину, що готується, а також збирання відомостей про протиправну діяльність осіб, щодо яких провадиться перевірка; негласне виявлення та фіксація слідів тяжкого чи особливо тяжкого злочину, документів та інших предметів, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину; отримання

від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформації про злочини, що готуються або вчинені; використання за згодою адміністрації службових приміщень, транспортних засобів та іншого майна підприємств, установ, організацій, а так само за згодою осіб – житла, інших приміщень, транспортних засобів і майна, які їм належать; застосовування автоматизованих інформаційних систем; проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю; ознайомлення, вивчення та виготовлення копій з документів і даних, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій²⁵; витребування документів і даних, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів;

2) законодавчо не передбачені: зашифрований аналіз різних документів з метою збирання інформації про конкретних осіб та їх діяльність, а також про факти, що становлять оперативний інтерес; негласне або зашифроване відвідування працівниками оперативних підрозділів конкретних місць концентрації криміногенних контингентів; конспіративна зустріч з негласним працівником для отримання інформації та надання йому завдання; перевірка особи, яка розглядається оперативним працівником як кандидат на залучення до конфіденційного співробітництва тощо.

За метою проведення оперативно-тактичні дії можна розподілити на:

1) такі, що маскують: зміна працівниками оперативних підрозділів зовнішнього вигляду; за шифрування мети спілкування та особистості негласних працівників; швидка заміна державних номерних знаків на службових автомобілях без ознак зовнішньої належності під час спостереження за особою, річчю або місцем; імітування торгівельної точки або ремонтних робіт з метою розташування посту спостереження; дії, які дезінформують протидіючу сторону тощо;

²⁵ В порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України.

2) компенсаційні – такі, що спрямовані на поповнення обмежених можливостей оперативного підрозділу (його працівника) в оперативно-тактичній ситуації, яка склалася: імітування злочинної діяльності негласним працівником; включення до оперативно-тактичної ситуації нових учасників або технічних засобів; здійснення дій, що відволікають перевіюваних чи розроблюваних, примушують відмовитися від злочинних планів; подання заздалегідь обумовлених сигналів про допомогу; інсценування «скандалу», «хуліганських дій», «припадку хвороби», «перевірки документів правоохоронцями» тощо.

Окремі оперативно-тактичні дії найбільш активно застосовуються у таких організаційно-тактичних формах ОРД, як оперативні пошук, профілактика чи розробка.

Оперативне обслуговування.

Сутність, зміст і завдання діяльності оперативних підрозділів по оперативному обслуговуванню окремих об'єктів і напрямів роботи. Діяльність по оперативному обслуговуванню є своєрідною інформаційною базою для виявлення та розкриття злочинів. Дійсно ОРД носить випереджальний, наступальний характер, обмежена певним часом, має особливий, переважно негласний, інструментарій боротьби зі злочинністю. Виходячи з цього завжди виникає потреба заздалегідь формувати основу для вирішення майбутніх завдань і цьому сприяє розвиток такого напрямку діяльності оперативних підрозділів як «оперативне обслуговування». Сутність «оперативного обслуговування» полягає у «організації надходження інформації про стан оперативної обстановки, із метою боротьби зі злочинністю». У цьому зв'язку вона обмежується визначеними рамками і полягає у: вивченні об'єкта; визначенні необхідних джерел інформації про стан оперативної обстановки; організації функціонування зазначених джерел; накопиченні, систематизації й аналізі інформації. Подальша діяльність оперативного працівника по використанню інформації (для пошукової роботи, запобігання і розкриття злочинів) хоча і переслідує кінцеву мету – боротьбу зі

злочинністю, але виходить за межі змісту власне поняття «оперативне обслуговування».

Зміст оперативного обслуговування умовно можна розділити на ряд взаємопов'язаних елементів:

- рівень оперативного обслуговування;
- види (принципи) оперативного обслуговування;
- початковий аналіз стану оперативної обстановки;
- режим оперативного обслуговування;
- розставлення негласних працівників;
- організація функціонування джерел гласної інформації (взаємодія з різноманітними суб'єктами, які володіють інформацією, що становить інтерес);
- документальне оформлення результатів діяльності по оперативному обслуговуванню.

Розглядаючи зазначені елементи слід зазначити, що рівнем оперативного обслуговування визначається який саме підрозділ, відповідно до свого ієрархічного положення, буде обслуговувати той або інший об'єкт. В даний час нормативно цей порядок не регламентований.

Визначає рівень оперативного обслуговування начальник підрозділу Національної поліції України, відповідно до переліку об'єктів, розташованих у районі дислокації органу. У своїй діяльності оперативні підрозділи, в залежності від чинників, що склалися, використовують різноманітні види (їх також називають принципами) оперативного обслуговування, із яких можна виділити такі:

1. *Об'єктово-галузевий* – закріплює за працівником оперативного підрозділу об'єкти по одній галузі (наприклад: всі об'єкти промисловості; транспорту; торгівлі; медицини; бюджетні організації і т. д.).
2. *Лінійно-об'єктовий* – передбачає оперативне обслуговування об'єктів і інших місць, де можуть вчинятися злочини певного виду.

3. *Зональний (територіальний)* – принцип обумовлений практикою, для оперативного обслуговування об'єктів, переважно у сільській місцевості, де підрозділи малочисельні. Він має на меті закріплення працівників за об'єктами, що розташовані на визначеній території, на якій він повинен вести боротьбу з усіма злочинами.

4. *Міжгалузевий* – його сутність полягає в тому, що об'єкти господарювання, які пов'язані єдиним технологічним ланцюгом обслуговуються одним (групою) працівників оперативних підрозділів (наприклад: сфери обігу горілчаних виробів --> заготівлі сировини --> транспортування --> виготовлення (переробки) --> збереження --> транспортування готової продукції --> реалізації).

5. *Наскрізне оперативне обслуговування* – принцип більш типовий для управлінської ланки підрозділів. Його сутність полягає в тому, що оперативний працівник обслуговує об'єкти різних рівнів (наприклад: будівельні корпорації --> будівельне (будівельно-монтажне) управління --> будівельний об'єкт).

Організація одержання інформації про стан оперативної обстановки.
До основних завдань організації оперативного обслуговування слід віднести: розробку оптимальної структури галузевого оперативного підрозділу до умов конкретного регіону; чітке визначення функціональних завдань та обов'язків оперативних підрозділів та співробітників; організаційно-штатне забезпечення оперативного обслуговування; організація взаємодії при здійсненні оперативного обслуговування з іншими зацікавленими оперативними апаратами та підрозділами; планування заходів з оперативного обслуговування.

Рішення оперативно-службових завдань по оперативному обслуговуванню об'єктів, виявленню, запобіганню і розкриттю злочинів оперативні працівники починають із збору, аналізу й оцінки різноманітних зведень соціального, економічного, криміногенного й ін. характеру, що можуть бути використані як вихідні. Сукупність цих зведень у теорії та практиці одержала назву оперативна обстановка.

Оперативна обстановка – це сукупність умов, які склалися у певному регіоні, території, об’єкті, які впливають на процес боротьби зі злочинністю і на визначення сил, засобів, форм і методів цієї боротьби. Елементами оперативної обстановки є:

- загальна характеристика регіону, території (соціально-економічна, історико-географічна, кримінологічна й ін.) та нормативне регулювання господарських відносин і діяльності правоохоронних органів;
- відомості про суб’єктів господарювання (фінансово-господарська діяльність, майнове положення, кримінальні і корумповані зв’язки і т.д.);
- характеристика діяльності оперативного підрозділу (сили, засоби, форми і методи боротьби з господарськими чи посадовими злочинами, досягнуті результати, планові показники і т.д.)

1. Загальна характеристика регіону, території: соціально-політичні, географічні і культурно-історичні особливості регіону: особливості географічного місця розташування території (близькість державного кордону, наявність річкових і морських портів і т.д.), місцеві органи влади, характеристика населення, його міграція, етнічні особливості, історичні особливості розвитку регіону; структура економіки регіону: об’єкти базових галузей економіки, стан і динаміка розвитку ринку товарів і послуг, основні споживачі продукції в регіоні, підприємства-монополісти і розміщення сил у конкурентній боротьбі; криміногенна характеристика і діяльність правоохоронних органів в боротьбі зі злочинами: рівень загальнокримінальної злочинності в регіоні, наявність і спеціалізація організованих злочинних угруповань, рівень корумпованості працівників державних, контролюючих, ревізійних, фінансових і правоохоронних органів; нормативна база, що регулює сферу господарських відносин: види загальнодержавних та місцевих бюджетних програм, порядок їхньої реалізації, нормативні акти щодо регулювання діяльності підрозділів та інших правоохоронних, контролюючих та фінансових органів.

2. *Відомості про суб'єктів господарювання*: дані про реєстрацію суб'єктів господарювання (містяться в комп'ютерних базах даних міських (районних) рад виконкомів (надається за письмовим запитом органу внутрішніх справ).

3. *Відомості про діяльність по боротьбі зі злочинністю*: наявні в розпорядженні сили й засоби, матеріально-технічна оснащеність; закріплення працівників за об'єктами та напрямками роботи, розміщення негласних працівників, наявні оперативні підходи; методики виявлення, запобігання і розслідування злочинів, застосовувані тактичні прийоми; планові показники і результати роботи підрозділу.

У процесі аналізу оперативної обстановки працівник оперативного підрозділу визначає на об'єкті ділянки, найбільш уражені криміногенним чинникам, що потребують підвищеної уваги або більш високої інтенсивності спостереження, це досягається шляхом створення на території, об'єктах (у галузях) економіки оперативних позицій. Створення оперативних позицій – це система науково обґрунтованих організаційно-тактичних заходів, реалізація яких забезпечує не лише оперативно-розшукову обізнаність про криміногенну обстановку на території, підприємствах, в установах і організаціях та стеження за ними, а й своєчасне, кваліфіковане розпізнання прихованих криміногенних чинників і тенденцій, які потребують негайного профілактичного впливу на них. Оперативні позиції мають відповідати таким вимогам:

- мати стійкий характер, що максимально унеможливорює плинність негласних працівників;
- забезпечувати своєчасне запобігання злочинам, їх виявлення і розкриття;
- розподіляти джерела оперативної інформації за особливостями виробничої діяльності, технологічних процесів і господарських зв'язків об'єктів (галузей) економіки, що обслуговуються, інтересами максимального використання їх розвідувально-пошукових можливостей;

- мати «ущільнені» оперативні позиції, які забезпечать вивчення обстановки на найкриміногенніших об'єктах;
- забезпечувати безперервне надходження оперативної інформації, яка глибоко і всебічно висвітлює стан справ на об'єкті, що обслуговується;
- за можливості мати ефективні засоби і методи руйнування криміногенних ситуацій, використання яких не зашкодить інтересам оперативно-розшукової діяльності.

Надійна система стеження повинна бути простою і здатною надавати інформацію про стан законності на об'єкті в будь-який час, коли в цьому виникне потреба

Для визначення критеріїв інтенсивності спостереження використовується термін – *режим оперативного обслуговування*. У практиці використовується три режими оперативного обслуговування:

1. *Посилений* – установлюється на об'єктах (ділянках), де стан оперативної обстановки визначається як неблагополучний (тобто мають місце різноманітного роду порушення, зловживання, злочини й ін.) що дозволяє припустити, що на об'єкті вчинюються або можуть вчинятися злочини. Сутність посиленого режиму полягає в тому, що на об'єкті (ділянці) повинні обов'язково бути негласні працівники й основний обсяг інформації про стан оперативної обстановки повинна надходити саме від них.

2. *Нормальний* режим обслуговування – встановлюється на об'єкті (ділянці), де хоча і виявлені визначені факти відхилень від нормального функціонування об'єкту, але результати аналізу не дають підстави думати, що тут вчинюються злочини. Сутність нормального режиму обслуговування полягає в тому, що надходження інформації про стан оперативної обстановки організується в основному з гласних джерел і лише у необхідних випадках для цього залучаються негласні працівники.

3. *Полегшений* режим обслуговування – встановлюється на об'єктах (ділянках), де результати аналізу стану оперативної обстановки не викликають побоювань у плані порушення інтересів держави і окремих громадян.

Сутність полегшеного режиму обслуговування полягає в одержанні інформації тільки з гласних джерел, дуже рідко залучаючи при цьому оперативні можливості.

Джерелами одержання інформації про оперативну обстановку можуть бути:

Опитування різноманітних категорій осіб, яке здійснюється у письмовій (анкетування) чи усній (інтерв'ювання) формах. Результати опитування щиро визначаються технологією і тактикою його проведення і залежать від того наскільки опитувані поінформовані про явища і факти, які становлять інтерес для оперативного працівника.

Спостереження – метод обґрунтований на безпосередньому сприйнятті оперативним працівником явищ і фактів на об'єкті (території) обслуговування. У залежності від тактики здійснення, спостереження може бути гласним і негласним. Виходячи з поставлених завдань, воно здійснюється за поведінням різноманітних категорій осіб, господарською, виробничою діяльністю і т.д. Спостереження застосовується як для одержання нової інформації, так і для повторного огляду (підтвердження) уже наявних зведень.

Вивчення різноманітних документів. У практиці діяльності оперативних підрозділів, зокрема підрозділів захисту економіки, зазначений метод є одним із найбільше часто застосовуваних, оскільки економічна діяльність, як об'єкт дослідження відбивається у різноманітних документах, причому не тільки управлінських, технологічних, бухгалтерських, але й у тих, що складаються різноманітними контролюючими органами.

До більш складних методів одержання інформації про стан оперативної обстановки варто віднести *експеримент* і *експертні оцінки*. Експеримент припускає створення визначених ситуацій (наприклад, упровадження на об'єктах обслуговування пропозицій оперативних підрозділів по усуненню криміногенних умов). Для одержання інформації про стан оперативної обстановки можуть використовуватися й інші соціологічні, а також статистичні методи.

Тактика одержання інформації про стан оперативної обстановки визначається за допомогою:

усних і письмових запитів. Письмові запити оформляються до керівників відповідних організацій, підприємств, установ, відомств і служб від імені начальника органу і повинні містити конкретний (реальної здійснений) перелік необхідних зведень, їхній обсяг, періодичність і характер надання. Слід зазначити, що перелік зведень, що необхідно одержати, визначається в залежності від компетенції запитуваного органу;

відповіді на офіційні запити в державні органи, підприємства та організації;

безпосереднього вивчення оперативним працівником документів-носіїв інформації: дані, які отримані за допомогою технічних засобів, засоби масової інформації, скарги та заяви громадян, відомості, які містяться в інших правоохоронних органах;

використання оперативним працівником інформаційно-довідкових систем як правоохоронних органів, так і інших відомств.

Теорія оперативного пошуку

Оперативний пошук – це організаційно-тактична форма ОРД, сутність якої полягає у виявленні осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес для органів внутрішніх справ.

Сьогодні оперативний пошук є однією з основних форм діяльності оперативних підрозділів. Означене впливає з положень Закону «Про ОРД», у ст. 1 якого *пошук* і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб чи груп, відповідальність за яку передбачена кримінальним законодавством, визначено як основне завдання ОРД.

До *ознак*, що відрізняють оперативний пошук від інших форм ОРД, належать: 1) його здійснення, в першу чергу, поза зв'язком з вже відомими органам внутрішніх справ кримінальними чи криміногенними фактами й особами; 2) організація пошуку в місцях найбільш вірогідного виявлення ознак і об'єктів, що встановлюються; 3) систематичність здійснення пошуку.

Таким чином, *сутність* оперативного пошуку полягає в тому, що він є різновидом ініціативної активної розвідувальної²⁶ діяльності оперативних підрозділів, яка здійснюється не тільки у зв'язку з вчиненням злочином, а й незалежно від кримінальної події.

Оперативний пошук як перша із організаційно-тактичних форм ОРД забезпечує вирішення таких *основних завдань*: виявлення злочинних намірів окремих осіб та їх груп, своєчасне застосування засобів профілактичного впливу; отримання інформації про злочини, що готуються, вжиття заходів щодо запобігання їм; встановлення даних про вчинені злочини та вжиття заходів щодо викриття винних; виявлення і вилучення викраденого майна; отримання інформації, необхідної для аналізу й оцінки оперативної обстановки на території обслуговування та оптимальної розстановки сил для активізації боротьби зі злочинністю.

Виділяють такі основні *категорії об'єктів оперативного пошуку*: особи, які становлять оперативний інтерес; факти готування або вчинення злочину; обставини, що сприяли його вчиненню; інші події, які становлять оперативний інтерес; викрадене майно; знаряддя злочину; інші предмети, що мають пошукове значення або заборонені до зберігання, носіння чи використання.

Особи як об'єкт оперативного пошуку – це співучасники злочинної діяльності (організатори, виконавці, навідники, скупники викраденого тощо), а також громадяни, які володіють інформацією про протиправну діяльність (потерпілі, очевидці, свідки, кандидати на залучення до конфіденційного співробітництва).

Предметами пошуку є такі із них, що можуть бути речовими доказами в кримінальному провадженні (заборонені до обігу речі, фальшиві гроші, підроблені документи, викрадені цінності, знаряддя та сліди готування або

²⁶ **Розвідка** (у військовому розумінні, звідки ОРД запозичила термінологію тактики) – сукупність заходів з метою збирання даних про дійсного чи вірогідного супротивника, місцевість тощо, необхідних для оцінки обстановки й прийняття рішення.

вчинення злочину тощо), або містити відомості, що мають значення для виконання покладених на оперативні підрозділи завдань (таємне листування засуджених і заарештованих, їх фотографії, відеоматеріали тощо).

До *подій*, що становлять оперативний інтерес, належать явища, обставини, які існували в реальному житті та мають значення для ОРД, але інформація про них до оперативних підрозділів не надходила. Це відомості про появу на території обслуговування розшукуваного злочинця, зустрічі криміногенних елементів, злочинні «розборки», формування організованих злочинних угруповань, створення умов для полегшення й маскування злочинної діяльності тощо.

Факти, що становлять оперативний інтерес, це події, процеси та явища, пов'язані з підготовкою злочину, замахом на нього й безпосереднім вчиненням. Це, здебільшого, конкретні дії людей, що так чи інакше відбивають наявність протиправного діяння на всіх стадіях його реалізації, – їх висловлення, безпосередні дії з підготовки, вчинення злочину або приховання його слідів; обставини, що є причинами злочинів або умовами, які сприяють їх вчиненню. Вони мають як суб'єктивний (стосовно особи правопорушника), так і об'єктивний характер (різні події і процеси реальної дійсності).

Виділяють такі *напрями оперативного пошуку*: серед населення; в місцях концентрації осіб, які становлять оперативний інтерес, збуту викраденого майна; в криміногенних групах; серед осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності чи відбувають кримінальне покарання.

Серед населення, що проживає і працює на території обслуговування: раніше судимі особи й ті, які ведуть антигромадський спосіб життя, мають зв'язки серед кримінального елементу. При цьому особлива увага приділяється гуртожиткам, «спальним» мікрорайонам міст, місцям, де тимчасово зосереджується значна кількість осіб, які працюють на будівництві та інших тимчасових роботах.

У місцях концентрації осіб, які становлять оперативний інтерес:

– *масового відпочинку*: парки, сквери, дискотеки, міські пляжі, зони заміського відпочинку, де вчинюється значна кількість корисливих та насильницьких злочинів, із хуліганських спонукань, розповсюджуються наркотики;

– *громадського харчування й торгівлі спиртними напоями*, де постійно фіксується концентрація осіб, які зловживають спиртними напоями, непрацюючих та інших громадян, що ведуть антигромадський спосіб життя, спостерігаються факти збуту викраденого майна;

– *концентрації пасажирів залізничного, повітряного, водного і автомобільного транспорту*, де велика кількість людей, постійний їх рух та психологічний стан створює сприятливі умови для вчинення майнових злочинів, а цілодобове функціонування більшості таких об'єктів дозволяє особам, які становлять оперативний інтерес, користуватися комунальними послугами і влаштовуватися на ніч;

– *найбільш уражених злочинністю, а також збуту викраденого майна*: ринки, комерційні магазини, торгівельні намети тощо.

У криміногенних групах:

– *наркоманів й алкоголіків*, оскільки вони причетні до незаконного придбання і збуту наркотичних засобів, вчинення майнових злочинів;

– *осіб, які не мають постійного місця мешкання, не працюють* (передусім у спецприймальниках для бродяг);

– *незаконних емігрантів*.

Серед осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності чи відбувають кримінальне покарання (в ізоляторах тимчасового тримання затриманих, у слідчих ізоляторах, в установах пенітенціарної системи). Здійснюється перевірка зазначених осіб на причетність до вчинення нерозкритих злочинів, виявлення стійких каналів збуту викраденого, наркотичних засобів тощо. Така робота дозволяє встановлювати й інших громадян, які становлять оперативний інтерес, обставини, що сприяють вчиненню злочинів, і низку інших фактів.

Суб'єктами оперативного пошуку є штатні та позаштатні, гласні та негласні працівники оперативних підрозділів, працівники інших (неоперативних) підрозділів органів внутрішніх справ, а також представники громадськості.

Здійснюючи оперативний пошук працівники оперативних підрозділів не мають можливості використовувати весь оперативно-розшуковий арсенал. Проводяться лише ті *заходи*, які відповідно до чинного законодавства можна проводити поза межами ОРС: опитування, оперативний огляд, особистий пошук, зняття інформації з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується їх власником, володільцем або утримувачем.

Також активно застосовується комплекс *тактичних дій*, які визначені Законом «Про ОРД» як права оперативних підрозділів: використання добровільної допомоги громадян; проведення операцій із захоплення злочинців; відвідування жилих та інших приміщень за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин злочину, що готується, а також збирання відомостей про протиправну діяльність осіб, щодо яких провадиться перевірка; негласне виявлення та фіксація слідів тяжкого чи особливо тяжкого злочину, документів та інших предметів, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину; отримання від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформації про злочини, що готуються або вчинені; використання за згодою адміністрації службових приміщень, транспортних засобів та іншого майна підприємств, установ, організацій, а так само за згодою осіб – житла, інших приміщень, транспортних засобів і майна, які їм належать; застосовування автоматизованих інформаційних систем; проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю; ознайомлення, вивчення та виготовлення копій з документів і даних, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій; витребування документів і даних, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб

життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів.

Безпосередньо для оперативного пошуку характерними є такі *тактичні дії*: негласне перебування оперативно-пошукових груп у місцях очікуваної чи вірогідної появи осіб, які становлять оперативний інтерес; обстеження території та вивчення обслуговуваних оперативним підрозділом ліній роботи з метою виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес; орієнтування негласних працівників на оперативний пошук; встановлення гласними та негласними працівниками оперативних підрозділів мовного контакту з особами, які становлять оперативний інтерес, не розкриваючи перед ними своєї відомчої належності тощо.

Пошукова діяльність оперативного підрозділу організовується на основі аналізу оперативної обстановки, що має на меті встановлення місць і об'єктів найбільш вірогідного виявлення осіб і фактів, які становлять оперативний інтерес. Ці заходи складають єдиний пошуковий комплекс на всій території обслуговування органу внутрішніх справ, сигнальну систему, яка діє постійно й незалежно від конкретного злочину або особи, але своєчасно надає сигнал про вчинення злочину або появу об'єктів зацікавленості.

Більшість такої інформації отримується саме від негласних працівників. Тому в системі оперативного пошуку особливе місце належить такому інструментарію ОРД як використання конфіденційного співробітництва. Активно використовуються заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби.

До пошуку початкових даних про осіб і факти відповідно до своєї компетенції залучається всі оперативні підрозділи органів внутрішніх справ.

За лінією роботи карного розшуку особи, що становлять оперативний інтерес, виявляються із такого кола об'єктів зацікавленості: звільнені з місць відбування покарання та такі, що мають наміри продовження злочинної

діяльності; перебувають під адміністративним наглядом²⁷ органів внутрішніх справ та є кримінально активними; засуджені до обмеження або позбавлення волі з відстрочкою виконання вироку; засуджені до мір покарання, не пов'язаних з обмеженням чи позбавленням волі, що не стали на шлях виправлення; ведуть паразитичний спосіб життя; взяті на облік у психіатричних установах у зв'язку з їх агресивною поведінкою; наркоманів та інших осіб, щодо яких наявна інформація про кримінальну спрямованість їх способу життя.

По лінії роботи підрозділів Бюро економічної безпеки особи, які становлять оперативний інтерес, виявляються з кола таких об'єктів зацікавленості: тих, які за своїм службовим становищем мають доступ до обліку, збереження і розпорядження товарно-матеріальними цінностями; раніше судимих за викрадення, посадові й господарські злочини; які вчиняли розтрата або припускалися нестач товарно-матеріальних цінностей; маскували допущені ними порушення правил обліку, збереження і реалізації матеріальних засобів, що перебувають у їх розпорядженні; раніше судимих за хабарництво, зловживання службовим становищем, підроблення грошей, цінних паперів та інших документів, посадові й господарські злочини, викрадення; кримінальні провадження відносно яких припинені у зв'язку з амністією; тих, які притягувалися до адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузях фінансів і підприємницької діяльності, стандартизації, якості продукції, метрології та сертифікації, адміністративні корупційні правопорушення; мають значні доходи, що не відповідають офіційним заробіткам.

Ефективному пошуку на цих напрямках сприяє впровадження спеціалізації в діяльності оперативних підрозділів. Наприклад, за лінією

²⁷ Відповідно до закону : Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі : закон України від 1 грудня 1994 року № 264/94-ВР: за станом на 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>

роботи карного розшуку – спеціалізації по боротьбі з кишеньковими крадіжками, крадіжками з квартир тощо уможливають постійне надходження до оперативних підрозділів інформації про осіб, які займаються цими видами злочинної діяльності. Створення оперативних груп особистого пошуку за вказаними спеціалізаціями сприяє підвищенню результативності оперативної роботи в місцях концентрації криміногенного елементу, збуту викраденого майна.

В основі процесу пошуку лежить *оперативне розпізнавання*²⁸ – це процес безпосереднього виявлення осіб, предметів і явищ, що становлять оперативний інтерес, на основі визначення їх групової належності або тотожності за відомими властивостями та ознаками.

Залежно від пошукових властивостей *ознаки, за якими здійснюється оперативне розпізнавання*, можна умовно поділити на дві групи:

1) ті, що дозволяють установити *групову належність об'єкта розпізнавання*. В основі такого розпізнавання лежать загальні ознаки поведінки, найбільш характерні для осіб, що становлять оперативний інтерес, а також ознаки, загальні для групи злочинців (наприклад, кишенькові злодії, які готуються до вчинення крадіжки);

2) ті, за якими встановлюється *тотожність (індивідуальні ознаки)*, коли йдеться про ознаки, властиві конкретній особі або предмету (розпізнання конкретного розшукуваного злочинця).

Пошук та розпізнання осіб, які вчинили злочин, здійснюється за такими ознаками: 1) за прикметами зовнішності; 2) за слідами та предметами, залишеними на місці події; 3) за слідами на одязі й тілі злочинців; 4) за способом і засобами вчинення злочину; 5) за ознаками викраденого майна.

Пошук та розпізнання осіб, які готуються до вчинення злочину може здійснюватися за ознаками: 1) її поведінки (навмисно створювана

²⁸ Докладно щодо оперативного розпізнавання див: Некрасов В. А. Оперативне розпізнавання : монографія / Некрасов В. А., Мацюк В. Я., Філіпенко Н. Є., Родилук Л. В. Кіхв : КНТ, 2007. 216 с.

кишеньковими злодіями штовханина тощо); 2) зовнішності (схожість особистісних ознак з прикметами осіб, причетних до протиправної діяльності); 3) за слідами на тілі чи одязі особи, наявність яких дозволяє припустити, що вчинюється злочин або його вчинено в минулому.

Свої особливості має розпізнавання під час пошуку викраденого майна. Знаючи його характерні ознаки, працівники оперативних підрозділів мають можливість розпізнати його серед інших речей, у тому числі оцінюючи поведінку «продавця» (його настороженість або спроби здійснити угоду потай від оточуючих).

Оперативний пошук як активна розвідувальна діяльність оперативних підрозділів, окрім безпосередньо отримання значущої інформації, також має на меті й *фіксацію цих початкових даних*, під якою необхідно розуміти регламентований Законом «Про ОРД» та нормативними актами процес їх збереження на матеріальних носіях та встановлення достовірності, що в сукупності дозволяє прийняти правильне рішення про використання такої інформації у боротьбі зі злочинністю.

Активність і результативність перевірки початкових даних досягається завдяки дотримання таких вимог *законності, повноти, об'єктивності та забезпечення конспірації*.

Повнота перевірки означає виявлення фактів та обставин в обсязі та якості, які дозволяють зробити обґрунтований висновок про участь осіб, які перевіряються, у підготовці до вчинення злочинів.

Об'єктивність – це безпристрасне, неупереджене ставлення як до пошуку, так і до самих фактів і обставин, які за відсутності кон'юнктурних міркувань повинні наближатися до відображення реальної дійсності.

Інформація, отримана під час оперативного пошуку безпосередньо працівником оперативного підрозділу, оформлюється *рапортом, довідкою, поясненням чи заявою*.

В оперативно-розшуковій тактиці центральне місце займає така організаційно-тактична форма ОРД, як оперативний пошук, з якої власне і розпочинається процес виявлення злочинної діяльності. Водночас, його практична реалізація неможлива без налагодження ефективної системи оперативного обслуговування оперативними підрозділами територій, об'єктів чи ліній роботи.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЯ

1. Поняття, зміст та елементи оперативно-розшукової тактики.
2. Оперативне обслуговування
3. Теорія оперативного пошуку

ТЕМА 11. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТЕОРІЇ ОПЕРАТИВНОЇ РОЗРОБКИ ТА НЕГЛАСНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1. Поняття, сутність та значення оперативної розробки.
2. Оперативно-розшукові справи: заведення, ведення та припинення.
3. Теорія оперативно-розшукового документування.
4. Загальні засади реалізації матеріалів оперативної розробки та оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування.

Серед організаційно-тактичних форм оперативно-розшукової діяльності центральне місце посідає оперативна розробка, що по суті становить логічне продовження оперативного пошуку і є одним із напрямів реалізації початкової інформації про осіб, предмети й події (факти), що становлять оперативний інтерес для органів внутрішніх справ. У початковій інформації, яку отримують працівники оперативних підрозділів, як правило, бракує даних, фактів, доказів для виконання основних завдань оперативно-розшукової діяльності по боротьбі зі злочинністю, а також відомостей щодо установочних даних злочинців, про місце, час та конкретні обставини кримінальної події, даних про потерпілих від злочину осіб, свідків тощо. А без зазначених відомостей неможливо забезпечити вирішення завдань кримінального судочинства.

Поняття, сутність та значення оперативної розробки. Оперативна розробка – це організаційно-тактична форма ОРД, сутність якої полягає у проведенні комплексу оперативно-розшукових заходів в рамках заведеної оперативно-розшукової справи з метою запобігання злочину, що готується, попередження злочину, який готується встановленими особами, забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, працівників суду і правоохоронних органів, а також розшуку осіб, які ухиляються від слідства, суду, відбуття кримінального покарання та безвісно зниклих осіб.

З огляду на зазначене вище можна сформулювати *основні завдання*, які вирішуються за допомогою оперативної розробки:

- виявлення всіх осіб, причетних до готування або вчинення злочинів;
- встановлення і фіксація злочинних намірів і дій розроблюваних осіб;
- документування протиправних дій розроблюваних;
- недопущення продовження злочинної діяльності розроблюваних під час оперативної розробки;
- виявлення та нейтралізація умов, що сприяють злочинній діяльності;
- здійснення профілактичного впливу на осіб, схильних до протиправної діяльності;
- забезпечення відшкодування збитків, спричинених злочинними діями розроблюваних осіб;
- запобігання переховуванню розроблюваних осіб від органів розслідування й суду та ухиленню від відбування кримінального покарання;
- розшук та затримання розшукуваних злочинців;
- встановлення місцеперебування безвісно зниклих осіб.

Вимоги, що висуваються до оперативної розробки:

- законність;
- конспіративність;
- плановість;
- наступальність;
- взаємодія;
- активне використання конфіденційного співробітництва.

Оперативна інформація, яку можна розглядати як *приводи та підстави для початку розробки*, може міститися у таких матеріалах:

- перевірених повідомленнях, отриманих від негласного апарату;

- відомостях, одержаних проведенням оперативно-розшукових заходів (особистий пошук, оперативні опитування, оперативні огляди, візуальне спостереження тощо);
- орієнтуваннях інших оперативних підрозділів про злочинну діяльність окремих осіб;
- інформації про причетність до злочинних дій окремих осіб, отриманій під час розслідування кримінальних проваджень;
- повідомленнях громадян про злочинні діяння окремих осіб, у яких недостатньо підстав для початку кримінального провадження;
- інших вірогідних матеріалах, у яких вбачаються ознаки складу злочину і необхідність запровадження комплексу оперативно-розшукових заходів для його попередження, а також розшуку злочинців, які переховуються від органів розслідування й суду або ухиляються від відбування кримінального покарання.

Оперативно-розшукові справи: заведення, ведення та припинення.

У кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться оперативно-розшукова справа. Постанова про заведення такої справи підлягає затвердженню начальником органу Національної поліції або начальником відокремленого підрозділу територіального органу Національної поліції, органу Служби безпеки України, оперативного підрозділу органу Державного бюро розслідувань, Державної прикордонної служби України, охорони вищих посадових осіб, Служби зовнішньої розвідки України, оперативного підрозділу органів доходів і зборів, органу, установи виконання покарань чи слідчого ізолятора, розвідувального органу Міністерства оборони України, розвідувального органу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону, підрозділу Національного антикорупційного бюро України або його уповноваженим заступником.

На особу, яка підозрюється в підготовці до вчинення злочину, переховується від органів досудового розслідування, суду або ухиляється від

відбування кримінального покарання, безвісти зникла, ведеться тільки одна оперативно-розшукова справа. Без заведення оперативно-розшукової справи проведення оперативно-розшукових заходів, крім випадку, передбаченого частиною четвертою цієї статті, забороняється. Про заведення оперативно-розшукової справи виноситься постанова, яка затверджується начальником або уповноваженим заступником начальника органу Національної поліції або начальником відокремленого підрозділу територіального органу Національної поліції, підрозділу Національного антикорупційного бюро України, органу Служби безпеки України, Директором Державного бюро розслідувань, Державної прикордонної служби України, Управління державної охорони України, розвідувального органу Міністерства оборони України, Служби зовнішньої розвідки України, оперативного підрозділу органів доходів і зборів, органу або установи виконання покарань чи слідчого ізолятора. У постанові зазначаються місце та час її складання, посада особи, яка виносить постанову, її прізвище, підстава та мета заведення оперативно-розшукової справи.

Про заведення оперативно-розшукової справи протягом доби письмово повідомляється прокурор.

При перевірці осіб у зв'язку з допуском їх до державної таємниці, а також до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках оперативно-розшукова справа не заводиться. Така перевірка повинна тривати не більш як два місяці.

Під час здійснення оперативно-розшукової діяльності не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб.

Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням слідчого судді з метою виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства.

При наявності достатніх підстав дозвіл на проведення оперативно-розшукової діяльності дає керівник відповідного оперативного підрозділу, який несе відповідальність за законність здійснюваних заходів відповідно до чинного законодавства.

При застосуванні оперативно-розшукових заходів працівники оперативних підрозділів зобов'язані враховувати їх відповідність ступеню суспільної небезпеки злочинних посягань та загрозі інтересам суспільства і держави.

Ведення оперативно-розшукових справ здійснюється:

1) щодо невстановлених осіб, які готують вчинення злочину, а також осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, – до їх встановлення або розшуку, але не більше строків давності притягнення до кримінальної відповідальності чи строків давності виконання обвинувального вироку;

3) щодо осіб безвісно відсутніх – до їх розшуку або до набрання законної сили рішенням суду про визнання їх безвісно відсутніми або про оголошення їх померлими;

4) щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину, – до встановлення та фіксації фактичних даних про протиправні діяння, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, але не більше шести місяців;

5) щодо здійснення розвідувальних заходів в інтересах безпеки суспільства і держави – до завершення розвідувальних заходів або вичерпання можливостей для їх здійснення;

6) щодо осіб, стосовно яких є дані про їх участь або причетність до терористичної діяльності, терористичної групи чи терористичної організації, а так само до матеріального, організаційного чи іншого сприяння створенню терористичної групи чи терористичної організації, – до 5 років.

За наявності даних, отриманих у ході ведення оперативно-розшукової справи, про участь особи у підготовці тяжкого чи особливо тяжкого злочину строк ведення справи може бути продовжений до 12 місяців Головою Національної поліції або його уповноваженими заступниками, начальниками департаментів апарату центрального органу управління Національної поліції, Центрального управління Служби безпеки України, Директором Державного бюро розслідувань, уповноваженим керівником центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, начальникам територіальних (у тому числі міжрегіональних) органів Національної поліції або їхніми уповноваженими заступниками, регіональних органів та органів військової контррозвідки Служби безпеки України, розвідувального органу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону України, територіальних органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону, Головою Державної прикордонної служби України, уповноваженим керівником регіонального органу доходів і зборів, Головою Служби зовнішньої розвідки України, Директором Національного антикорупційного бюро України, керівником розвідувального органу Міністерства оборони України або їх заступниками за погодженням із Генеральним прокурором України, керівниками регіональних прокуратур, їх першими заступниками та заступниками. Продовження строку ведення оперативно-розшукової справи, у рамках якої проводяться заходи, передбачені пунктом 6 частини другої статті 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», здійснюється без погодження з прокурором.

Подальше продовження строку ведення оперативно-розшукової справи, але не більш як до 18 місяців, може бути здійснено Головою Національної поліції, Головою Служби безпеки України, Директором Державного бюро розслідувань, керівником центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, а також Головою Державної прикордонної служби України, Головою Служби

зовнішньої розвідки України, Директором Національного антикорупційного бюро України, керівником розвідувального органу Міністерства оборони України та начальником Управління державної охорони України за погодженням із Генеральним прокурором України або його заступником. Продовження строку ведення оперативно-розшукової справи, у рамках якої проводяться заходи, передбачені пунктом 6 частини другої статті 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», здійснюється без погодження з прокурором.

Продовження строків ведення оперативно-розшукових справ щодо іноземців та осіб без громадянства, які підозрюються у розвідувально-підбивній діяльності проти України, підготовці або вчиненні терористичного акту, понад 18 місяців здійснює Голова Служби безпеки України, Голова Служби зовнішньої розвідки України, Голова Державної прикордонної служби України, керівник розвідувального органу Міністерства оборони України за погодженням з Генеральним прокурором України.

Обчислення строку ведення оперативно-розшукової справи починається з дня затвердження начальником відповідного органу або його заступником постанови про заведення справи та закінчується в день затвердження постанови про закриття оперативно-розшукової справи.

Обчислення строку може припинятися, якщо особа, щодо якої заведено оперативно-розшукову справу, тимчасово вибула за межі України або тяжко захворіла і можливість проводити щодо неї оперативно-розшукову діяльність відсутня.

Про припинення та поновлення обчислення строку ведення оперативно-розшукової справи виноситься мотивована постанова, яка затверджується начальником відповідного органу або його заступником.

Оперативно-розшукова справа повинна бути закрыта у разі:

- 1) розшуку особи, яка переховувалася від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухилялася від відбування кримінального покарання, а також особи, яка безвісно відсутня;

- 2) набрання законної сили вироком або ухвалою суду;
- 3) закриття кримінального провадження слідчим, прокурором або судом;
- 4) завершення виконання розвідувальних, контррозвідувальних заходів або вичерпання можливостей для їх здійснення;
- 5) спростування у встановленому порядку матеріалів про злочинну діяльність особи;
- 6) виїзду особи на постійне місце проживання за межі України, якщо немає можливості проведення щодо неї оперативно-розшукових заходів;
- 7) невстановлення у передбачені цим Законом строки даних, що вказують на ознаки злочину в діях особи;
- 8) виявлення прокурором незаконно заведеної справи у разі виконання по ній оперативно-розшукових заходів;
- 9) смерті особи, щодо якої заведено оперативно-розшукову справу.

Про закриття оперативно-розшукової справи складається вмотивована постанова, що затверджується посадовою чи службовою особою, якій надано право затверджувати постанову про заведення відповідної оперативно-розшукової справи. Про закриття оперативно-розшукової справи у триденний строк письмово повідомляється відповідний прокурор, який протягом 10 діб з моменту одержання повідомлення перевіряє додержання законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності у цій справі. До завершення такої перевірки забороняється знищення оперативно-розшукової справи.

Якщо у такій справі здійснювалися оперативно-розшукові заходи за рішенням суду, повідомлення про її закриття надсилається також до цього суду у триденний строк.

Строки зберігання закритих оперативно-розшукових справ встановлюються відповідно до законодавства України.

Теорія оперативно-розшукового документування. У теорії ОРД під документуванням зазвичай розуміють:

а) процес пізнання, тобто збирання (виявлення), вивчення (перевірки), оцінки та фіксації в документах фактичних даних про обставини вчиненого злочину;

б) діяльність, що забезпечує можливість використання даних, отриманих оперативно-розшуковим шляхом, у кримінальному провадженні.

Таким чином, документування складає основу доказування. Під час доказування документування виконує функцію фіксації в процесуальних документах відомостей, що потім використовуються в доказуванні у кримінальному провадженні. Документування в ОРД не тільки призначено для фіксування відомостей, отриманих у результаті здійснення ОРЗ. Воно передбачає регламентований відомчими нормативними актами процес збирання документованої інформації, її перевірки, оцінки та використання у вирішенні завдань ОРД, а в кримінальному судочинстві – у порядку, встановленому КПК.

Отже документування в ОРД може розглядатися як процес відбиття у службовій документації фактичних даних, отриманих у результаті ОРЗ, а також як процес пізнання, що має особливу правову природу та здійснюється з метою вирішення завдань цієї діяльності, зокрема такого центрального її завдання як фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена КК України.

У цьому зв'язку особливо актуалізується питання встановлення об'єктивної істини під час документування. Зміст цієї категорії визначається колом всіх обставин, встановлення яких забезпечує виконання завдань, покладених на ОРД. У зв'язку з пізнанням події будь-яких злочинів зміст об'єктивної істини, у першу чергу, визначається колом обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. КПК України у ст. 91 «Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні» закріплені такі:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

Успішне виявлення та закріплення фактичних даних оперативно-розшуковим шляхом визначається, насамперед вимогою законності, а також і дотриманням інших вимог, що висувають до документування: своєчасність, повнота, конспіративність.

Своєчасність документування полягає в тому, щоб дії працівників оперативних підрозділів із виявлення та збереження даних, які мають значення для розслідування, випереджали дії злочинців, спрямовані на їх приховування або знищення. Проте не варто виявляти зайвої квапливості,

оскільки це може призвести до небажаних наслідків (неякісного документування, розшифрування ОРЗ).

Під *повнотою документування* слід розуміти максимально повне виявлення і закріплення фактичних даних про злочинну діяльність усіх розроблюваних осіб.

Як і в цілому в ОРД у документуванні *вимога конспіративності* також розглядається у трьох аспектах: недопустимості розголошення здійснюваних заходів перед розроблюваними, перед третіми особами, які не беруть участі в їх проведенні, а також у забезпеченні режиму секретності, як особливого порядку документообігу тих матеріальних носіїв інформації, що містять державну таємницю.

Виявлення фактичних даних у процесі документування полягає у проведенні цілеспрямованих заходів щодо їх перевірки та оцінювання. Під час перевірки визначаються вірогідність оперативних відомостей, а в процесі оцінювання – значення отриманих відомостей для доказування, практична можливість їх використання під час досудового розслідування.

Під межами документування варто розуміти такі границі цієї діяльності, які виражають глибину дослідження фактів (обставин), що підлягають встановленню, обсяг фактичних даних та їх джерел, обов'язкових для встановлення наявності або відсутності цих фактів, і достатність обґрунтування висновків у справі.

У документуванні в рамках заведеної оперативно-розшукової справи застосовуються всі сили та засоби оперативно-розшукової діяльності.

Таким чином, на сьогодні під *документуванням* необхідно розуміти комплекс ОРЗ, здебільшого негласного характеру, спрямованих на встановлення фактичних даних про злочинну діяльність розроблюваних осіб, перевірку їх достовірності й забезпечення в подальшому можливості використання їх як доказів у кримінальному провадженні.

На відміну від кримінально-процесуального доказування, документування в ОРД забезпечує пізнання як обставин, що мали місце

в минулому, так і тих явищ, що підготовлюються і відбуваються в теперішній час, а також таких, що можуть відбутися в майбутньому. Водночас, учасники підготовлюваних і таких, що відбуваються, процесів мають можливість безпосередньо спостерігати сам факт злочину, стаючи його очевидцем, у наслідок чого можуть бути допитаними як свідки у кримінальному провадженні. У цьому випадку безпосереднє спостереження учасниками документування досліджуваної події стає способом пізнання обставин об'єктивної дійсності. В інших випадках злочин пізнається як подія минулого. Документування забезпечує пізнання досліджуваної події шляхом фіксування фактичних даних, що відбулися в пам'яті потерпілих, очевидців, а також слідів, залишених на предметах та інших матеріальних носіях.

Остання теза достатньо повно розроблена в теорії ОРД на рівні *трьох основних напрямів документування* злочинної діяльності розроблюваних:

1) виявлення осіб, яким відомі фактичні дані про злочинну діяльність, та забезпечення можливості їх наступної участі у кримінальному судочинстві як свідків;

2) виявлення предметів, документів, речовин, що можуть містити інформацію про протиправну діяльність, та забезпечення можливості їх використання після початку досудового розслідування як речових доказів;

3) фіксація дій розроблюваних осіб із застосуванням технічних засобів з метою наступного використання отриманих даних у розслідуванні.

У рамках *виявлення осіб, яким відомі фактичні дані про злочинну діяльність розроблюваних* найбільш активно застосовуються: конфіденційне співробітництво, спостереження за особою річчю або місцем, оперативне опитування та особистий пошук, а також такі заходи забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: особиста охорона, охорона житла і майна; видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; заміна документів та зміна зовнішності; зміна місця роботи

або навчання; переселення в інше місце проживання; поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; забезпечення конфіденційності відомостей про особу; закритий судовий розгляд.

Щодо *напрямку виявлення предметів, документів, речовин, що можуть містити інформацію про протиправну діяльність* передусім необхідно зазначити, що речовими доказами є предмети, які були знаряддям вчинення злочину, зберегли на собі сліди злочину або були об'єктами злочинних дій.

Під час розробки небезпечних злочинів варто виявляти насамперед холодну й вогнепальну зброю, різні інструменти й прилади, за допомогою яких злочинці проникають у приміщення, зламують залізні скрині та сейфи (відмички, набори ключів, фомки тощо), а також викрадені цінності.

У документуванні злочинів у сфері господарської діяльності, слід звертати увагу на невраховану продукцію, пакувальні матеріали і маркувальні ярлики, фальсифіковану сировину, зменшені лекала тощо. Необхідно виявляти документи, за допомогою яких злочинці створюють надлишки товарів і коштів, приховують нестачу (підроблені акти на списання матеріальних цінностей, наряди на фактично невиконані роботи, підроблені відомості про видачу зарплати, підроблені накладні на видачу товарів, касові чеки тощо).

Як докази в кримінальному провадженні можуть бути використані документи, які мають ознаки часткового або повного підроблення, відбивають сумнівні господарські операції, зміст яких не відповідає змісту інших примірників того самого документа, містять відомості про готування або вчинення злочину, побічно підтверджують факти, що матимуть доказове значення (записи про перебування в готелі, проїзні квитки тощо), листи, записи, щоденники, фотокартки тощо.

Особливе значення у цьому напрямі документування набувають негласні працівники, які мають доступ до предметів, документів, речовин, що можуть містити інформацію про протиправну діяльність.

У виявленні предметів, документів, речовин, що можуть містити інформацію про протиправну діяльність, важливе значення має здійснення оперативного огляду або обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи.

Після виявлення предметів або документів, що можуть бути доказами, нерідко виникає потреба у вжитті заходів щодо їх зберігання з метою забезпечення використання під час розслідування. Для цього використовують негласне або зашифроване вилучення цих речей, негласне або зашифроване їх переміщення зі звичайного місця зберігання до іншого, негласне фотографування та інші тактичні прийоми.

Безпосередня *фіксація дій розроблюваних* у процесі здійснення контролю за їх діями відбувається шляхом проведення ОРЗ із використанням технічних засобів: спостереження за особою, річчю або місцем, аудіо-, відеоконтроль місця, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки, витребування та аналіз інформації операторів телекомунікаційних послуг.

Особливе значення має проведення таких форм контролю за вчиненням злочину, як спеціальний слідчий експеримент чи імітування обстановки злочину, використовуються заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби.

Виходячи із вимог чинного оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства, сьогодні в рамках такої організаційно-тактичної форми ОРД як оперативна розробка документування здійснюється виключно за схемою «від особи – до злочину». Щодо осіб, відносно яких отримано достовірну інформацію про зайняття злочинною діяльністю, теорією документування вироблено ряд моделей збирання по них інформації.

Перша модель: вихідна інформація містить конкретні ознаки, що свідчать про зайняття особою злочинною діяльністю.

Програма збирання інформації передбачає концентрацію зусиль на тому, щоб «прив'язати» дані, якими володіє оперативний підрозділ, до конкретного факту злочину: негласне отримання відбитків пальців рук, встановлення місць знаходження розроблюваного за останній час, перевірка за обліками нерозкритих злочинів; встановлення наявності, місць зберігання, каналів збуту, покупців викрадених речей; підштовхування розроблюваного до вчинення дій, що підтверджують його причетність до певних злочинів; виявлення осіб, які підтримують близькі зв'язки з розроблюваним, та проведення їх оперативних опитувань з метою встановлення характеру їх взаємовідносин, рівня обізнаності про спосіб життя розроблюваного; підшукування негласних працівників, які мають чи можуть встановити контакти з розроблюваними або їх оточенням для отримання додаткової інформації.

Друга модель: вихідна інформація містить загальні ознаки, що дозволяють зробити висновок про вчинення розроблюваними злочинів. У цій моделі програма збирання інформації містить у собі отримання достатньо повних відомостей про характеристику особистості розроблюваного, його зв'язків, про злочинне минуле, настрої, плани, життєві цілі. Це, по-перше, суттєво підвищує значущість первинної інформації, по-друге, такі відомості необхідні для відшукування оперативних підходів до розроблюваного, для встановлення з ним чи його близькими зв'язками контактів, тобто створення сприятливих передумов наступного викриття розроблюваного. До програми збирання інформації по цій моделі необхідно включити вивчення місць, що відвідує розроблюваний, фіксацію його зустрічей, спостереження за особами, які з ним пов'язані, перевірку мети виїзду із даного населеного пункту, негласне вивчення його житла, пошук можливих предметів злочинного посягання та знарядь злочину, здійснення спостереження за такою особою для встановлення характеру його злочинної діяльності та її документування.

Третя модель: вихідна інформація містить ознаки конкретного складу злочину. Виділяють такі напрями роботи з встановлення причетності до злочину розроблюваних осіб:

- за слідами і предметами, залишеними на місці вчинення злочину;
- за ознаками зовнішності;
- за прізвиськами;
- за слідами, що могли залишитися на тілі й одязі розроблюваних;
- за способом вчинення злочинних дій (аналогічні об’єкти злочинного посягання, застосування однакових знарядь та засобів, однакова кількість осіб, схожість за прикметами, викрадення певних речей та цінностей);
- за предметами злочинного посягання (через осіб, які їх бачили, за фактами придбання, збуту, приховання викрадених предметів);
- за повідомленнями негласних працівників.

Теорією оперативно-розшукового документування визначені умови забезпечення можливості використання фактичних даних, отриманих під час документування, у кримінальному процесі:

- здійснення ОРЗ негласно (непомітно) як для розроблюваних і їх оточення, так і інших громадян, щоб уникнути протидії розроблюваних безпосередньо оперативному підрозділу, а також опосередковано органу досудового розслідування;
- обов’язкове проведення ОРЗ, які обмежують конституційні права громадян, виключно за мотивованою ухвалою слідчого судді. Недотримання цієї вимоги виключає можливість використання добутих під час документування фактичних даних як доказів у кримінальному провадженні;
- суворе дотримання верхньої межі документування злочинних дій конкретних осіб, що стало б достатнім для попередження розроблюваним про підозру у вчиненні злочину.

Загальні засади реалізації матеріалів оперативної розробки та оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування. Реалізація

матеріалів оперативної розробки – система погоджених між собою ОРЗ і процесуальних дій, що забезпечують можливість використання у кримінальному провадженні даних, отриманих негласним шляхом, з метою успішного попередження, припинення, розслідування злочинів і викриття злочинців, а також розшуку осіб, які переховуються від слідства, суду або відбування кримінального покарання.

Правова регламентація реалізації:

- ст. 10 Закону «Про ОРД» «Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності» передбачає такі його напрями: «1) як приводи й підстави для початку досудового розслідування; 2) для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні; 3) для попередження, виявлення, припинення і розслідування злочинів».

- визначення моменту реалізації відбувається на основі положень ч.ч. 2 і 3 ст. 7 Закону «Про ОРД»:

1. У разі виявлення ознак злочину оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КПК України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування.

2. У разі, якщо ознаки злочину виявлені під час проведення оперативно-розшукових заходів, що тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак злочину, закінчує проведення оперативно-розшукового заходу, після чого направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, до відповідного органу досудового розслідування.

Вимоги до реалізації: своєчасність, повнота, конспіративність підготовчого етапу, раптовість.

Ефективність реалізації визначається її моментом. З метою своєчасного викриття злочинців не слід зволікати з реалізацією матеріалів оперативної розробки. Водночас не можна допускати й поспішного, передчасного переходу до проведення слідчих (розшукових) дій.

Забезпечення раптовості заходів реалізації надає можливість не впустити злочинця, запобігає знищенню слідів злочинної діяльності, сприяє дотриманню принципу наступальності реалізації матеріалів оперативної розробки, дозволяє провести заходи стосовно кожного розроблюваного таємно від інших співучасників, захопити злочинців зненацька.

Професор Р. С. Белкін з цього приводу зауважував, що раптовість – дієвий засіб реалізації такої вимоги закону як своєчасне проведення слідчих дій, а своєчасність – основа швидкості розслідування.

Своєчасна, повна і тактично правильна реалізація матеріалів оперативної розробки дозволяє забезпечити невідворотність покарання розроблюваних осіб.

Рекомендації щодо прийняття рішення про реалізацію:

- виявлено і повно задокументовано основні злочинні дії усіх учасників групи;
- встановлено і повно задокументовано злочинні дії окремих учасників групи, коли реалізація матеріалів стосовно них не перешкоджатиме викриттю інших учасників;
- виявлено злочинні дії і частково їх задокументовано, коли розроблювані готують новий злочин, намагаються зникнути або знищити сліди раніше вчинених злочинів, а зібраних матеріалів достатньо для притягнення їх до кримінальної відповідальності;
- злочинні дії розроблюваних задокументовані частково, однак при цьому є можливість затримати злочинців під час замаху на вчинення злочину.

Умови використання матеріалів ОРД на початку кримінального провадження:

- збереження слідчим таємниці відомостей про спеціальні засоби й методи ОРД;
- вжиття заходів щодо зашифрування джерел і способів отримання оперативної інформації.

Реалізація матеріалів оперативної розробки може розпочинатися по двох можливих *варіантах*:

- 1) провадженням слідчих (розшукових) дій, спрямованих на збирання і закріплення доказів, на підставі яких вирішується питання про затримання та арешт розроблюваних;
- 2) проведенням додаткових оперативно-розшукових заходів або негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання фактичних даних, які можуть бути підставою для затримання розроблюваних, чи затриманням «на гарячому».

Відомчою Інструкцією передбачено порядок, відповідно до якого на етапі реалізації начальник оперативного підрозділу звертається до начальника слідчого підрозділу про закріплення за ОРС слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу. Начальник оперативного підрозділу з дотриманням режиму секретності надає слідчому необхідні матеріали ОРС для вивчення та надання у разі потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність в їх діях ознак злочину. У подальшому матеріали ОРС розглядаються під час оперативної наради за участю начальників оперативного, слідчого підрозділів та працівників, які брали участь у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР. Одночасно розробляється план заходів з реалізації матеріалів ОРС, який затверджується начальниками слідчого та оперативного підрозділів.

Етапи реалізації – підготовчий та основний.

Підготовчий:

1) впорядкування інформації, отриманої в процесі оперативної розробки (систематизація і групування відбувається за фігурантами чи епізодами злочинної діяльності та формалізується у довідці-меморандумі, схемі зв'язків розроблюваних);

2) аналіз матеріалів: визначення цінності, достовірності фактичних даних, можливості й режиму їх використання у кримінальному провадженні (складання персональних відомостей на кожного розроблюваного з відображенням біографічних даних, прізвища в злочинному середовищі, особливих прикмет, відомостей про місця мешкання, в тому числі нелегальні, наявність автотранспорту, зброї, номерів телефонів та докладним викладенням персональної участі в учиненні злочинів);

3) складання спільного плану реалізації.

Під час аналізу матеріалів необхідно встановити:

- чи належать виявлені та задокументовані фактичні дані до предмета доказування (ст. 91 КПК України);
- чи достовірні отримані відомості;
- чи можна використати виявлені фактичні дані у кримінальному провадженні (їх допустимість).

Вимоги до спільного плану реалізації: індивідуальність, реальність, ясність (конкретність і логічність); простота плану.

За інших рівних умов першочерговому виконанню підлягають заходи, які хоч і не мають невідкладного характеру, але результати яких можуть бути використані для перевірки всіх або кількох версій, висунених у справі.

Раніше за інші мають здійснюватися також заходи, що дозволяють отримати достовірну відповідь на питання, від вирішення якого залежить доля всієї версії: чи підлягає вона подальшій перевірці, чи ж має бути відкинута як така, що не знайшла підтвердження.

Заходи, спрямовані на запобігання злочинам з боку розроблюваних осіб, а також на те, щоб перешкодити останнім зникнути, мають проводитися позачергово.

Тактичні прийоми реалізації по першому варіанту:

- 1) одночасне затримання (арешт) усіх розроблюваних;
- 2) затримання (арешт) спочатку однієї з ланок злочинного угруповання;
- 3) затримання (арешт) спочатку одного розроблюваного за вчинення ним іншого злочину поза спільною злочинною діяльністю.

Перший прийом найбільш ефективний, застосовується, коли не тільки виявлені й задокументовані злочинні дії усіх учасників групи, а й зібрані докази, які дають підстави для вирішення питання про їх затримання, з подальшим проведенням обшуків і обранням стосовно них відповідного запобіжного заходу.

Другий прийом провадиться в тих випадках, коли виявлені й задокументовані злочинні дії не всіх, а лише деяких учасників злочинної групи, що розробляється, а вжиття щодо них заходів, передбачених законом, не перешкоджає викриттю інших. Також прийом застосовується і в разі, коли учасники групи, що розробляється, мешкають у різних містах, областях.

У разі застосування третього прийому слідчі дії із затримання проводяться таким чином, щоб інші розроблювані знали, що їх спілльник притягується до кримінальної відповідальності за вчинення самостійного злочину, а його дії не пов'язані з їх злочинною діяльністю. Одночасно всіляко активізуються оперативно-розшукові заходи щодо розробки і притягнення до кримінальної відповідальності інших учасників злочинної групи.

Якщо реалізація матеріалів оперативної розробки розпочинається проведенням додаткових оперативно-розшукових заходів, спрямованих на отримання фактичних даних, які можуть бути підставою для затримання розроблюваних, чи затриманням «на гарячому», застосовують такі тактичні прийоми:

1) реалізація схиленням розроблюваного до надання заяви про свою злочинну діяльність;

2) реалізація затриманням злочинців на місці замаху на вчинення злочину шляхом проведення спеціального слідчого експерименту (ст. 271 КПК України).

Оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження – це система заходів, переважно негласного характеру, кваліфіковано здійснюваних оперативними підрозділами під керівництвом слідчого та прокурора на стадіях досудового слідства та судового розгляду з метою: 1) створення оптимальних умов повного та об'єктивного процесу розслідування; 2) припинення або нейтралізації протидії учасників організованого злочинного угруповання виконанню правоохоронної функції держави та правосуддя; 3) забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Створення оптимальних умов повного та об'єктивного процесу розслідування розпочинається ще на ранніх стадіях виявлення ознак вчинення злочинів, безпосередньо реалізується в рамках виконання оперативно-розшукової функції боротьби зі злочинністю шляхом здійснення комплексу ОРЗ по документуванню злочинної діяльності розроблюваних осіб у рамках заведеної ОРС.

Створення СОГ.

Забезпечення практичної реалізації використання конфіденційного співробітництва як НС(Р)Д, передбаченої ст. 275 КПК України (2012 р.). Відповідно до ч. 1 зазначеної статті слідчий має право використовувати інформацію, отриману в наслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення НС(Р)Д. Водночас, відповідно до п. 13 ст. 8 Закону «Про ОРД», яким передбачено право оперативних підрозділів, зокрема, мати негласних штатних та позаштатних працівників, суб'єктом встановлення і безпосереднього здійснення такого конфіденційного співробітництва є працівник оперативного підрозділу.

Припинення або нейтралізація протидії учасників ОЗУ виконанню правоохоронної функції держави та правосуддя. Протидія ОЗУ правоохоронним органам може бути систематизована шляхом виділення таких блоків заходів: 1) що організують злочинну діяльність; 2) спрямованих на забезпечення технічної переваги ОЗУ над правоохоронними органами; 3) що забезпечують маскування злочинної діяльності; 4) дії, спрямовані на створення ефективної системи контактів у структурах органів влади для забезпечення гарантованого захисту своїх інтересів і безпеки учасників угруповання; 5) дії, спрямовані на захист економічної і політичної влади в регіонах; 6) силовий тиск на ту частину суспільства, в якій сформувалося повага до права й правопорядку, на органи влади, до функцій яких входить захист прав і свобод громадян.

Оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження вимагає кваліфікованого застосування системи НС(Р)Д. Доцільно використовувати: 1) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності ОГ чи ЗО (ст. 272 КПК); 2) використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК); 3) здійснення спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК) у середовищі учасників кримінального процесу, їх службового чи побутового оточення, а також активних відвідувачів судових засідань; 4) негласні слідчі (розшукові) дії, пов'язані із втручанням у приватне спілкування.

Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження вирішується на правовій основі, закладеній Законами України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», та «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень, – це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих

осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

Указаними законами визначаються види заходів забезпечення безпеки: 1) особиста охорона, охорона житла і майна; 2) видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; 3) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; 4) заміна документів та зміна зовнішності; 5) зміна місця роботи або навчання; 6) переселення в інше місце проживання; 7) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; 8) забезпечення конфіденційності відомостей про особу. Найбільш дієвими та застосовуваними є заходи безпеки, зазначені у п.п. 1-3. Водночас, їх дієвість забезпечується за умов комплексного застосування, в тому числі у поєднанні із заходами забезпечення конфіденційності відомостей про особу, що зокрема здійснюється шляхом закритого судового засідання.

У сучасних умовах максимального зближення оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної правоохоронних функцій, імплементації у кримінальний процес значного масиву оперативного «інструментарію» у формі негласних слідчих (розшукових) дій, розширення суб'єктів проведення негласних заходів, законодавчого змінення правових підстав ОРД, ліквідації інституту порушення кримінальної справи, актуальним науковим завданням є обґрунтування та розроблення теоретичної концепції єдності оперативної розробки й негласного розслідування, як комплексної системи оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій.

Концепція єдності оперативної розробки та негласного розслідування – це комплексна система оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій, що здійснюються за умов неможливості досягнення в інший спосіб завдань кримінального провадження та оперативно-розшукової діяльності: (а) оперативними підрозділами у межах заведеної оперативно-розшукової справи щодо особи чи групи осіб, які обґрунтовано підозрюються

у підготовці тяжких чи особливо тяжких злочинів, з метою їх попередження або припинення, відносно підозрюваних (обвинувачених), які переховуються від слідства, суду, відбування кримінального покарання, для їх розшуку й затримання; (б) слідчим, прокурором, за їх дорученням – оперативними підрозділами, в рамках кримінального провадження з метою встановлення винних осіб, а також щодо особи чи групи осіб, які обґрунтовано підозрюються у вчиненні вказаних злочинів, для забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та необхідних умов належного відправлення правосуддя.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЯ

1. Поняття, сутність та значення оперативної розробки.
2. Оперативно-розшукові справи: заведення, ведення та припинення.
3. Теорія оперативно-розшукового документування.
4. Загальні засади реалізації матеріалів оперативної розробки та оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування.

ТЕМА 12. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1. Поняття та основні напрями оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження.
2. Створення оптимальних умов повного та об'єктивного процесу розслідування.
3. Припинення або нейтралізація протидії учасників ОЗУ виконанню правоохоронної функції держави та правосуддя.
4. Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

Розслідування злочинів, передусім вчинюваних ОЗУ, здійснюється шляхом комплексного застосування сил, засобів і методів оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності.

Історично ОРД була одним із засобів кримінально-процесуального пізнання, який розширює пізнавальні можливості останнього, з прийняттям КПК України (2012 р.) стали свідками такого визнання цієї функції, коли оперативно-розшукова діяльність фактично увійшла до складу кримінально-процесуальної у кримінальних провадженнях, по яких розпочато досудове розслідування. Таке становище не нівелює значення оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження, а навпаки підносить його на якісно новий рівень, оскільки самостійно ані слідчий, ані прокурор, що очевидно, не зможуть кваліфіковано провести жодної із передбачених КПК України (2012 р.) НС(Р)Д.

Поняття та основні напрями оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження. ОРД та кримінальна процесуальна діяльність в однаковому ступені відповідно до ст. 2 КПК України (2012 р.) реалізують вимогу законодавства про забезпечення швидкого повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Саме у зв'язку з цим МВС України у директивних документів постійно підкреслює необхідність підвищення ролі

й відповідальності кожної служби у розслідуванні злочинів, комплексного використання з цією метою всіх сил і засобів.

Участь оперативних підрозділів у розпочатому провадженні, хоча й здійснюється відповідно до ст. 41 КПК України (2012 р.) у рамках письмового доручення слідчого, прокурора, однак не обмежується лише діяльністю з процесуального закріплення фактичних даних про причетність конкретних осіб до організованої корисливо-насиленницької діяльності. Оперативно-розшукове забезпечення не може зводитися до пасивної функції його супроводження або кваліфікованого виконання окремих НС(Р)Д, а повинно бути таким, що має активно забезпечувальний характер. Відповідно до п. 6 ст. 7 Закону «Про ОРД» оперативні підрозділи, зокрема, зобов'язані забезпечити із залученням інших підрозділів безпеку працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу, сприяють оперативно-розшуковій діяльності, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб. Повного поглинання оперативно-розшукової функції кримінально-процесуальною об'єктивно відбутися не може з огляду на більш широкі її завдання поза рамками судочинства, наявність у структурі ОРД інших організаційно-тактичних форм: оперативного пошуку, оперативної профілактики та оперативної розробки з обов'язковими вимогами їх наступальності, безперервності й циклічності.

Оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження – це система заходів, переважно негласного характеру, кваліфіковано здійснюваних оперативними підрозділами під керівництвом слідчого та прокурора на стадіях досудового слідства та судового розгляду з метою створення оптимальних умов повного та об'єктивного процесу розслідування, припинення або нейтралізації протидії учасників організованого злочинного угруповання виконанню правоохоронної функції держави та правосуддя, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Створення оптимальних умов повного та об'єктивного процесу розслідування розпочинається ще на ранніх стадіях виявлення ознак вчинення злочинів, безпосередньо реалізується в рамках виконання оперативно-розшукової функції боротьби зі злочинністю шляхом здійснення комплексу ОРЗ по документуванню злочинної діяльності розроблюваних осіб у рамках заведеної ОРС. Документування за своїм цільовим призначенням та змістом вирішує завдання, що співпадають з інститутом кримінально-процесуального доказування, створює оптимальні умови наступного його здійснення після прийняття рішення про початок досудового розслідування. Від повноти та вірогідності документування багато в чому залежить і ефективність кримінального процесуального доказування. Реалізуючи вимоги Закону «Про ОРД» та КПК України (2012 р.), документування, як організаційна форма комплексного застосування ОРЗ, забезпечує прийняття обґрунтованого рішення про реалізацію отриманих за його допомогою матеріалів шляхом початку досудового розслідування. Саме з цього моменту розпочинається етап оперативно-розшукового забезпечення процесуального доказування у кримінальних провадженнях.

Момент початку розслідування у переважній більшості випадків пов'язаний із ситуацією, коли правоохоронними органами встановлений факт учинення конкретного злочину, однак не встановлена особа (особи), яка вчинила злочин. До прийняття КПК України (2012 р.) саме на оперативні підрозділи покладалася обов'язок встановлення таких осіб, працюючи за схемою «від злочину – до особи, яка його вчинила» шляхом використання комплексу ОРЗ. Відповідно до чинного законодавства завдання встановлення осіб, якими вчинено конкретний злочин вирішується шляхом проведення за дорученням слідчого чи прокурора НС(Р)Д профільними оперативними підрозділами. Здійсненням зазначених дій оперативними підрозділами також вирішуються завдання визначення місцезнаходження підозрюваного, інших осіб, причетних до вчинення злочину, або таких, що стали його жертвою,

розшуку викрадених предметів, цінностей, знарядь та засобів учинення злочину.

Після встановлення події та складу злочину, осіб, якими він вчинений, з метою вирішення завдань своєчасного та повного доказування винуватості кожного із його учасників, ступеня їх зорганізованості, озброєності тощо, визначальне значення має прийняття таких відповідальних процесуальних рішень відповідно до норм КПК України (2012), як: повідомлення про підозру (ст.ст. 276-279); визначення підозрюваним запобіжних заходів (глава 18); комплексу невідкладних слідчих (розшукових) та НС(Р)Д з метою закріплення наявних та відшукування додаткових фактичних даних, що мають значення у провадженні. Конкретна слідча ситуація на цьому етапі вимагає від оперативних підрозділів створення оптимальних умов для виконання відповідних процесуальних рішень та дій. Тому виникає необхідність планування й одночасного здійснення багатьох різноманітних погорджених слідчих (розшукових) та НС(Р)Д. З метою реалізації цього завдання у більшості випадків під час розслідування створюються слідчі групи (далі – СГ).

КПК України (2012 р.) у трьох різних статтях передбачає можливість групової організації розслідування злочинів. Зокрема в ч. 2 ст. 38 зазначено, що досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування одноособово або слідчою групою. Так само й ч. 1 ст. 37 закріплює законоположення, відповідно до якого у разі необхідності керівник органу прокуратури може визначити групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні, а також старшого прокурора такої групи, який керуватиме діями інших прокурорів. Стаття 571 «Створення і діяльність спільних слідчих груп» визначає конкретні механізми міжнародної взаємодії.

Робота за переважною більшістю кримінальних проваджень про організовану злочинну діяльність здійснюється груповим методом, тобто з метою кваліфікованого здійснення НС(Р)Д до складу СГ залучаються

працівники оперативних підрозділів. Відповідно до ч. 2 ст. 41 КПК України (2012 р.) працівники оперативних підрозділів під час виконання доручень слідчого, в тому числі в рамках роботи СГ, користуються повноваженнями слідчого.

Виходячи з необхідності забезпечення суворого дотримання принципів конспіративності, недопущення витoku інформації, важливим аспектом організації роботи групи є питання про поділ її членів на рівні поінформованості про обставини розслідуваної організованої злочинної діяльності та конкретні заходи розслідування. Ці рівні доступу створюються також для подолання розвідувальної діяльності як засобу протидії досудовому розслідуванню, що здійснюється учасниками ОЗУ та їх зв'язками на волі.

Найвищим рівнем доступу до інформації, тобто про весь спектр діяльності СГ, повинні володіти особи, залучені до роботи штабу групи. До штабу СГ повинні входити: старший слідчої групи відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 39 КПК України (2012 р.); керівник оперативного крила групи (як правило, на рівні керівника чи заступника керівника відповідного оперативного підрозділу рівня МВС, ГУМВС, УМВС); найбільш досвідчені працівники зазначених оперативних підрозділів (спецпідрозділів МВС, підрозділів карного розшуку, спецпідрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю чи боротьби з тероризмом СБУ). Окрім керівника СГ та керівника оперативного крила групи, бажане залучення до роботи у штабі СГ посадових осіб від старшого оперуповноваженого в особливо важливих справах до начальників відділень-відділів указаних оперативних підрозділів. Відповідно до вимог ч. 1 ст. 37 КПК України (2012 р.) об'єктивно, що до штабу СГ повинен входити прокурор або група прокурорів зі старшим прокурором такої групи. Згідно положень КПК України (2012 р.) прокурор чи група прокурорів у складі штабу СГ, виконуючи функцію нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, здійснюють процесуальне керівництво ним. Вони, безперечно, мають більші повноваження, ніж формальний керівник СГ – слідчий (див. ч. 2 ст. 36 КПК).

Водночас, небажано перевищувати загальну кількість осіб, задіяних у роботі штабу, 6-7 працівників, але, все ж таки, у кожному випадку склад штабу СГ визначається його керівником, виходячи з конкретних обставин кримінального провадження, ступеня її складності та кількості епізодів, що розслідуються.

Наступним рівнем поінформованості про обставини вчиненого злочину та заходи, що вживаються з метою його розкриття, у складі СГ повинні володіти особи, які залучаються до роботи у підгрупі з відпрацювання конкретної інформації по справі чи окремих висунутих версій. Керівник СГ повинен дозувати інформацію, що надається працівникам, задіяним у роботі цієї підгрупи, у межах, необхідних для якісного виконання конкретних завдань і відпрацювання окремих версій, передбачених планом роботи. До складу цієї підгрупи входять слідчі, яких залучає до роботи керівник СГ шляхом винесення відповідної постанови, а також працівники вищезазначених оперативних підрозділів. Загальний склад цієї групи, як правило, не повинен перевищувати 10 осіб. У разі виникнення потреби розширення кола членів групи під час відпрацювання додаткових версій чи після того, як встановлено винних осіб, склад цієї групи може розширюватися шляхом винесення додаткової постанови слідчого про зміну складу СГ.

Працівники спеціальних підрозділів швидкого реагування, Державтоінспекції МВС України, які залучаються до роботи СГ, складають групу приданих сил. Ця група має найменший ступінь поінформованості про обставини вчиненого злочину та заходи, що вживаються у його розслідуванні. Указані працівники безпосередньо беруть участь у проведенні за розробленими планами тактичних операцій, надають допомогу під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, здійснюють фізичну охорону учасників кримінального судочинства та діють на основі інформації, що надається їм керівництвом СГ під час ретельного інструктажу.

Окремим напрямом створення оптимальних умов повного та об'єктивного процесу розслідування у рамках оперативно-розшукового

забезпечення проваджень про організовану злочинну діяльність необхідно визнати *забезпечення практичної реалізації використання конфіденційного співробітництва як НС(Р)Д, передбаченої ст. 275 КПК України (2012 р.)*. Відповідно до ч. 1 зазначеної статті слідчий має право використовувати інформацію, отриману в наслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення НС(Р)Д. Водночас, відповідно до п. 13 ст. 8 Закону «Про ОРД», яким передбачено право оперативних підрозділів, зокрема, мати негласних штатних та позаштатних працівників, суб'єктом встановлення і безпосереднього здійснення такого конфіденційного співробітництва є працівник оперативного підрозділу.

Використання конфіденційного співробітництва є найбільш ефективним саме на початковому етапі розслідування для оперативного відпрацювання затриманих підозрюваних. Психологічна ситуація їх ізоляції від співучасників і звичного соціального оточення, що викликає природну необхідність спілкування, дозволяє шляхом оперативного відпрацювання отримати важливі для слідства фактичні дані. Переваги цієї форми оперативно-розшукового забезпечення розслідування полягають в тому, що отримана інформація з дотриманням правил конспірації може бути одразу залучена до процесу доказування шляхом проведення відповідних слідчих (розшукових) та НС(Р)Д. Таким чином забезпечується дотримання принципів повноти та об'єктивності доказування.

Припинення або нейтралізація протидії учасників ОЗУ виконанню правоохоронної функції держави та правосуддя. Протидія ОЗУ правоохоронним органам може бути систематизована шляхом виділення таких блоків заходів: 1) що організують злочинну діяльність; 2) спрямованих на забезпечення технічної переваги ОЗУ над правоохоронними органами; 3) що забезпечують маскуванню злочинної діяльності; 4) дії, спрямовані на створення ефективної системи контактів у структурах органів влади для забезпечення гарантованого захисту своїх інтересів і безпеки учасників угруповання; 5) дії, спрямовані на захист економічної і політичної влади

в регіонах; 6) силовий тиск на ту частину суспільства, в якій сформувалося повага до права й правопорядку, на органи влади, до функцій яких входить захист прав і свобод громадян.

Оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження вимагає кваліфікованого застосування системи НС(Р)Д. Доцільно використовувати: 1) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності ОГ чи ЗО (ст. 272 КПК); 2) використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК); 3) здійснення спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК) у середовищі учасників кримінального процесу, їх службового чи побутового оточення, а також активних відвідувачів судових засідань; 4) за наявності відповідних підстав, застосування оперативно-технічних засобів контролю дій розроблюваних та документування їх протиправної діяльності. Сукупність виявлених таким чином фактичних даних про факти та способи здійснення протидії розслідуванню чи судовому розгляду, можуть бути за рішенням слідчого, прокурора або судді безпосередньо долучені до матеріалів кримінального провадження. Отримані фактичні дані залежно від характеру та форми протидії можуть бути підставою для прийняття рішення про притягнення винних до адміністративної чи кримінальної відповідальності. Своєчасність здійснення НС(Р)Д з виявлення, документування фактів протидії кримінального середовища створює сприятливі умови для об'єктивного та повного досудового розслідування й судового розгляду злочинної діяльності.

Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження вирішується на правовій основі, закладеній Законами України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», та «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень, – це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та

інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

Відповідно до положень першого із зазначених законів на забезпечення безпеки мають право такі особи, що беруть участь у кримінальному судочинстві: а) особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень; б) потерпілий та його представник у кримінальному провадженні; в) підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники; г) цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; д) свідок; е) експерт, спеціаліст, перекладач і понятий; є) члени сімей та близькі родичі осіб, перелічених у пунктах «а»-«є» цієї статті, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства.

До органів, які забезпечують безпеку осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві, належать державні органи, які: а) приймають рішення про застосування заходів безпеки; б) здійснюють заходи безпеки. Рішення про застосування заходів безпеки приймається слідчим, прокурором, судом, що ведуть кримінальні провадження відносно правопорушень, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь зазначені особи, а також органом (підрозділом), що здійснює ОРД відносно осіб, які брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню злочинів, у тому числі на конфіденційній основі. Рішення про застосування заходів безпеки може бути прийнято слідчим суддею у випадках, передбачених ст. 206 КПК України (2012 р.). Здійснення заходів безпеки покладається за підслідністю на ОВС або СБУ, у складі структур яких з цією метою створюються спеціальні підрозділи.

Указаними законами визначаються види заходів забезпечення безпеки: 1) особиста охорона, охорона житла і майна; 2) видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; 3) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; 4) заміна документів та зміна зовнішності; 5) зміна місця роботи або навчання; 6) переселення в інше місце проживання; 7) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; 8) забезпечення конфіденційності відомостей про особу. Найбільш дієвими та застосовуваними є заходи безпеки, зазначені у п.п. 1-3. Водночас, їх дієвість забезпечується за умов комплексного застосування, в тому числі у поєднанні із заходами забезпечення конфіденційності відомостей про особу, що зокрема здійснюється шляхом закритого судового засідання.

Якщо у рамках оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства на працівників відповідних оперативних підрозділів, що входять до складу СГ, покладається обов'язок організації та здійснення таких заходів безпеки, як особиста охорона, охорона житла і майна учасників кримінального судочинства, видача їм спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку, а також використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуального спостереження, то вказані заходи забезпечення безпеки у правових умовах сьогодення повинні реалізовуватися шляхом кваліфікованого проведення відповідних НС(Р)Д, передбачених КПК України (2012 р.) у ст.ст. 260, 268, 269, 270. Вжиття зазначених заходів безпеки за правовою процедурою, передбаченою для НС(Р)Д, дозволить за умов фіксації фактичних даних про протиправну діяльність учасників ОЗУ, спрямовану на зазіхання на учасників кримінального судочинства, працівників суду, правоохоронних органів або членів їх сімей, одразу вводити їх у кримінальне провадження як докази відповідної злочинної діяльності.

Більше того, зазначені заходи безпеки, реалізовані за правовою процедурою НС(Р)Д, у справах про організовану злочинність повинні

застосовуватися в комплексі із заходами забезпечення конфіденційності даних про особу. Такі заходи відповідно до ст. 15 коментованого закону можуть здійснюватися шляхом: а) обмеження відомостей про особу в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), а також протоколах слідчих дій та інших матеріалах кримінального провадження, заміни прізвища, імені, по батькові в цих документах псевдонімами за постановою органу, що здійснює ОРД, слідчого, прокурора або за ухвалою слідчого судді, суду про зміну анкетних даних; ці постанови (ухвали) до матеріалів справи не приєднуються, а зберігаються окремо в органі, де знаходиться кримінальне провадження; б) проведення упізнання особи поза візуальним та аудіоспостереженням того, кого впізнають, з дотриманням вимог кримінально процесуального законодавства; в) не оголошення будь-яким способом дійсних анкетних даних про осіб, які взяті під захист і підлягають виклику в судові засідання; г) виклику до суду цієї особи виключно через орган, який здійснює заходи безпеки; д) накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про особу, взятую під захист, адресними бюро, паспортними службами, підрозділами Державтоінспекції, довідковими службами АТС та іншими державними інформаційно-довідковими службами.

У випадках, коли цього потребують інтереси безпеки осіб, взятих під захист, за мотивованою ухвалою суду може проводитися закрите судові засідання. У випадку та в порядку, передбаченому КПК України, для забезпечення безпеки учасника кримінального провадження, суд може прийняти рішення про проведення допиту учасника кримінального провадження з використанням відеоконференції при трансляції з іншого приміщення, в тому числі у спосіб, що унеможливує ідентифікацію особи, яка дає показання».

Безпосередньо у КПК України (2012 р.) питання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства знайшли своє відбиття в таких статтях: 1) п. 5 ч. 2 ст. 27, відповідно до якої слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини,

зокрема у випадку необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні; 2) п. 9 ч. 2 ст. 65, відповідно до якої не можуть бути допитані як свідки, зокрема й особи, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо дійсних даних про їх особи; 3) ст. 255 «Допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні», яка передбачає таку можливість, зокрема у разі існування небезпеки для життя і здоров'я зазначених учасників процесу; 4) п. 2 ч. 1 та ч. 8 ст. 336, де закріплені законоположення, відповідно до яких судове провадження може здійснюватися у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження), у тому числі у разі необхідності забезпечення безпеки осіб; особа, якій забезпечується захист, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності і голосу, за яких її неможливо впізнати; 5) ч. 9 ст. 352, згідно з положеннями якої у виняткових випадках для забезпечення безпеки свідка, що підлягає допиту, суд за власною ініціативою або за клопотанням сторін кримінального провадження чи самого свідка постановляє вмотивовану ухвалу про проведення допиту свідка з використанням технічних засобів з іншого приміщення, у тому числі за межами приміщення суду, або в інший спосіб, що унеможливує його ідентифікацію та забезпечує сторонам кримінального провадження можливість ставити запитання і слухати відповіді на них; у разі якщо існує загроза ідентифікації голосу свідка, допит може супроводжуватися створенням акустичних перешкод.

Якщо відносно учасників кримінального провадження на досудовому слідстві або під час судового розгляду учасниками ОЗУ висувуються певні вимоги і погрози щодо застосування насильства, погрози вбивством або вчинюються певні протиправні дії, слідчий, прокурор відповідно до положень ч. 1 ст. 214 КПК України (2012 р.) невідкладно, але не пізніше 24 годин зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР і розпочинає розслідування за фактом вчинення злочинів проти авторитету органів державної влади або злочинів проти правосуддя. Об'єднання кримінальних проваджень в одне

допускається за наявності підстав, передбачених ст. 217 КПК України (2012 р.).

Одночасно приймається рішення про вжиття комплексних заходів безпеки. Відомості про заходи безпеки та осіб, взятих під захист, є інформацією з обмеженим доступом. Зокрема відомості щодо хірургічної зміни зовнішності, а також зміни прізвищ та переселення до іншого місця проживання конкретних осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні і взяті під захист, належать до державної таємниці. Інші відомості про осіб, взятих під захист, зокрема, інформація про зміст, організацію, форми, методи, а також режим здійснення охоронних заходів стосовно осіб, особиста охорона яких проводиться на підставі вимог зазначених законів, форми та методи здійснення оперативно-технічних оглядів місць постійного і тимчасового знаходження охоронюваних осіб, належать до державної та слідчої таємниці.

Оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження – це система заходів, переважно негласного характеру, кваліфіковано здійснюваних оперативними підрозділами під керівництвом слідчого та прокурора на стадіях досудового слідства та судового розгляду з метою створення оптимальних умов повного та об'єктивного процесу розслідування, припинення або нейтралізації протидії учасників організованого злочинного угруповання виконанню правоохоронної функції держави та правосуддя, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

ПИТАННЯ ДЛІЯ САМОКОНТРОЛІ

1. Поняття та основні напрями оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження.
2. Створення оптимальних умов повного та об'єктивного процесу розслідування.
3. Припинення або нейтралізація протидії учасників ОЗУ виконанню правоохоронної функції держави та правосуддя.
4. Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ І ПЛАНИ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Вивчаючи курс «Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика», студенти повинні виконувати обов'язкові завдання, передбачені планом практичних занять і самостійної роботи.

Навчальні заняття з дисципліни «Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика» проводяться з групою студентів. Серед основних методів, що використовуються для навчання, можна зазначити словесні методи – інформацію для засвоєння студенти отримують вербальними засобами (викладення теоретичного матеріалу: проведення бесід, розповідей, пояснень). Також широко використовуються наочні методи – інформацію для засвоєння студенти одержують на основі сенсорно-перцептивної діяльності (демонстрування, ілюстрації, показ об'єкта, моделі). Слід зазначити також, що при проведенні занять із зазначеної дисципліни використовуються сучасні наочні методи та розробки, створено та впроваджено мультимедійні лекції з основних тем навчального курсу, демонструються відеофільми тощо. Враховуючи практичну спрямованість дисципліни «Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика», особливе місце при її викраденні займають практичні методи. Суть їх у тому, що шляхом виконання практичних дій студент отримує деяку інформацію, яку аналізує, робить висновок і приходить до тих знань, які необхідно засвоїти. Особливість методу полягає в тому, що діяльність з одержання знань накладається в часі на діяльність з їх застосування, що дає винятково важливий педагогічний ефект. Цінність практичного методу полягає в отриманні студентами не тільки знань у відповідній сфері, а й, перш за все, формування необхідних умінь та практичних навичок. При підготовці до практичних занять студентами готуються доповіді та мультимедійні презентації за темами практичних занять, здійснюється вирішення та розгляд ситуаційних завдань із зазначеної теми.

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Історія розшуку (сиску) (п.з. – 2 год.)

1. Витоки оперативно-розшукової (сискної) діяльності. Сиск античних часів.
2. Сиск епохи феодалізму.
3. Прийоми та засоби розшуку Київської Русі (IX – поч. XIII ст.).

Тема 2. Становлення теорії оперативно-розшукової діяльності (п.з. – 2 год.)

1. Розвиток вітчизняної оперативно-розшукової науки у XX ст.
2. Об'єкт, предмет та методи теорії ОРД. Визначення теорії ОРД.
3. Система теорії оперативно-розшукової діяльності.

Тема 3. Основи окремої теорії оперативно-розшукової інформації (п.з. – 2 год.)

1. Поняття оперативно-розшукової інформації.
2. Визначення інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності.
3. Джерела оперативно-розшукової інформації.

Тема 4. Поняття, завдання та принципи оперативно-розшукової діяльності (п.з. – 2 год.)

1. Поняття та зміст оперативно-розшукової діяльності.
2. Завдання оперативно-розшукової діяльності.
3. Принципи оперативно-розшукової діяльності.

Тема 5. Системно-структурна та функціонально-компетентнісна характеристики державних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності (п.з. – 2 год.)

1. Система органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

2. Загальні обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність
3. Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність

Тема 6. Сучасні проблеми вдосконалення засобів оперативно-розшукової діяльності (п.з. – 2 год.)

1. Класифікація засобів оперативно-розшукової діяльності
2. Сучасне наукове уявлення про спеціально-технічне забезпечення ОРД.
3. Обліково-інформаційне забезпечення ОРД та перспективи його вдосконалення.

Тема 7. Система оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій: теоретична та практична компаративістика (п.з. – 2 год.)

1. Поняття оперативно-розшукових заходів, їх класифікація та підстави проведення.
2. Система негласних слідчих (розшукових) дій.
3. Порівняльний аналіз систем оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій.

Тема 8. Участь оперативних підрозділів в організації та проведенні негласних слідчих розшукових дій (п.з. – 2 год.)

1. Загальні положення щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій.
2. НС(Р)Д, що здійснюються оперативно-технічними підрозділами.
3. НС(Р)Д, що здійснюються оперативними підрозділами, які спеціалізуються на кваліфікованому проведенні візуального спостереження.
4. НС(Р)Д, що здійснюються слідчим або уповноваженими оперативними підрозділами, які компетентні організовувати проведення всіх негласних дій.

Тема 9. Правові засади конфіденційного співробітництва особи з оперативним підрозділом та на досудовому слідстві (п.з. – 2 год.)

1. Правова основа конфіденційного співробітництва особи з оперативним підрозділом
2. Класифікація негласних працівників.
3. Взаємодія оперативних підрозділів з громадськістю та населенням.

Тема 10. Загальні засади теорії оперативного пошуку. Оперативне обслуговування (п.з. – 2 год.)

1. Поняття, зміст та елементи оперативно-розшукової тактики.
2. Оперативне обслуговування
3. Теорія оперативного пошуку

Тема 11. Загальні положення теорії оперативної розробки та негласного розслідування (п.з. – 2 год.)

1. Поняття, сутність та значення оперативної розробки.
2. Оперативно-розшукові справи: заведення, ведення та припинення.
3. Теорія оперативно-розшукового документування.

Тема 12. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження (п.з. – 2 год.)

1. Поняття та основні напрями оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження.
2. Створення оптимальних умов повного та об'єктивного процесу розслідування.
3. Припинення або нейтралізація протидії учасників ОЗУ виконанню правоохоронної функції держави та правосуддя.

ТЕМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Історія розшуку (сиску) (7 год.)

1. Розшук за часів феодальної роздробленості (поч. XIII – XIV ст.).
2. Судочинство на українських землях за часів Великого князівства Литовського (сер. XIV – 1569 р.). та за доби Козацько-Гетьманської держави (XVII – XVIIIст.).

Тема 2. Становлення теорії оперативно-розшукової діяльності (7 год.)

1. Міждисциплінарні зв'язки теорії ОРД з кримінальним і кримінальним процесуальним правом, криміналістикою, кримінологією, психологією та ін.

Тема 3. Основи окремої теорії оперативно-розшукової інформації (7 год.)

1. Критерії класифікації оперативно-розшукової інформації.
2. Вимоги, що висуваються до оперативно-розшукової інформації.

Тема 4. Поняття, завдання та принципи оперативно-розшукової діяльності (7 год.)

1. Поняття та зміст оперативно-розшукової діяльності.
2. Завдання оперативно-розшукової діяльності.
3. Принципи оперативно-розшукової діяльності.

Тема 5. Системно-структурна та функціонально-компетентнісна характеристики державних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності (7 год.)

1. Функціонально-компетентнісні характеристики окремих державних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності.

2. Системно-структурна та функціонально-компетентнісна характеристика підрозділів кримінальної поліції

Тема 6. Сучасні проблеми вдосконалення засобів оперативно-розшукової діяльності (7 год.)

1. Класифікація засобів оперативно-розшукової діяльності
2. Сучасне наукове уявлення про спеціально-технічне забезпечення ОРД.
3. Обліково-інформаційне забезпечення ОРД та перспективи його вдосконалення.

Тема 7. Система оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій: теоретична та практична компаративістика (7 год.)

1. Поняття оперативно-розшукових заходів, їх класифікація та підстави проведення.
2. Система негласних слідчих (розшукових) дій.
3. Порівняльний аналіз систем оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій.

Тема 8. Участь оперативних підрозділів в організації та проведенні негласних слідчих розшукових дій (7 год.)

1. НС(Р)Д, що здійснюються негласними працівниками.

Тема 9. Правові засади конфіденційного співробітництва особи з оперативним підрозділом та на досудовому слідстві (7 год.)

1. Правовий та соціальний захист негласних працівників.
2. Особливості державного захисту осіб, які конфіденційно співробітничали з оперативним підрозділом.

Тема 10. Загальні засади теорії оперативного пошуку. Оперативне обслуговування (7 год.)

1. Поняття, зміст та елементи оперативно-розшукової тактики.
2. Оперативне обслуговування
3. Теорія оперативного пошуку

Тема 11. Загальні положення теорія оперативної розробки та негласного розслідування (7 год.)

1. Загальні засади реалізація матеріалів оперативної розробки.

Тема 12. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження (10 год.)

1. Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

ПРОГРАМНІ ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Витоки оперативно-розшукової (сискної) діяльності. Сиск античних часів.
2. Сиск епохи феодалізму.
3. Прийоми та засоби розшуку Київської Русі (IX – поч. XIII ст.).
4. Розшук за часів феодальної роздробленості (поч. XIII – XIV ст.).
5. Судочинство на українських землях за часів Великого князівства Литовського (сер. XIV – 1569 р.). та за доби Козацько-Гетьманської держави (XVII – XVIIIст.).
6. Розвиток вітчизняної оперативно-розшукової науки у XX ст.
7. Об'єкт, предмет та методи теорії ОРД. Визначення теорії ОРД.
8. Система теорії оперативно-розшукової діяльності.
9. Міждисциплінарні зв'язки теорії ОРД з кримінальним і кримінальним процесуальним правом, криміналістикою, кримінологією, психологією та ін.
10. Поняття оперативно-розшукової інформації.
11. Визначення інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності.
12. Джерела оперативно-розшукової інформації.
13. Критерії класифікації оперативно-розшукової інформації.
14. Вимоги, що висуваються до оперативно-розшукової інформації.
15. Поняття та зміст оперативно-розшукової діяльності.
16. Завдання оперативно-розшукової діяльності.
17. Принципи оперативно-розшукової діяльності.
18. Система органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність.
19. Загальні обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.
20. Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.
21. Функціонально-компетентнісні характеристики окремих державних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності.

22. Системно-структурна та функціонально-компетентнісна характеристика підрозділів кримінальної поліції.
23. Класифікація засобів оперативно-розшукової діяльності.
24. Сучасне наукове уявлення про спеціально-технічне забезпечення ОРД.
25. Обліково-інформаційне забезпечення ОРД та перспективи його вдосконалення.
26. Поняття оперативно-розшукових заходів, їх класифікація та підстави проведення.
27. Система негласних слідчих (розшукових) дій.
28. Порівняльний аналіз систем оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій.
29. НС(Р)Д, що здійснюються негласними працівниками.
30. Загальні положення щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій.
31. НС(Р)Д, що здійснюються оперативно-технічними підрозділами.
32. НС(Р)Д, що здійснюються оперативними підрозділами, які спеціалізуються на кваліфікованому проведенні візуального спостереження.
33. НС(Р)Д, що здійснюються слідчим або уповноваженими оперативними підрозділами, які компетентні організовувати проведення всіх негласних дій.
34. Правова основа конфіденційного співробітництва особи з оперативним підрозділом.
35. Класифікація негласних працівників.
36. Взаємодія оперативних підрозділів з громадськістю та населенням.
37. Правовий та соціальний захист негласних працівників.
38. Особливості державного захисту осіб, які конфіденційно співробітничали з оперативним підрозділом.
39. Поняття, зміст та елементи оперативно-розшукової тактики.
40. Оперативне обслуговування.

- 41. Теорія оперативного пошуку.
- 42. Поняття, сутність та значення оперативної розробки.
- 43. Оперативно-розшукові справи: заведення, ведення та припинення.
- 44. Теорія оперативно-розшукового документування.
- 45. Загальні засади реалізації матеріалів оперативної розробки.
- 46. Поняття та основні напрями оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження.
- 47. Створення оптимальних умов повного та об'єктивного процесу розслідування.
- 48. Припинення або нейтралізація протидії учасників ОЗУ виконанню правоохоронної функції держави та правосуддя.
- 49. Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Подобний О. О. Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика: навч.-метод. посібник. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 200 с.
2. Подобний О. О., Водько М. П. Правові та організаційні засади боротьби з організованою злочинністю в Україні: монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 208 с.
3. Podobnyi O. O. Actual problems of covert investigation. Theoretical and practical problems of the legal regulation of social relations : collective monograph. LvivToruń : Liha-Pres, 2019. P. 227–245.
4. Podobnyi O. O. Synergy of operational-searchactivitie and pre-trial investigation. Juridical scholarly discussions as a factor for the sustainable development of legal doctrine and legislation : collective monograph. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2019. P. 176–193.
5. Подобний О. О. Глава 24. Загальні засади й тактика негласних слідчих (розшукових) дій. Криміналістик а: підручник. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 325–346.
6. Цехан Д. М. Оперативно-розшукова протидія злочинності у місцях позбавлення волі : монографія / Д. М. Цехан. Одеса : Юридична література, 2021. 296 с.
7. Притула А. М., Халимон С. І., Митрофанов І. І. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» : науково-практичний коментар / за заг. ред. доктора юрид. наук, професора А. М. Притули. Хмельницький : Видваництво НАДПСУ, 2021. 236 с.
8. Основи оперативно-розшукової діяльності в Україні : навч. посіб. / В. В. Аброськін, С. В. Албул, С. О. Єгоров, та ін.; за заг. ред. В. В. Аброськіна. Одеса : ОДУВС, 2020. 400 с.

Допоміжна

9. Аркуша Л. І., Подобний О. О. Основи оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ: навч.-метод. посібник. Одеса : Фенікс, 2015. 122 с.
10. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова компаративістика: монографія. Харків: Золота міля, 2013. 352 с.
11. Бандурка О. М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності : монографія. Харків : Злата миля, 2012. 620 с.
12. Бараненко Б. І. Психологія оперативно-розшукової діяльності : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2007. 272 с.
13. Захаров В. П. Інформаційне забезпечення боротьби зі злочинністю : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. 472. с.
14. Кудінов С. С. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні : навчальний посібник. Харків : «Оберіг», 2013. 344 с.
15. Мовчан А. В. Інформаційно-аналітична робота в оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 244 с.
16. Негласні слідчі (розшукові) дії: курс лекцій / Д.Й. Никифорчук, С.І. Ніколаюк, О.І. Козаченко та ін.; за заг. ред. Д. Й. Никифорчука Київ : НАВС, 2012. 138 с.
17. Никифорчук Д. Й. Аналітична робота в оперативно-розшуковій діяльності : навчально-практичний посібник. Київ : НАВС, 2012. 152 с.
18. Основи оперативно-розшукової діяльності: навчальний посібник / О. Ю. Анциферов, О. М. Чистолінов, С. В. Єськов та ін. За ред. С. М. Гусарова; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Золота міля, 2015. 312 с.
19. Подобний О. О. Значення оперативного пошуку в оперативно-розшуковій діяльності та у досудовому розслідуванні. *Юридичний вісник*. 2017. № 1. С. 171–175.

20. Подобний О. О. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження. Криміналістичне забезпечення виявлення і розслідування злочинів : монографія / за ред. В. В. Тіщенка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 26–46.

21. Подобний О. О. Щодо сучасних підходів до формування політики протидії кримінальним правопорушенням засобами оперативно-розшукової діяльності. *Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування* : матеріали дистанційної конференції (м. Одеса, 2 квітня 2016 р.) / відп. за вип. В. В. Тіщенко, О. П. Ващук, І. В. Гловюк, М. В. Шкрибайло; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юридична література, 2016. С. 100–103.

22. Цехан Д. М. Використання високих інформаційних технологій в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ : монографія / за наук. редакцією О. О. Подобного. Одеса : Юридична література, 2011. 216 с.

23. Чуфаровский Ю. В. Психология оперативно-розыскной деятельности. 2-е изд., доп. Москва : Издательство «МЗ-Пресс», Издатель Воробьев А.В., 2001. 208 с.

Нормативно-правові акти

24. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

25. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

26. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05. 04. 2001 р. № 2341-ІІІ. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

27. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

28. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

29. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 року №3341-XII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

30. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

31. Про державну охорону органів державної влади та посадових осіб : Закон України від 04.03.1998 р. № 160/98-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

32. Про Державну прикордонну службу : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

33. Про державну таємницю : закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021)

34. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3782-XII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

35. Про запобігання корупції : Закон України 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

36. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та зловживання ними : Закон України від

15.02.1995 № 62/95-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

37. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

38. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26.12. 2002 р. № 374-IV. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/374-15> (дата звернення: 20.08.2021).

39. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15 лютого 1995 року № 60/95-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

40. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

41. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря) : Закон України від 4 лютого 2004 року № 1433-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 19. Ст. 263.

42. Про розвідувальні органи України : Закон України від 22 березня 2001 р. № 2331-III. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2331-14> (дата звернення: 20.08.2021).

43. Про службу безпеки України : закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

44. Про Прокуратуру : закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

45. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

46. Про правовий статус осіб, зниклих безвісті : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

47. Про Службу зовнішньої розвідки України : Закон України від 01.12.2005 № 3160-IV. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

48. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

49. Про Єдиний реєстр досудових розслідувань : Наказ Генеральної прокуратури України від 17 серпня 2012 року № 69. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

50. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України від 07.07.2017 № 575. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

51. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Наказ Генеральної прокуратура України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12> (дата звернення: 20.08.2021).

52. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : Наказ МВС України від 08.02.2019 № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#n7> (дата звернення: 20.08.2021).

53. Про затвердження Положення про Департамент карного розшуку Міністерства внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 11 червня 2015 року № 687. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MVS594> (дата звернення: 20.08.2021).

54. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : Наказ МВС України від 27.04.2020. № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text> (дата звернення: 20.08.2021).

55. Про затвердження Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України» : Наказ МВС України від 03.08.2017 № 676. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17#Text> (дата звернення: 20.08.2021).

56. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво : Закон України від 12.07.2017 № 2129-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2021).

Інформаційні ресурси

57. Офіційний портал Верховної Ради України (законодавство). URL: <https://www.rada.gov.ua/>

58. Сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/>

59. Урядовий портал Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

60. Сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua/>

61. Сайт Національної поліції. URL: <https://www.npu.gov.ua/>

62. Сайт Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/perelik_sprav/

63. Єдиний державний реєстр судових рішень.

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

64. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр.

URL: <https://mvs.gov.ua/ua/structure/Derzhavnij-naukovo-dosl%D1%96dnij-ekspertno-krim%D1%96nal%D1%96stichnij-tsentri.htm/>

65. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>

66. Офіційний вісник України. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/](https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/b19)

[laws/main/b19](https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/b19)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН.....	7
ТЕМИ СПЕЦКУРСУ	8
Тема 1. Історія розшуку (сиску)	8
Тема 2. Становлення теорії оперативно-розшукової діяльності.....	26
Тема 3. Основи окремої теорії оперативно-розшукової інформації..	36
Тема 4. Поняття, завдання та принципи оперативно-розшукової діяльності	46
Тема 5. Системно-структурна та функціонально-компетентнісна характеристики державних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності	59
Тема 6. Сучасні проблеми вдосконалення засобів оперативно-розшукової діяльності	89
Тема 7. Система оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій: теоретична та практична компаративістика.....	114
Тема 8. Участь оперативних підрозділів в організації та проведенні негласних слідчих розшукових дій	130
Тема 9. Правові засади конфіденційного співробітництва особи з оперативним підрозділом та на досудовому слідстві.....	167
Тема 10. Загальні засади теорії оперативного пошуку. Оперативне обслуговування	175
Тема 11. Загальні положення теорії оперативної розробки та негласного розслідування.....	201
Тема 12. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження.....	226
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ І ПЛАНИ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	239
ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	240
ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	243
ПРОГРАМНІ ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ	246
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	249

Навчальне видання

ПОДОБНИЙ Олександр Олександрович

**ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ
У ВИЯВЛЕННІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ:
ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ І СУЧАСНА ПРАКТИКА**

Навчально-методичний посібник

Г Е Л Ь В Е Т И К А
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ

WWW.HELVETICA.UA

Підписано до друку 31.08.2021 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 14,99. Тираж 30. Замовлення № 0122/034.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.